

Lagrådsremiss

Förberedelse till brott m.m.

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 8 februari 2001.

Britta Lejon

Anders Perklev
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

I lagrådsremissen behandlas vissa frågor som rör straffrättens allmänna del. Det föreslås att straffansvaret för förberedelse till brott reformeras och i viss mån utvidgas. Vidare föreslås, i förtydligande syfte, vissa ändringar i bestämmelserna om vållande till annans död och vållande till kroppsskada eller sjukdom. Avsikten med ändringarna är att ge ytterligare vägledning för bedömningen av när sådana brott skall anses som grova.

Lagrådsremissen tar även upp och behandlar frågor om bl.a. uppsåt och medverkan till brott, liksom frågan om straffansvar för underlåtenhet att bistå nödställd. Vidare innehåller lagrådsremissen en redogörelse för den s.k. Lindomeproblematiken och de överväganden som har gjorts i anledning därav. I dessa delar läggs inte fram några förslag till lagstiftning.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2001.

Innehållsförteckning

1	Beslut	3
2	Lagtext	4
3	Ärendet och dess beredning.....	6
4	Allmänna utgångspunkter för regeringens överväganden	6
5	Uppsåt, fleras deltagande i brott m.m.	9
5.1	Uppsåt.....	9
5.2	Fleras deltagande i brott	13
5.3	Försök till brott.....	16
5.4	Underlåtenhet att avslöja eller hindra brott	17
5.5	Underlåtenhet att bistå nödställd	20
5.5.1	Allmänt om underlåtenhetsansvar i svensk rätt	20
5.5.2	Överväganden	21
5.6	Den s.k. Lindomeproblematiken	25
5.6.1	Allmänt om Lindomeproblematiken	25
5.6.2	Överväganden	27
6	Förberedelse till brott.....	31
6.1	Nuvarande reglering	31
6.1.1	Förberedelse till brott	32
6.1.2	Stämpling	33
6.2	Behovet av en reform	34
6.3	Ett reformerat förberedelsebrott	36
6.4	Stämpling.....	42
7	Vållandebrotten i 3 kap. 7 och 8 §§ brottsbalken	44
7.1	Nuvarande reglering	44
7.2	Vållande till annans död och vållande till kroppsskada eller sjukdom	44
8	Kostnader	48
9	Ikraftträdande	48
10	Författningskommentar.....	48
	Bilaga 1 Sammanfattning av betänkandet (SOU 1996:185).....	52
	Bilaga 2 Kommitténs lagförslag (SOU 1996:185).....	67
	Bilaga 3 Förteckning över remissinstanserna (SOU 1996:185).....	88

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i brottsbalken.

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 7 och 8 §§ samt 23 kap. 2 § brottsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

7 §¹

Den som av oaktsamhet orsakar annans död, döms för vållande till annans död till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. *Har gärningen begåtts vid förande av motorfordon skall vid bedömning av om brottet är grovt särskilt beaktas om gärningsmannen varit påverkad av alkohol eller något annat medel.*

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. *Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas*

1. om gärningen har innefattat ett medvetet risktagande av allvarligt slag, eller

2. om gärningsmannen, när det ställts särskilda krav på uppmärksamhet eller skicklighet, har varit påverkad av alkohol eller något annat medel eller annars gjort sig skyldig till allvarlig försummelse.

8 §²

Åsamkar någon av oaktsamhet annan person sådan kroppsskada eller sjukdom som *ej* är ringa, döms för vållande till kroppsskada eller sjukdom till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet grovt, döms till fängelse i högst fyra år. *Har gärningen begåtts vid förande av motorfordon skall vid bedömning av om brottet är grovt särskilt beaktas om gärningsmannen varit påverkad av alkohol eller något*

Den som av oaktsamhet orsakar annan person sådan kroppsskada eller sjukdom som *inte* är ringa, döms för vållande till kroppsskada eller sjukdom till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet grovt, döms till fängelse i högst fyra år. *Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas*

1. om gärningen har innefattat ett medvetet risktagande av allvarligt slag, eller

¹ Senaste lydelse 1993:1462.

² Senaste lydelse 1993:1462.

annat medel.

2. om gärningsmannen, när det ställts särskilda krav på uppmärksamhet eller skicklighet, har varit påverkad av alkohol eller något annat medel eller annars gjort sig skyldig till allvarlig försummelse.

23 kap.

2 §

Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott, lämnar eller mottager penningar eller annat såsom förlag eller vederlag för brottet eller ock anskaffar, förfärdigar, lämnar, mottager, förvarar, fortskaffar eller tager annan dylik befattning med gift, sprängämne, vapen, dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel, skall i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för förberedelse till brottet, om han ej är förfallen till ansvar för fullbordat brott eller försök.

I fall som särskilt angivas dömes ock för stämpling till brott. Med stämpling förstås, att någon i samråd med annan beslutar gärningen, så ock att någon söker anstifta annan eller åtager eller erbjuder sig att utföra den.

Straff för förberedelse eller stämpling bestämmes under den högsta och må sättas under den lägsta gräns som gäller för fullbordat brott; ej må dömas till högre straff än fängelse i två år, med mindre fängelse i åtta år eller däröver kan följa å det fullbordade brottet. Var faran för brottets fullbordan ringa, skall ej dömas till ansvar.

Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott,

1. tar emot eller lämnar pengar eller annat som betalning för brottet eller för att täcka kostnader för brottets utförande, eller

2. skaffar, tillverkar, sammanställer, lämnar, tar emot, förvarar, transporterar eller tar annan liknande befattning med något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid brottet,

skall i de fall det särskilt anges dömas för förberedelse till brottet, om inte ansvar för fullbordat brott eller försök föreligger.

I de fall det särskilt anges döms för stämpling till brott. Med stämpling förstås, att någon i samråd med annan beslutar gärningen eller att någon söker anstifta annan eller åtar eller erbjuder sig att utföra den.

Straff för förberedelse eller stämpling skall sättas under den högsta och får sättas under den lägsta gräns som gäller för fullbordat brott. Högre straff än fängelse i två år får dömas ut endast om fängelse i åtta år eller däröver kan följa på det fullbordade brottet. Om faran för att brottet skulle fullbordas var ringa, skall inte dömas till ansvar.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2001.

3 Ärendet och dess beredning

Efter beslut av regeringen den 11 maj 1994 tillkallades en särskild utredare med uppdrag att kartlägga vissa närmare angivna problemområden och att ge underlag för bedömning av vilka lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder som erfordras för att det straffbara området i berörda delar skulle få en utformning som motsvarar dagens krav och i möjligaste mån avgränsas på ett klart och tydligt sätt (Dir. 1994:39). Uppdraget gällde frågor med anknytning till det subjektiva rekvisitet, främst uppsåtsregleringen, frågor om medverkan till brott, de osjälvständiga brottsformerna försök och förberedelse till brott m.m. samt frågor om straffansvar för psykiskt störda lagöverträdare.

Utredningen, som arbetade under namnet Straffansvarsutredningen, avlämnade i januari 1997 sitt betänkande Straffansvarets gränser (SOU 1996:185). Betänkandet är uppdelat i tre delar, A-C. Den inledande delen, A, innehåller allmänna utgångspunkter för uppdraget enligt direktiven. Del B, som innehåller förslag till lagstiftning, omfattar uppsåtsbegreppet, straffansvaret vid rus, frågor med anknytning till 23 kap. i brottsbalken, straffansvar för underlåtenhet att bistå nödställd och vissa andra frågor. Vidare behandlas den s.k. Lindomeproblematiken i denna del. I betänkandets sista del, del C, tas frågor med anknytning till psykiskt störda lagöverträdare upp. Förslagen i den delen har lagts till grund för uppdrag till en parlamentarisk kommitté, Psykansvarskommittén, med uppgift att överväga frågor om ansvar och påföljder för psykiskt störda lagöverträdare (dir. 1999:39, Ansvar och påföljder för psykiskt störda lagöverträdare).

Denna lagrådsremiss behandlar förslagen i del B, med undantag av utredningens förslag beträffande 1 kap. 2 § andra stycket brottsbalken, som har nära anknytning till de frågor som behandlas av den nyss nämnda kommittén.

Utredningens sammanfattning av betänkandet finns i *bilaga 1* och dess lagförslag i *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats och en förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning över remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (Ju 97/377).

4 Allmänna utgångspunkter för regeringens överväganden

Allmänstraffrättsliga frågor har endast i liten utsträckning uppmärksamrats i lagstiftningsarbetet sedan brottsbalkens införande år 1965. Det viktigaste undantaget är den översyn av bl.a. 24 kap. brottsbalken som år 1994 ledde fram både till ändringar och förtydliganden när det gäller de allmänna ansvarsfrihetsgrunderna och till att legalitetsprincipen fick en klarare utformning.

Det kan alltså sägas att straffrättens allmänna del i huvudsak vilar på lagregler och rättsgrundsatser som är av äldre datum och som inte varit föremål för någon mer genomgripande översyn under mycket lång tid.

Sedan de nuvarande reglerna antogs har samtidigt många viktiga samhällsförändringar skett. Ett exempel är den närmast explosionsartade utvecklingen av informationsteknologin. Sveriges engagemang på den internationella arenan och allt närmare anknytning till de andra europeiska länderna är också något som kan innebära behov av förändringar av centrala straffrättsliga bestämmelser. Det har bl.a. mot denna bakgrund ansetts vara angeläget att fortsätta det arbete med en översyn av de allmänstraffrättsliga delarna av brottsbalken som påbörjades med reformen av 24 kap. brottsbalken.

Regeringen tillsatte mot denna bakgrund år 1994 en utredning med uppdrag att se över regelsystemet i 23 kap. brottsbalken och vissa andra frågor rörande straffrättens allmänna del.

Utredningen, som antog namnet Straffansvarsutredningen, överlämnade sitt betänkande Straffansvarets gränser i januari 1997. Betänkandet innehåller en mycket förtjänstfull genomgång och analys av ett stort antal centrala frågor inom ramen för straffrättens allmänna del, bl.a. uppsåt, straffansvar vid rus, medverkan, försök, förberedelse och underlåtenhet att reagera mot annans brott. Härutöver behandlas dels en eventuell kriminalisering av underlåtenhet att bistå nödställd, dels den s.k. Lindome-problematiken och dels frågan om vilka omständigheter som skall beaktas vid bedömning av om vissa oaktsamhetsbrott skall anses som grova.

Det bör framhållas att utredningen på ett utmärkt sätt tillfört ett straffrättsteoretiskt perspektiv på de frågeställningar som har behandlats. Utredningen har vidare i många delar kommit med väl underbyggda förslag till förändringar. Även om utredningens förslag inte genomförs i alla delar står därför klart att utredningens analyser och överväganden kommer att få stor betydelse för debatten om straffrättens allmänna del.

Samtidigt bör framhållas att utredningsuppdraget varit mycket brett och att det därför, av naturliga skäl, inte varit möjligt för utredningen att i alla delar genomföra en fullständig analys av konsekvenserna av de framlagda förslagen.

Regeringens utgångspunkt vid en bedömning av de förslag som utredningen har presenterat är att man bör iaktta stor försiktighet när det gäller förändringar av sådana allmänna straffrättsliga regler som har ett vidsträckt tillämpningsområde. Till denna grupp av regler hör huvuddelen av de regler som utredningen behandlat, bl.a. reglerna om uppsåt, medverkan och försök.

Ett skäl att iaktta en sådan försiktighet är att sådana regler måste ges en förhållandevis generell utformning och att den närmare innebörden av dem därför alltid måste preciseras i rättstillämpningen. Varje förändring av dessa allmänna, övergripande regler innebär ofrånkomligen att det under en inte obetydlig tidsperiod kommer att råda viss osäkerhet om den närmare innebörden av gällande rätt.

För att det skall vara försvarligt att föreslå ändringar i regler som, genom utveckling i praxis och doktrin, kommit att få en relativt preciserad innebörd fordras därför att det finns ett påtagligt praktiskt eller

rättspolitiskt behov av förändring. Ett sådant behov kan t.ex. bestå i att regleringen är ofullständig och, på ett sätt som inte är sakligt motiverat, innebär att klart straffvärda förfaranden inte är kriminaliserade, eller i att regleringen avviker från de rättssäkerhetskrav som bör upprätthållas. Sammantaget kan sägas att de fördelar som kan stå att vinna med en förändring alltid måste vägas mot de nackdelar av nyss nämnt slag som förändringen medför.

En annan utgångspunkt för regeringens bedömning är att förändringar av centrala straffrättsliga bestämmelser, som har ett vidsträckt tillämpningsområde, bör göras endast om konsekvenserna av ändringarna är genomlysta på ett tillfredsställande sätt. Eftersom regler av den typ som här diskuteras är tillämpliga i förhållande till en lång rad olika brottstyper, och följaktligen har stor betydelse för att avgränsa det straffbara området, torde ofta krävas en omfattande och ingående analys för att man skall kunna överblicka konsekvenserna av en ny reglering.

Utifrån dessa utgångspunkter har regeringen i många delar – bl.a. vad gäller uppsåt, medverkan, försök och underlåtenhet att hindra eller avslöja brott – funnit att den nuvarande regleringen inte är behäftad med sådana brister att de föreslagna ändringarna är motiverade från praktiska eller rättspolitiska utgångspunkter. Regeringen har därför dragit slutsatsen att utredningens förslag på dessa områden inte bör genomföras. I sammanhanget kan sägas att utredningens arbete visar att den nuvarande regleringen i dessa delar, även om den på vissa punkter kan utsättas för kritik, i allt väsentligt har fungerat väl och avgränsar det straffbara området på ett rimligt sätt. Detta avspeglar sig också i det förhållandet att delar av utredningens förslag, trots att de på vissa punkter innefattar ganska radikala förändringar i ett principiellt perspektiv, enligt utredningens egen bedömning inte är ägnade att medföra några större förändringar av det straffbelagda området.

En närmare motivering till regeringens ställningstaganden i dessa delar finns nedan i avsnitten 5.1–5.4.

Regeringen har härutöver funnit att utredningens förslag om en kriminalisering av underlåtenhet att bistå nödställd inte bör genomföras. Skälen bakom detta ställningstagande utvecklas i avsnitt 5.5.

När det gäller den s.k. Lindome-problematiken är regeringen, i likhet med utredningen, av den uppfattningen att det straffrättsliga och straffprocessuella regelsystem som aktualiseras i ett fall som Lindome-fallet motsvarar de krav man kan ställa i en rättsstat. Såsom utredningen har anfört är det inte möjligt att komma till rätta med den situation som uppstod i Lindome-fallet genom tillämpning av lägre beviskrav, genom en kriminalisering av efterföljande medhjälp eller genom införande av en regel av typen ”felony murder”. Några särskilda förslag i denna del lämnas följaktligen inte. Frågan behandlas närmare i avsnitt 5.6.

När det gäller förberedelsebrottet finns däremot, såsom utredningen har påvisat, ett påtagligt behov av en reform. Den nuvarande regleringen av förberedelse kan betecknas som både kasuistisk och otidsenlig. Framför allt är det nuvarande hjälpmedelsbegreppet illa anpassat till många moderna brottstyper och till den teknologiska utvecklingen. Frågan behandlas närmare i avsnitt 6.

Vad gäller utredningens förslag angående vållande till annans död och vållande till kroppsskada eller sjukdom, slutligen, föreslås att dessa genomförs med några smärre ändringar. Skälen bakom förslagen utvecklas närmare i avsnitt 7.

5 Uppsåt, fleras deltagande i brott m.m.

5.1 Uppsåt

Regeringens bedömning: Utredningens förslag till ett förändrat uppsåtsbegrepp bör inte genomföras.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att uppsåtsbegreppets närmare innebörd skall lagfästas genom införandet av en regel i 1 kap. 2 § brottsbalken. Enligt förslaget skall en gärning anses ha begåtts uppsåtligt om den är avsiktlig eller om den motsvarar vad gärningsmannen har insett, uppfattat eller antagit om den. Utredningen talar om två uppsåtsformer: avsiktssuppsåt och insiktssuppsåt. Avsiktssuppsåtet ("avsiktlig" i lagtextförslaget) är enligt utredningen tänkt att i sak motsvara det nuvarande direkta uppsåtet. Insiktssuppsåtet ("insett, uppfattat eller antagit" i lagtextförslaget) motsvarar dels det nuvarande indirekta uppsåtet (inklusive s.k. visshet om gärningsomständigheter), dels den lägre grad av uppsåt som skall ersätta det eventuella uppsåtet. Förslaget syftar således framför allt till att ändra den nedre gränsen för uppsåt. I denna del innebär utredningens förslag att det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov ersätts av vad som kan benämnas ett kvalificerat sannolikhetsuppsåt där den nedre gränsen för uppsåt sätts till vad gärningsmannen har *antagit* om sin gärning.

I förhållande till det nuvarande eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov skulle förslaget, enligt utredningen, sannolikt innebära förändringar på åtminstone två punkter. För det första skulle en gärning alltid bedömas som uppsåtlig i de fall då gärningsmannen visserligen inte är säker på att gärningen kommer att leda till en viss effekt, men där han eller hon ändå har tillräcklig insikt för att det skall kunna sägas att det var rimligt för honom eller henne att utgå ifrån att så skulle bli fallet. Enligt nuvarande uppsåtsbegrepp måste domstolarna i dessa fall, förutsatt att graden av visshet inte når upp till vad som krävs för indirekt uppsåt, göra bedömningen att gärningsmannen skulle ha gjort som han gjorde även vid full visshet. För det andra skulle den som handlar i en situation där han eller hon är mycket osäker på om gärningsomständigheten förelåg eller om effekten skulle inträda, men i och för sig inser möjligheten härav, aldrig kunna dömas för uppsåtligt brott. Enligt gällande rätt kan detta, åtminstone teoretiskt, vara möjligt under förutsättning att det hypotetiska provet utfaller positivt.

Remissinstanserna: De flesta av de remissinstanser som yttrat sig angående den föreslagna uppsåtsregleringen har tillstyrkt förslaget. Ett inte obetydligt antal instanser har emellertid avstyrkt den föreslagna regleringen. Den remisskritik som har förts fram går bl.a. ut på att man bör vara återhållsam med att ändra centrala begrepp som fått sitt innehåll preciserat genom en förhållandevis stabil rättspraxis, bl.a. eftersom sådana ändringar kan leda till att rättsläget blir osäkert under en längre tid. Argument med denna inriktning har förts fram av bland andra *Hovrätten för Övre Norrland*, *Malmö tingsrätt*, *Riksdagens ombudsmän*, *Riksåklagaren* och *Statsåklagarmyndigheten för speciella mål*. Vissa remissinstanser, däribland *Malmö tingsrätt* och *Sveriges domareförbund* menar också att det eventuella uppsåtet, även om det är behäftat med svagheter i ett teoretiskt perspektiv, har visat sig fungera väl i praktiken och att reformbehovet därför är begränsat. Ytterligare några remissinstanser, *Karlstads tingsrätt*, *Kristianstad tingsrätt* och *Svea hovrätt* menar att frågan om en reformering av uppsåtsbegreppet är av så central betydelse att den bör utredas vidare.

Bakgrund: Enligt 1 kap. 2 § första stycket brottsbalken utgör en gärning brott endast om den begåtts uppsåtligen, såvitt inte annat är särskilt föreskrivet. För att oaktsamhetsansvar skall komma ifråga fordras således att detta är särskilt föreskrivet. Varken uppsåtsbegreppet eller oaktsamhetsbegreppet närmare innebörd är dock lagreglerade. Innehållet i dessa begrepp har i stället kommit att utvecklas i praxis och doktrin.

För att en gärning skall anses utgöra brott fordras, enligt den s.k. täckningsprincipen, att gärningsmannens uppsåt (eller oaktsamhet) ”täcker” de följder och de omständigheter som objektivt hör till brottet. Man kan uttrycka det så att gärningsmannens bild av verkligheten (uppsåtet) i princip måste överensstämma med det verkliga skeendet.

I regel brukar man skilja mellan uppsåt i förhållande till effekter av en gärning och uppsåt i förhållande till olika typer av andra gärningsmoment, som enligt den ifrågavarande brottsbeskrivningen måste föreligga för att brott skall vara förövat. Vid mord fordras t.ex. att gärningsmannen dels har haft uppsåt i förhållande till att offret skulle avlida (effekt), dels har haft uppsåt i förhållande till att den som dödas är en människa (gärningsmoment). Den som skjuter mot någon och därvid är säker på att denne skall överleva (t.ex. därför att skjutandet sker i tron att vapnet är laddat med lösa skott) har således inte sådant uppsåt som krävs för mord, lika litet som den som skjuter någon och därvid tror att han skjuter mot något annat än en människa (t.ex. ett rådjur).

I förhållande till följder av en gärning används tre olika uppsåtsformer: direkt uppsåt, indirekt uppsåt och eventuellt uppsåt. Direkt uppsåt innebär att den följd som uppsåtet avser varit eftersträvad av gärningsmannen, antingen som ett slutligt mål eller som ett genomgångsledd till något annat. Direkt uppsåt kan alltså föreligga även om den ifrågavarande följden inte är det slutliga målet för gärningsmannen, t.ex. när någon dödar någon annan för att få arva denne. Även om gärningsmannen ytterst vill åt arvet är arvlåtarens död eftersträvad av gärningsmannen.

Indirekt uppsåt föreligger om gärningsmannen visserligen inte åsyftat följden men inser att följden är nödvändigt förbunden med gärningen. Ett

skolexempel är att den som sänker ett passagerarfartyg för att få ut försäkringsersättning normalt har indirekt uppsåt i förhållande till att passagerarna dör. Att passagerarna skall dö är inte en följd som gärningsmannen eftersträvar men han eller hon inser att följden är nödvändigt förbunden med den eftersträvalade följden (dvs. att fartyget förliser).

Vid prövning av huruvida eventuellt uppsåt föreligger företas en prövning i två steg. För det första krävs att gärningsmannen åtminstone insett möjligheten av att en viss följd skulle inträffa. För det andra fordras att domstolen vid ett hypotetiskt prov finner att gärningsmannen skulle ha utfört gärningen även om han eller hon varit säker på att följden skulle inträffa. I vissa fall har domstolarna, i stället för att uttryckligen redovisa det hypotetiska provet, ställt sig frågan om gärningsmannen varit likgiltig inför effekten.

I förhållande till omständigheter används två uppsåtsformer. För det första används vad som kan sägas vara en variant av indirekt uppsåt också i förhållande till omständigheter, dvs. om gärningsmannen har visshet om eller inser att en viss omständighet föreligger, är uppsåtskravet uppfyllt. Vid stöld fordras t.ex. uppsåt till att det som stjäls tillhör någon annan (än gärningsmannen själv); om gärningsmannen vet om att saken tillhör någon annan föreligger alltså uppsåt i form av visshet.

Härutöver används det eventuella uppsåtet också i förhållande till omständigheter. Den som inser möjligheten av att en viss omständighet föreligger har således eventuellt uppsåt om det kan hållas för visst att han eller hon skulle ha utfört gärningen även om han eller hon varit säker på att omständigheten förelegat.

Oaktsamhet förekommer i två former: medveten och omedveten. Medveten oaktsamhet kan sägas vara detsamma som att man insett möjligheten av att en viss följd skulle inträffa (eller att en viss omständighet förelåg). Dylik misstanke utgör, som ovan nämnts, också det första ledet vid prövning om huruvida eventuellt uppsåt föreligger. Skillnaden mellan eventuellt uppsåt och medveten oaktsamhet ligger således i utfallet av det hypotetiska provet; vid eventuellt uppsåt utfaller provet positivt, vid medveten oaktsamhet negativt, dvs. svaret på frågan, om gärningsmannen hade fullbordat gärningen även om han eller hon visste att följden skulle inträffa, är nekande. Omedveten oaktsamhet föreligger om gärningsmannen inte förstått eller misstänkt ett visst förhållande men bort förstå detta. I praktiken ställs i många fall ganska stränga krav vad gäller oaktsamhet. Oskicklighet som beror på ren obetänksamhet kan ofta vara tillräckligt för att uppfylla oaktsamhetskravet.

Förekomsten av uppsåt eller oaktsamhet kan ha betydelse både för frågan om vilket brott som förövats och för frågan om brott överhuvudtaget förövats. Ett händelseförlopp som rent objektivt uppfyller rekvisiten för mord kan sålunda vara att bedöma som mord eller dråp (om uppsåt föreligger), som vållande till annans död (om oaktsamhet, men inte uppsåt, föreligger) eller som en icke brottslig gärning (om varken uppsåt eller oaktsamhet föreligger). De s.k. subjektiva rekvisiten – uppsåt och oaktsamhet – har således mycket stor betydelse för hur en viss gärning bedöms i straffrättsligt hänseende.

Skälen för regeringens bedömning: Utredningens förslag syftar i första hand till att förändra den nedre gränsen för uppsåt, dvs. den gräns

mellan uppsåt och oaktsamhet som idag dras med hjälp av det eventuella uppsåtet.

Som utredningen påvisat kan det eventuella uppsåtet ifrågasättas på olika grunder. Bland annat kan finnas vissa risker för att domstolarna vid tillämpning av det hypotetiska provet i viss utsträckning riktar in sig på gärningsmannens person snarare än på den konkreta gärningen. Det kan också sägas att det hypotetiska provet endast med svårighet låter sig utföras vid vissa typer av brott, t.ex. våldsbrott som har karaktären av impulshandlingar. Det kan därför, också enligt regeringens mening, ifrågasättas om den nuvarande gränsdragningen mellan uppsåt och oaktsamhet är optimal i alla avseenden.

Samtidigt bör påpekas att det nuvarande uppsåtsbegreppet, trots att det är behäftat med svagheter i ett teoretiskt perspektiv, i huvudsak har lett till rimliga resultat i rättstillämpningen. Uppsåtsbegreppet har också, i Högsta domstolens praxis, utfyllts och anpassats till skilda situationer. Som påpekas av såväl utredningen som vissa remissinstanser är det också relativt sällsynt att det eventuella uppsåtet kommer till användning i praktiken. Det finns, mot denna bakgrund, en viss osäkerhet ifråga om hur stort reformbehovet är.

Som framhållits i avsnitt 4 är regeringen av den uppfattningen att man bör vara återhållsam med ny lagstiftning avseende centrala straffrättsliga bestämmelser och att de eventuella fördelar som kan uppnås alltid måste vägas mot de nackdelar som under en övergångsperiod ofta följer. För att förändringar av centrala straffrättsliga regler skall vara motiverade fordras således att det finns ett klart behov av en förändring.

Vid en bedömning av om det är motiverat att genomföra utredningens förslag i denna del bör, utöver vad som ovan anförts, framhållas att det nu gällande uppsåtsbegreppet, till följd av en ganska omfattande rättspraxis, är välkänt samt att gränserna för vad som är att hänföra till uppsåtligt handlande är förhållandevis väldefinierade. En reform på området skulle därför med nödvändighet leda till viss osäkerhet under en inte obetydlig tidsperiod. Tidigare praxis skulle bli inaktuell utan att ersättas av något som ger mer konkret vägledning för tillämpningen av uppsåtsbegreppet i de mångskiftande situationer som förekommer i praktiken. Mot bakgrund av att uppsåtskravet gäller i förhållande till en lång rad olika situationer och brottstyper kan sägas att en omfattande och någorlunda stabil praxis är av särskilt värde på detta område. Detta innebär också att förändringar av uppsåtsbegreppet inte bör ske utan att man först gör en omfattande konsekvensanalys för att se vilka effekter ändringen skulle få i förhållande till olika brottstyper.

I sammanhanget kan också noteras att bedömningen av om uppsåt föreligger är nära sammankopplad med möjligheterna att bevisa uppsåt. Även om det finns fall där gärningsmannens egna uttalanden om sina avsikter talar för att uppsåt föreligger, torde domstolen i de allra flesta fall vara hänvisad till att dra slutsatser om gärningsmannens uppsåt utifrån hans eller hennes faktiska handlande. Detta gör att den precision som i teorin kan uppnås med ett väldefinierat och väl avgränsat uppsåtsbegrepp i viss utsträckning blir skenbar.

Sammanfattningsvis kan framhållas att det nuvarande uppsåtsbegreppet har vuxit fram under lång tid genom ett samspel mellan rätts-

praxis och doktrin. Uppsåtsbegreppets innehåll är alltså inte definierat i lag. Även om utredningens förslag är både intressant och väl genomtänkt kan det, bl.a. mot bakgrund av att ett inte obetydligt antal remissinstanser avstyrkt utredningens förslag, ifrågasättas om det för närvarande föreligger tillräckligt underlag för en så genomgripande reform som den som föreslås av utredningen. Med hänsyn till att det på detta område är särskilt svårt att förutse hur en ny lagstiftning kommer att tillämpas i det enskilda fallet, kan det också diskuteras om en reform bör ske genom lagstiftning som i ett slag och generellt förändrar rättsläget. Det är mycket som talar för att lagstiftaren i stället bör överlåta till domstolarna att utveckla och, i den mån det bedöms erforderligt, förändra uppsåtsbegreppets innehåll. Det av Högsta domstolen använda s.k. likgiltighetsuppsåtet kan, även om åsikterna i denna del går isär, ses som en tendens i denna riktning. Vid den fortsatta praxisbildningen kan utredningens förslag säkerligen komma att fylla en viktig funktion såsom exempel på en möjlig utvecklingsväg.

5.2 Fleras deltagande i brott

Regeringens bedömning: Utredningens förslag till ändringar i reglerna om medverkan till brott bör inte genomföras. Den av utredningen föreslagna bestämmelsen om medgärningsmannaskap bör inte heller införas.

Utredningens förslag: Utredningens förslag till ändringar i reglerna om medverkan syftar bl.a. till att klargöra att huvudgärningen skall utgöra en straffbelagd gärning och att endast gärningsmän skall kunna bidra med de rekvisit som konstituerar denna gärning. Det skall således inte tillåtas att rekvisit som konstituerar den straffbelagda gärningen ”plockas” från en anstiftare eller andra medhjälpare. Förslaget innebär vidare att den nuvarande möjligheten att fördela om de inblandades roller på rubriceringsstadiet tas bort. Den som endast har främjat en gärning skall inte längre kunna betecknas som gärningsman. Utredningen föreslår också att det i bestämmelsen klargörs att medverkan genom oaktsamhet och medverkan till oaktsamhetsbrott är straffbart i relation till de brotts typer där oaktsamhetsansvar är föreskrivet. Vidare föreslås att medverkan till brott normalt skall vara straffbart endast vid brott där fängelse ingår i straffskalan samt att en särskild straffskala, som föreskriver att straff för medverkan till brott skall bestämmas till högst vad som gäller för brott i gärningsmannaskap, skall införas. Härutöver föreslår utredningen att bestämmelsen om straffnedsättning och ansvarsfrihet i 23 kap. 5 § i redigerat skick förs över till 23 kap. 4 § brottsbalken samt att det även i övrigt görs vissa språkliga och redaktionella ändringar i lagtexten.

Slutligen har utredningen föreslagit att det införs en särskild bestämmelse om medgärningsmannaskap i 23 kap. brottsbalken.

Remissinstanserna: Förslagen har i dessa delar i huvudsak bemötts positivt av remissinstanserna. Några instanser har dock riktat invändningar mot delar av förslagen. Enligt *Riksåklagaren* har utredningen inte

tillräckligt belyst effekterna av att möjligheterna att plocka rekvisit tas bort, t.ex. när det gäller specialsubjekten och mål om ekonomisk brottslighet. På motsvarande sätt menar *Statsåklagar-myndigheten för speciella mål* att ett slopande av möjligheten att plocka rekvisit från främjare kommer att leda till att ekonomisk brottslighet inte kan beivras i samma utsträckning som nu.

Även förslaget om att ta bort möjligheten till omrubricering har fått kritik. *Generaltullstyrelsen* avstyrker förslaget i denna del, bl.a. mot bakgrund av att den som planlägger, organiserar och finansierar t.ex. varusmuggling många gånger är mer straffvärd än den som fysiskt utför själva smugglingsgärningen.

När det gäller den särskilda straffskalan för medverkan menar *Riksåklagaren, Statsåklagarmyndigheten för speciella mål* och *Åklagar-myndigheten i Linköping* att den föreslagna straffskalan kommer att inskränka möjligheterna till häktning enligt 24 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken på ett sätt som inte är sakligt motiverat.

Skälen för regeringens bedömning: Utredningen har visat att den nuvarande medverkansregleringen är behäftad med vissa ofullkomligheter och brister som i huvudsak är av systematisk eller strukturell natur. En brist som utredningen pekar på är att regleringen medför att gränsen mellan gärningsmannaskap och annan medverkan, bl.a. till följd av möjligheten till omrubricering, i viss utsträckning är otydlig. Utredningen menar vidare att en ordning med plockande av rekvisit är ologisk och omotiverad samt att terminologin på området skulle kunna förenklas.

Vid bedömande av utredningens förslag i denna del bör emellertid framhållas att bestämmelserna i allt väsentligt fungerat väl i praktiken. Det kan i sammanhanget också framhållas att den nuvarande regleringen nyligen har satts på prov i ett antal uppmärksammade fall där flera personer på olika sätt medverkat vid tillkomsten av ett brott. Regleringen har därvid väl visat sig motsvara de krav som kan ställas. Det kan därför ifrågasättas om det finns något påtagligt praktiskt behov av en förändring. Detta visar sig också däri att utredningens förslag, sett i ett bredare perspektiv, inte innebär någon större förändring av gällande rätt i praktiskt hänseende.

Även om de förändringar som utredningen föreslår i praktiken är förhållandevis begränsade och inte är avsedda att innebära några större sakliga förändringar är konsekvenserna av ändringarna emellertid svåra att överblicka. Någon mer omfattande konsekvensanalys görs inte heller i betänkandet. Med hänsyn till att regleringen ändå visat sig fungera väl i praktiken och mot bakgrund av att förändringar kan leda till oönskade konsekvenser som kan vara svåra att förutse finner regeringen att övervägande skäl talar för att inte genomföra förändringar.

Exempelvis har Riksåklagaren påpekat att det finns en risk för att slopandet av möjligheten att "plocka rekvisit" kan få olyckliga konsekvenser i sådana fall där flera personer medverkar till ett brott som förutsätter att gärningsmannen befinner sig i en särskild position eller ställning, t.ex. är gäldenär eller näringsidkare men endast en av dem har sådan ställning. Regeringen kan i denna del i och för sig instämma i vad utredningen anfört om behovet av ett klarläggande när det gäller möjligheten att "plocka rekvisit". Mot bakgrund av vad Riksåklagaren anfört är

regeringen emellertid inte beredd att utan en mer ingående analys av frågan och dess praktiska konsekvenser föreslå ett uttryckligt förbud mot s.k. plockande av rekvisit.

Ytterligare ett problem är att det är svårt att förutse hur gränsdragningen mellan gärningsmannaskap och annan medverkan skulle komma att göras om man, i enlighet med utredningens förslag, tog bort möjligheten att på rubriceringsstadiet omfördela de inblandades roller. I dag är det t.ex., om det är motiverat med hänsyn till omständigheterna, möjligt att bedöma en person som formellt sett endast främjat gärningen såsom gärningsman eller, omvänt, att bedöma en person som utfört gärningen såsom en medhjälpare. En uppstramning av rubricerings-regleringen kan befaras komma att leda till att domstolarna inte anser sig ha möjlighet att bedöma de medverkande på det sätt som ter sig naturligt och rimligt. Exempelvis är det svårt att avgöra i vilken utsträckning domstolarna skulle anse sig ha utrymme för att bedöma en person som inte direkt deltagit i utförandet av den gärning som beskrivs i den enskilda brottsbeskrivningen – men som ändå är huvudansvarig för gärningen – såsom gärningsman. Det finns enligt regeringens mening skäl att tro att den flexibilitet som finns inbyggd i nuvarande reglering är en förutsättning för att mångskiftande och komplicerade situationer skall kunna hanteras på ett rimligt sätt.

För tydlighets skull bör också framhållas att utredningens förslag rörande medverkansregleringen inte syftar till att lösa den s.k. Lindomeproblematiken. (Lindomeproblematiken behandlas närmare i avsnitt 5.6.)

Mot bakgrund av den generella uppfattning som redovisats i avsnitt 4 – att förändringar i centrala och generella straffrättsliga bestämmelser skall ske med stor försiktighet och endast då det är påkallat av ett klart kriminalpolitiskt behov – gör regeringen den bedömningen att det inte föreligger tillräckligt starka skäl för att genomföra de förändringar av medverkansregleringen som utredningen föreslår. I detta sammanhang bör det dessutom framhållas att det är av mycket stor betydelse att effekterna av eventuella ändringar är klarlagda på ett tillfredsställande sätt.

I övrigt föreslår utredningen att medverkansansvaret som huvudregel skall begränsas till att gälla brott med fängelse i straffskalan. Samtidigt föreslår utredningen vissa undantag från denna huvudregel, bl.a. vad gäller hemfridsbrott och olaga intrång. Mot bakgrund av att vissa remissinstanser efterlyser en grundligare analys av i vilken omfattning medverkan till bötesbrott bör vara straffbelagt och att ett flertal remissinstanser ifrågasatt de undantag som utredningen föreslagit finns inte skäl att i detta skede gå fram särskilt med detta förslag.

Vad gäller den särskilda straffskalan för medverkan finner regeringen, i likhet med bl.a. Riksåklagaren och Statsåklagarmyndigheten för speciella mål, att den kan få till konsekvens att häktningsregeln i 24 kap 1 § andra stycket inte skulle bli tillämplig i förhållande till medverkansgärningar, en effekt som inte kan motiveras på sakliga grunder. I denna del är regeringen därför inte beredd att föreslå några ändringar.

Slutligen har utredningen också föreslagit en särskild bestämmelse om medgärningsmannaskap. Den föreslagna bestämmelsen syftar inte till några förändringar av det straffbelagda området utan endast till att klargöra att två eller flera personer tillsammans kan vara gärningsmän till ett

brott samt till att precisera gränserna för gärningsmannabegreppets utsträckning. Mot bakgrund av att möjligheten att döma flera personer såsom gärningsmän till ett och samma brott redan följer av fast praxis – och att den föreslagna bestämmelsen inte torde ge ytterligare vägledning än denna praxis – gör regeringen den bedömningen att förslaget inte bör genomföras.

5.3 Försök till brott

Regeringens bedömning: Utredningens förslag till ändringar i reglerna om försök till brott bör inte genomföras.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att ringa fall av försök till brott inte skall föranleda ansvar. Den har vidare föreslagit att tillbakaträdande från försök inte längre automatiskt skall vara straffritt. Tillbakaträdande skall i stället, enligt utredningen, utgöra en omständighet som medför att försöksbrottet skall anses som ringa och därmed fritt från ansvar, om inte särskilda skäl talar mot det. Dessutom har utredningen föreslagit att den nuvarande begränsningen, som innebär att straffet inte får sättas under fängelse om det för brottet inte är föreskrivet lägre straff än fängelse i två år, tas bort.

Remissinstanserna: Flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig i frågan har varit positiva till förslagen. Några har dock haft invändningar mot dem. *Riksåklagaren* har pekat på att försöksbestämmelsen, till skillnad från vad som gäller för bestämmelserna om medverkan till brott, inte är generellt tillämplig och att risken för fullbordan av brottet var ringa kan beaktas vid straffmätningen. Såväl *Åklagarmyndigheten i Kalmar* som *Riksåklagaren* menar också att en precisering av de situationer som avses med begreppet ringa i vart fall måste göras.

Utredningens förslag rörande bestämmelserna om frivilligt tillbakaträdande har fått ett blandat mottagande. Ungefär hälften av de remissinstanser som har yttrat sig över förslaget avstyrker det eller är tveksamma till det. *Hovrätten för Övre Norrland* anser att det faktum att frivilligt tillbakaträdande alltid leder till frihet från ansvar för försök utgör ett incitament för gärningsmannen att tillbakaträda. *Göteborgs tingsrätt* pekar på att förslaget i denna del avviker från vad som gäller internationellt och menar att det krävs starka skäl för en sådan avvikelse. *Malmö tingsrätt*, som avstyrker förslaget, anser att detta medför att domstolarna i praktiken får laborera med olika grader av frivillighet. *Sveriges domareförbund* menar att förslaget leder till större osäkerhet i rätts-tillämpningen och att den föreslagna lagtexten inte på ett tillräckligt tydligt sätt klargör gränsen till vad som är straffritt.

Skälen för regeringens bedömning: Utredningen har anfört att det finns starka skäl för att inskränka försöksansvaret så att detta inte omfattar ringa fall. Liknande undantag har föreslagits för medverkan till brott och förberedelse till brott bl.a. med åberopande av effektivitetsskäl.

Det är givetvis av vikt att samhällets resurser prioriteras på ett sådant sätt att det i första hand är den allvarigare brottsligheten som beivras. Försök till brott är emellertid straffbelagt endast för vissa brott. Om

brottsformen försök har straffbelagts för ett visst brott får detta, enligt regeringens mening, anses innebära att lagstiftaren vid föregående överväganden i fråga om handlingens klandervärdhet bedömt att denna ligger på en sådan nivå att en kriminalisering är motiverad. Redan mot denna bakgrund anser regeringen att utrymmet för att bedöma ett försöksbrott som ringa kan vara begränsat. Frågan är också om behovet av en sådan bestämmelse är så stort att det uppväger de gränsdragningsproblem som kan förutses med ett undantag för ringa fall.

Ringa fall skulle, enligt utredningen kunna föreligga när försöket avser brott som, om det hade fullbordats, hade haft ett lågt straffvärde eller när försöket precis har inletts och gärningen inte har framskridit särskilt långt. Det kan emellertid, enligt regeringens uppfattning, ifrågasättas om det inte är tillräckligt att, såsom i nuvarande system, beakta sådana faktorer vid påföljdsval och straffmätning.

Sammantaget anser regeringen därför att den föreslagna ändringen inte bör genomföras. Under dessa förhållanden anser regeringen inte heller att det finns anledning att genomföra utredningens förslag till ändringar i fråga om frivilligt tillbakaträdande från försök.

Utredningen har också föreslagit att regeln om straffminimum i försöksbestämmelsen skall slopas. Regeln om straffminimum, som föreskriver att straffet inte får sättas under fängelse om det lägsta straffet för det fullbordade brottet är fängelse i två år eller mer, gäller emellertid endast för mycket allvarlig brottslighet. Mot bakgrund härav, och med hänsyn till att det finns en generell möjlighet att underskrida straffminimum med stöd av bestämmelserna i 29 kap. 3 § och 5 § brottsbalken, anser regeringen att förslaget inte bör genomföras.

5.4 Underlåtenhet att avslöja eller hindra brott

Regeringens bedömning: Utredningens förslag till ändringar i reglerna om underlåtenhet att avslöja eller hindra brott bör inte genomföras i vidare mån än vad som redan har skett.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att det för straffansvar skall krävas att den straffbelagda gärningen helt eller delvis kunnat förhindras genom den handlingspliktiges agerande. Det straffbara området föreslås dessutom ändrat till att avse straffbelagd gärning i stället för brott. Rekvisitet utan fara för ”närstående” föreslås utbytt till utan fara för ”annan”. Vidare har utredningen föreslagit att straffansvaret utvidgas så att även underlåtenhet att avslöja våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande av underårig och grovt koppleri straffbeläggs. Det sistnämnda förslaget har redan genomförts.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna har inte haft något att erinra mot utredningens förslag. Några instanser är emellertid tveksamma till det eller avstyrker det. Bland andra *Riksåklagaren* anser att det inte bör krävas att gärningen helt eller delvis kunnat förhindras genom den handlingsskyldiges agerande. Det bör, enligt Riksåklagaren, inte ankomma på den som har att anmäla eller på annat sätt agera att

spekulera i om gärningen genom åtgärden kan hindras eller inte. Riksåklagaren menar vidare att utvidgningen av det ansvarsfria området blir för stor om man byter ut begreppet "närstående" mot "annan", bl.a. med hänsyn till att begreppet "annan" även kan komma att omfatta poliser och andra som är skyldiga att agera. *Åklagarmyndigheten i Malmö* pekar på att det endast undantagsvis kommer i fråga att döma någon till ansvar för detta brott och att detta endast sker i situationer som rör mycket allvarliga brott. Åklagarmyndigheten anser därför att det föreslagna rekvisitet medför sådana bevismässiga konsekvenser att dessa udda fall bör kunna överlämnas till bedömning i praxis i stället för att regleras genom lag. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* anser att man, för att uppnå vad utredningen eftersträvar, nämligen att ett ingripande inte skall krävas när det är uteslutet att den straffbara gärningen skulle ha avvärjts, varken behöver eller bör utforma regeln så att åklagaren måste bevisa att ett avslöjande skulle ha haft effekt i det konkreta fallet. *Sveriges advokatsamfund* framhåller också att förslaget kan leda till bevisproblem och pekar på att något motsvarande krav på verkningsfulla åtgärder inte har föreslagits när det gäller det föreslagna brottet underlåtenhet att bistå nödställd.

Skälen för regeringens bedömning: I svensk rätt finns ingen allmän skyldighet att vara verksam för att avslöja eller hindra brott. En skyldighet att anmäla eller annars avslöja brott gäller enligt 23 kap. 6 § brottsbalken endast i de fall det har föreskrivits särskilt. Underlåtenhetsansvaret avser bara brott som är "å färde", dvs. som inte har avslutats. Någon plikt att anmäla brott som redan har begåtts finns inte i svensk rätt. I samma paragraf föreskrivs en skyldighet att hindra brott. Denna skyldighet gäller bara för en viss personkrets; föräldrar och andra uppfostrare och förmyndare i förhållande till den som står under deras lydnad.

Plikten att avslöja brott gäller för vissa allvarligare brott i brottsbalken t.ex. mord, grov misshandel och grovt rån samt i specialstraffrätten för folkmord och myteri. Det bör noteras att utredningens förslag att utöka antalet brott till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande av underårig och grovt koppleri redan har genomförts genom en lagändring den 1 juli 1998 (prop. 1997/98:55, bet. 1997/98:JuU13, rskr. 1997/98:250).

Bestämmelserna i 23 kap. 6 § brottsbalken innehåller inte något uttryckligt krav på att anmälan eller åtgärderna för att avslöja brott skulle ha varit verkningsfulla. Huruvida ett sådant krav ändå följer av gällande rätt har varit föremål för olika meningar i doktrinen. Straffbudet har inte heller aktualiserats mer än i ett par enstaka fall i praxis. Det är således inte helt klart vilket samband som krävs mellan den företagna åtgärden och möjligheten att brottet förhindras på grund av den handlingspliktiges agerande. Det torde visserligen vara så att om anmälan eller åtgärden inte på något sätt skulle kunna bidra till att hindra att brottet fullbordades, bör straffansvar inte ådömas. Frågan är emellertid vad som faktiskt krävs i form av orsakssamband mellan åtgärderna och motverkande av det fullbordade brottet.

Det s.k. Kode-målet (RH 1997:1) rörde bl.a. underlåtenhet att avslöja brott. I målet dömdes en av gärningsmännen för mord och en annan för

bl.a. grov misshandel. En tredje person, som närvarat under hela den tid misshandeln pågick och som haft mobiltelefon men underlåtit att använda den för att anmäla brottet, dömdes för underlåtenhet att avslöja grov misshandel. (Han ansågs inte ha haft uppsåt i förhållande till mord.) I sin motivering anförde hovrätten bl.a. att det inte kunde uteslutas att åtgärden skulle ha varit verkningsfull om den hade vidtagits och att straff därför borde utdömas för underlåtenheten i detta hänseende. I ett senare avgörande (RH 1999:86) behandlades frågan om underlåtenhet att avslöja mord. En man, A, hade blivit skjuten och kort tid därefter infann sig en annan man, B, på platsen där den skjutne befann sig. B underlät dock att tillkalla ambulans eller larma polisen. Tingsrätten, som ansåg det styrkt att A fortfarande levde vid tidpunkten för B:s besök på platsen, dömde B för underlåtenhet att avslöja mord, eftersom det inte kunde anses uteslutet att ett larm kunde ha räddat den skjutnes liv. Hovrätten friade dock B, eftersom det inte kunde anses styrkt att den skjutne mannen levde när B befann sig på platsen.

Med hänsyn till att paragrafen inte innehåller något uttryckligt krav på orsakssambandet mellan ett agerande och brottets förhindrande och det sätt på vilket bestämmelsen har kommit att uppfattas i praxis torde utredningens förslag kunna leda till en inte oväsentlig begränsning av det kriminaliserade området. Man kan fråga sig om en sådan begränsning är motiverad, särskilt mot bakgrund av att underlåtenhet att avslöja brott endast är straffbelagt vid mycket allvarliga brott.

Vidare kan införandet av ett sådant uttryckligt krav leda till bevis-svårigheter. Om kravet på verkningsfulla åtgärder endast skall bedömas utifrån objektiva utgångspunkter innebär det att åklagaren måste bevisa att åtgärderna kunde ha en sådan effekt. Från subjektiva utgångspunkter skulle det också finnas stora möjligheter för den handlingspliktige att hävda att han eller hon gjorde bedömningen att åtgärderna inte kunnat ha sådan verkan.

I likhet med Riksåklagaren anser regeringen dessutom att det inte bör ankomma på den handlingspliktige att avgöra om åtgärderna skulle ha kunnat vara verkningsfulla eller inte.

Regeringen anser därför att de föreslagna förändringarna inte bör göras. Utredningens övriga förslag till ändringar i paragrafen bör inte heller genomföras.

5.5 Underlåtenhet att bistå nödställd

5.5.1 Allmänt om underlåtenhetsansvar i svensk rätt

Det finns i svensk rätt ingen allmän skyldighet att bistå personer som befinner sig i livsfara eller i allvarlig fara för sin hälsa. I många situationer kan dock ett underlåtenhetsansvar komma i fråga. Som huvudregel förutsätter ett sådant ansvar att gärningsmannen kan sägas ha haft en handlingsplikt. Ibland talas i stället om att gärningsmannen skall ha befunnit sig i garantställning. En sådan plikt har t.ex. föräldrar

gentemot sina barn och lärare gentemot sina elever. För vissa fall är dessutom särskilt föreskrivet att den person som framkallat fara för en allvarlig effekt kan bestraffas för underlåtenhet att avvärja faran (13 kap. 10 § brottsbalken om straffansvar för underlåtenhet att avvärja allmänfara). Vidare kan i vissa fall ansvar för underlåtenhet utkrävas enligt bestämmelsen i 23 kap. 6 § brottsbalken om underlåtenhet att avslöja eller hindra brott. Straffansvar för underlåtenhet att avslöja brott är föreskrivet för vissa mer allvarliga brott, såsom mord, dråp, grov misshandel, våldtäkt, rån och grov skadegörelse. Vad som krävs är att brottet var ”å färde”, dvs. att det inte avslutats. Den som bevittnar en pågående grov misshandel och som har möjlighet att larma polis eller annan men underlåter att göra det kan alltså straffas, jfr det s.k. Kodemålet, som beskrivs i avsnitt 5.4.

Även om det inte finns någon generell skyldighet att ingripa i situationer som är farliga för andra personer, finns det vissa specialbestämmelser om skyldighet att vidta räddningsåtgärder. I 39 § räddningstjänstlagen (1986:1102) föreskrivs en allmän varnings- och alarmeringsplikt. Den som upptäcker eller på annat sätt får kännedom om en brand eller en olyckshändelse, eller en överhängande fara för brand eller olycka, som innebär fara för någons liv eller allvarlig risk för någons hälsa eller för miljön, skall, om det är möjligt, varna dem som är i fara och vid behov tillkalla hjälp. Den som underlåter att göra vad som krävs kan straffas med böter, om inte gärningen är att anse som ringa och därmed straffri.

Inom trafikområdet finns också särskilda bestämmelser om skyldigheter att agera om man har varit inblandad i en trafikolycka. Av 5 § lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott framgår att den som haft del i uppkomsten av en trafikolycka skall stanna kvar på plats för att kunna klarlägga vad som hänt och lämna andra upplysningar. I 2 kap. 8 § trafikförordningen (1998:1276) föreskrivs bl.a. att den som, med eller utan skuld, haft del i en trafikolycka skall stanna och i mån av förmåga lämna hjälp åt skadade. Det sistnämnda stadgandet är inte straffsanktionerat.

Även inom sjöfarten finns vissa regler om underlåtenhetsansvar. Enligt 20 kap. 7 § sjölagen (1994:1009) straffas en befälhavare med böter eller fängelse i högst två år om han eller hon inte lämnar all möjlig och behövlig hjälp till en person i sjönöd så att denne kan räddas. Det krävs dock att dessa åtgärder kan vidtas utan allvarlig fara för det egna fartyget eller de som finns ombord. Detsamma gäller för en befälhavare om det egna fartyget skulle råka i sjönöd. Även befälhavare för luftfartyg har, om luftfartyget råkar i nöd, en straffsanktionerad skyldighet att rädda de som finns ombord, flygplanet och det gods som fraktas enligt 5 kap. 7 § luftfartslagen (1957:297).

I fråga om vissa internationella förhållanden hänvisas till Straffansvarsutredningens betänkande.

5.5.2 Överväganden

Regeringens bedömning: Något generellt straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att bistå nödställd bör inte införas.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att ett straffrättsligt ansvar införs för den som underlåter att tillkalla hjälp eller att försöka rädda eller på annat sätt bistå en nödställd person som befinner sig i allvarlig fara för liv eller hälsa eller i en därmed jämförlig utsatt situation. I ringa fall skall inte dömas till ansvar. Till ansvar skall inte heller dömas om ett ingripande inte kunde ske utan fara för den ingripande eller någon annan. Som en allmän förutsättning för ansvar gäller att ett ingripande skäligen kunde begäras med hänsyn till omständigheterna. För brottet föreskrivs straff i form av böter eller fängelse högst två år.

Remissinstanserna: Förslaget har fått ett blandat mottagande av remissinstanserna. Många instanser, däribland *Svea hovrätt*, *Göta hovrätt*, *Statens Räddningsverk*, *Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet* och *SACOs Samverkansorgan inom Kriminalvårdsverket*, anser det värdefullt med en reglering som fastslår att man inte får vara hur likgiltig som helst inför andra människors väl och ve. Andra, däribland *Åklagarmyndigheten i Göteborg*, anser att en dylik reglering skulle ha ett stort pedagogiskt och brottspreventivt värde. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* anser att den föreslagna regleringen skulle innebära en viktig markering av solidaritetsansvaret mellan människor.

Flera remissinstanser har emellertid avstyrkt förslaget. Som skäl härför har bl.a. anförts att det inte finns något behov av en sådan lagstiftning, att tillämpningsproblemen skulle bli avsevärda och att lagförslaget inte uppfyller de krav på förutsebarhet som måste ställas på en straffbestämmelse. *Hovrätten för Övre Norrland*, *Malmö tingsrätt* samt *Åklagarmyndigheterna i Sundsvall* och *Stockholm* avstyrker samtliga förslaget och menar att utredningen inte kunnat visa något egentligt behov av ett dylikt straffbud. Vissa av dem menar vidare att handlingsdirigerande och moralförstärkande skäl inte bör föranleda införande av en straffbestämmelse när det inte konstaterats att det finns ett faktiskt behov av något straffbud. De understryker också att förslaget kan leda till tillämpningsproblem och kostnader och ifrågasätter lagstiftningens förutsebarhet. *Riksåklagaren* avstyrker förslaget med hänvisning till det bristande praktiska behovet och anför att en sådan reglering också kan komma att motverka sitt syfte. *Riksåklagaren* anser att den allmänna uppfattningen troligen är att det finns en på moral grundad plikt att bistå människor som befinner sig i nödlägen. Förslaget kan därför få till följd att denna plikt uppfattas som mer begränsad än vad som är fallet för närvarande. Dessutom anser *Riksåklagaren* att lagtexten inte motsvarar de krav på förutsebarhet som kan ställas.

Statsåklagarmyndigheten för speciella mål och *Sveriges domareförbund* ställer sig tveksamma till förslaget bl.a. på grund av att värdet av en sådan bestämmelse blir begränsat. Instanserna anser vidare att om ett dylikt straffbud skall införas måste det straffbara området avgränsas tydligare. *Svenska cardiologföreningens arbetsgrupp för hjärt- och lungräddning* anför att det förefaller utomordentligt osannolikt att införandet av en straffbestämmelse skulle öka allmänhetens villighet att ingripa. Föreningen pekar på att förslaget kan ha motsatt effekt, eftersom det finns risk för att de personer som idag tvekar att ingripa men som ändå stannar kvar på platsen i stället väljer att lämna platsen för att undgå

straffansvar. Föreningen anför vidare att det i särklass vanligaste livshotande tillståndet är hjärtstopp och menar att det ter sig både medicinskt tveksamt och etiskt oacceptabelt att i vissa situationer, med hot om straff, tvinga människor att ingripa. Det som i stället behövs, enligt föreningen, är ytterligare information och utbildning.

Karlstads tingsrätt och *Åklagarmyndigheten i Malmö* anför båda att, eftersom det rör sig om straffansvar för underlåtenhet, föreligger det enligt allmänna straffrättsliga principer en handlingsskyldighet endast om det med hänsyn till omständigheterna skäligen kan begäras. Med tanke på legalitetsprincipen anser instanserna att detta bör framgå direkt av lagtexten. *Sveriges Psykologförbund* pekar på att en person som själv befinner sig i chock inte rimligen bör ställas till ansvar.

Justitiekanslern uppger att de skadeståndsrättsliga konsekvenserna hade bort belysas och anser att förslaget inte bör genomföras utan en föregående noggrann analys om och i vad mån handlingsplikten bör få genomslag när det gäller rätten till skadestånd.

Skälen för regeringens bedömning: När man diskuterar frågan om en särskild straffbestämmelse för underlåtenhet att bistå nödställd bör införas, ställs man inför en rad frågeställningar av såväl moralisk som rättslig natur. Det torde för de flesta människor vara en självklar utgångspunkt att var och en har en moralisk skyldighet att, så långt som det är möjligt, ingripa och försöka hjälpa andra människor som befinner sig i livsfara eller allvarlig fara för sin hälsa. Den första frågan som inställer sig är därför om det finns behov av en regel som föreskriver straff för den som underlåter att hjälpa till i en situation där det varit möjligt att göra det.

Syftet med en dylik bestämmelse, att understryka att personer som befinner sig i en utsatt situation av visst allvarigare slag skall få hjälp på de sätt som är möjliga, kan givetvis aldrig anses förfelat. Samhället har ett ansvar för att ständigt verka för medborgarnas säkerhet. Den nuvarande lagstiftningen innehåller emellertid redan bestämmelser om underlåtenhetsansvar för de allra mest straffvärda fallen. En förälder som underlåter att hjälpa sitt barn som befinner sig i allvarlig risk för sitt liv eller hälsa har således redan i dag en straffsanktionerad skyldighet att ingripa, liksom den som t.ex. själv framkallat fara för någon annan. Detsamma gäller för bland andra lärare gentemot sina elever. Som framgått tidigare innehåller gällande rätt även en allmän straffsanktionerad skyldighet att varna eller alarmera vid brand eller olycka. Dessutom föreskrivs i 23 kap. 6 § brottsbalken straffansvar i vissa fall för den som underlåter att avslöja eller hindra brott. Den som bevittnar t.ex. en våldtäkt eller en grov misshandel är således skyldig att vidta åtgärder för att avslöja brottet, förutsatt att det kan ske utan fara för denne eller någon av hans eller hennes närmaste. Även inom lagstiftningen rörande väg-, sjö- och lufttrafiken finns bestämmelser om straffansvar för underlåtenhet att ingripa på visst sätt i nödsituationer.

Utredningen har också själv konstaterat att förslaget inte torde innebära några större praktiska förändringar. Sammantaget anser regeringen därför att det praktiska behovet av en allmän straffrättslig bestämmelse om handlingsplikt rörande underlåtenhet att bistå nödställd kan ifrågasättas.

Frågan om det ändå kan finnas skäl att från mer moraliska utgångspunkter införa en nykriminalisering av den föreslagna typen bör emellertid också övervägas. Rent allmänt kan sägas att det, precis som utredningen anför, kan finnas ett värde i att i lag fastslå att enskilda inte får vara hur likgiltiga som helst inför en situation där någon svävar i allvarlig fara, även om det rent praktiska behovet av en sådan bestämmelse inte har gjort sig gällande med någon större tydlighet.

Principiellt bör dock kriminaliseringsinstitutet, dvs. att föreskriva straff för ett visst handlande eller en underlåtenhet, som en metod för att försöka hindra överträdelser av olika normer i samhället användas med försiktighet. Särskild återhållsamhet bör härvid iakttas vid nykriminaliseringar. Det bör beaktas att kriminaliseringar kanske inte i varje enskilt fall utgör det mest effektiva medlet för att motverka beteenden som inte är önskvärda. Härvid bör det särskilt betonas att det finns en risk för att förtroendet för lagstiftningen generellt sett kan urholkas om det visar sig att efterlevnaden av nya straffbestämmelser inte kan upprätthållas på ett rimligt konsekvent sätt. Om en kriminalisering införs krävs också att den präglas av legalitet och förutsebarhet. Straffbestämmelsen måste ges ett innehåll som gör det möjligt för den enskilde att undvika att göra sig skyldig till straffbara gärningar.

Frågan om införande av en handlingsplikt föranleder också ett antal närmare överväganden bl.a. när det gäller kretsen handlingspliktiga och handlingspliktens närmare utformning.

Således uppkommer frågan om vilka som omfattas av en eventuell handlingsplikt. Vad som kan konstateras är att handlingsplikten aktualiseras i situationer där någon befinner sig i en nödsituation av visst allvarigare slag. Någon begränsning ifråga om kretsen av handlingspliktiga, från objektiva utgångspunkter, finns egentligen inte i förslaget. Handlingsplikten gäller enligt förslaget alla som befinner sig i någorlunda närhet av den nödställd. Den närmare bestämningen av kretsen av handlingspliktiga får därför göras med beaktande av den enskildes uppfattning om situationen. En fråga som därvid inställer sig är om handlingsplikten aktualiseras för en enskild redan då denne misstänker att det kan föreligga en nödsituation eller om handlingsplikten bör aktualiseras först när visshet om att en situation med en nödställd föreligger. I det förra fallet blir handlingsplikten mycket vid medan straffansvaret i det senare fallet kan komma att motverka sitt syfte då det kan leda till att den enskilde underlåter att skaffa sig visshet om en misstänkt nödsituation för att därigenom undvika att omfattas av handlingsplikten.

En särskild aspekt i detta sammanhang är också hur kretsen av handlingspliktiga närmare bör avgränsas. Straffansvarsutredningen har anfört att det normalt endast är den som står närmast att agera som bör drabbas av straffansvar. Som exempel nämner utredningen den situationen att någon riskerar att drunkna inför en stor samling människor, som uppmärksammar förhållandet, men som underlåter att agera. Här bör, enligt utredningens motivering, handlingsplikten endast omfatta den som t.ex. befann sig nära den nödställd eller den som stod nära en livboj. Inte heller i dessa situationer torde det dock vara helt okomplicerat att fastställa vilka som stod närmast att agera eller ingripa. Som

utredningen själv påpekat torde åtgärder som i första hand går ut på att tillkalla hjälp i form av polis eller ambulans vara de som kommer i fråga i de flesta fall. Om man utgår från ovan nämnda exempel och i stället tänker sig att ingen av de närvarande befinner sig nära vattnet och att det inte finns någon tillgång till livboj men att det däremot finns ett antal personer med mobiltelefon som dock underlåter att larma. Bör samtliga dessa straffas? Samma fråga inställer sig när en vägtrafikolycka har inträffat och ett antal bilar passerar utan att någon förare stannar för att ingripa.

Ytterligare en aspekt är, såsom Svenska Cardioloföreningens arbetsgrupp för hjärt-lungräddning har påpekat, om det finns anledning att ställa olika krav på olika personer som kan anses ha haft en plikt att ingripa. Bör det t.ex. krävas mer av den som är utbildad i hjärt- och lung- räddning än av den som inte har en sådan utbildning?

En regel om straffansvar för underlåtenhet att bistå nödställd skulle rimligen få utformas som en generell bestämmelse. Det torde inte vara möjligt att i straffbudet närmare ange och precisera vilka åtgärder som i olika situationer skulle krävas av den som riskerar att träffas av straffansvaret. Även om Straffansvarsutredningen i sitt förslag nämner åtgärder som att larma eller att rädda den nödställda, torde de olika former av ingripanden som krävs kunna variera mycket kraftigt beroende på i vilken situation handlingsplikten aktualiseras. Såsom utredningen har påpekat kommer det ytterst att ankomma på domstolarna att göra en bedömning av vad som kunde krävas i en viss situation. Även om det bör finnas en god marginal till den handlingsskyldiges förmån skulle det innebära svårigheter för enskilda att förutse vilket handlande som krävs av dem i en viss situation. Risker för att hot om straffansvar kan leda till att olämpliga åtgärder vidtas bör också beaktas.

Handlingsplikten skulle också behöva förses med ett antal undantag. För det första bör det krävas att det var praktiskt möjligt för den enskilde att ingripa. Ett ingripande i en given situation bör dessutom kunna ske utan fara för denne eller någon annan. Därutöver skulle det vara nödvändigt att föreskriva att underlåtenhetsansvar endast bör inträda om det med hänsyn till omständigheterna kunde krävas att någon ingrep. Det sistnämnda undantaget skulle bl.a. omfatta situationer där möjligheter att ingripa visserligen funnits men personen i fråga varit oförmögen att agera, t.ex. på grund av chock. Dessa undantag måste utformas så att de ger marginal till den enskildes förmån.

I likhet med Riksåklagaren gör regeringen bedömningen att den allmänna uppfattningen bland människor troligen är att det finns en moralisk plikt att bistå personer i fara. Hur denna moraliska plikt att handla uppfattas och var dess gränser kan anses gå är givetvis inte lätt att fastställa. En straffbestämmelse om underlåtenhet att bistå nödställd skulle dock sannolikt bli väsentligt inskränkt i förhållande till den på allmän moral grundade skyldigheten att ingripa. Det kan därvid inte uteslutas att straffbestämmelsen skulle kunna försvaga den senare skyldigheten.

Sammanfattningsvis kan det, som regeringen tidigare anfört, i och för sig finnas ett värde i att införa ett generellt straffansvar för underlåtenhet att bistå nödställd även om det inte finns något uttalat praktiskt behov av

en sådan reglering. Det kan således vara av värde i sig att samhället genom en sådan straffbestämmelse bekräftar den allmänna moraliska skyldighet som finns att hjälpa någon som befinner sig i en nödsituation. Mot detta måste emellertid ställas den försiktighet som bör iakttas med att införa nya straffbestämmelser om det inte finns ett påtagligt behov av dem. Vidare måste beaktas de svårigheter som det innebär att avgränsa straffansvaret på ett tydligt sätt och på ett sätt som gör att det står klart för var och en vad som krävs av honom eller henne för att undgå straffansvar. Dessutom kan inte bortses från att en generellt reglering av detta slag, som är avsedd att tillämpas på vitt skilda situationer, också kan leda till oönskade resultat.

Sammantaget anser regeringen att nackdelarna med den föreslagna ordningen väger tyngre än de skäl som talar för att införa den. Förslaget bör därför inte genomföras.

5.6 Den s.k. Lindomeproblematiken

5.6.1 Allmänt om Lindomeproblematiken

Bakgrund

I oktober 1990 mördades en man i sitt hem i Lindome. Under förundersökningen klarlades att mordet hade skett efter det att två personer, A och B, berett sig tillträde till huset. Det gick emellertid inte att fastställa vem av dem som utfört mordet eller om de utfört det tillsammans. En av personerna fälldes för mordet vid tingsrätten men blev sedan frikänd i hovrätten. Den andre personen, som bl.a. åtalats för medhjälp till mord, frikändes från detta brott. Domen mot honom överklagades inte till hovrätten.

För en utförligare beskrivning av Lindomefallet hänvisas till utredningens betänkande, avsnitt 10.3.1.

Den s.k. Lindomeproblematiken

Problematiken kan sammanfattningsvis sägas gälla situationer där man vet att två eller flera personer befunnit sig vid brottsplatsen men där det inte kan utredas huruvida brottet begåtts av dem båda tillsammans eller av endast en av dem och den andre således är helt oskyldig. För att en sådan situation skall uppstå fordras i och för sig inte att de misstänkta skyller på varandra. Även av andra skäl, t.ex. att de misstänkta tiger och tillräcklig bevisning i övrigt saknas, kan bevisläget vara sådant att det inte kan klarläggas vem av två eller flera personer som begått ett visst brott.

Det bör betonas att om ett brott har begåtts men det inte går att fastställa exakt vad var och en av de inblandade har gjort kan det ändå

finns möjligheter att döma de inblandade såsom medgärningsmän, förutsatt att det har visats att de begått gärningen tillsammans och i samförstånd. Ytterligare en möjlighet ges i reglerna om medverkan till brott. Som exempel kan nämnas ett rättsfall från 1985 (NJA 1985 s. 496). Efter en bilolycka påträffades två personer, A och B, i bilens framsäte. Bilen hade hyrts av B. A avled av sina skador och B mindes inte vem som kört bilen. Båda var alkoholpåverkade under bilfärden. Högsta domstolen (HD) fann att antingen A eller B kört bilen och ansåg det utrett att, om A kört bilen, hade han inte kunnat göra det utan B:s aktiva eller passiva medgivande. HD ansåg det därför bevisat att B åtminstone hade gjort sig skyldig till medhjälp till rattfylleri trots att domstolen alltså inte kunde fastställa vem av dem som verkligen kört bilen. Ett liknande resonemang förs i rättsfallet RH 1999:106 som gällde grovt rattfylleri, grov vårdslöshet i trafik och grovt vållande till annans död. Två personer, som båda var alkoholpåverkade, färdades i en bil. Färden avslutades i en bilolycka med dödlig utgång för en cyklist. Trots att det inte gick att utreda vem av dem som kört bilen dömdes den ene för medhjälp till de åtalade gärningarna. Den andra personen åtalades inte av olika skäl.

Även om det således finns förutsättningar att utdöma straffansvar trots att man inte vet vem av flera som begått ett brott kvarstår emellertid svårigheten i ett fall som Lindomefallet i det att det inte kan uteslutas att en av de inblandade var oskyldig. Brottet kunde ha begåtts av den ene helt överraskande för den andre eller mot dennes uttryckliga vilja. Den andre kan också ha förhållit sig helt passiv på ett sätt som utesluter medverkansansvar.

Brottsbalkens regler bygger på ett individuellt straffrättsligt ansvar. En allmän utgångspunkt är att ingen skall fällas till ansvar för brott om det inte är ställt utom rimligt tvivel att personen i fråga begått brottet. Som vi sett i det föregående kan dock reglerna om bl.a. medverkan användas även om man inte kan, utom rimligt tvivel, fastställa vem som begått huvudgärningen. Det måste emellertid stå klart att den misstänkte åtminstone gjort sig skyldig till medverkan, dvs. att han eller hon hade uppsåt till huvudgärningen och åtminstone vidtagit någon slags åtgärd som har främjat gärningen.

Det bör slutligen framhållas att denna problematik inte är ny. Det finns fall där det inte går att, utom rimligt tvivel, fastställa vad som hänt. Att det då också är svårt att fördela straffrättsligt ansvar som följer på gärningen är uppenbart. Som utredningen anger förekom i äldre tider att man i fall av detta slag drog lott eller kastade tärning om vem som skulle sona brottet.

För internationella förhållanden hänvisas till Straffansvarsutredningens betänkande, avsnitt 10.5.

Frågans tidigare behandling

Professorn i straffrätt vid Stockholms universitet, Madeleine Leijonhufvud, fick efter Lindomefallet regeringens uppdrag att utreda och belysa de frågeställningar som aktualiserats. Hennes överväganden dokumenterades i departementspromemorian, Efter Lindome (Ds 1993:15). I promemorian avvisas vissa lösningar, såsom ett sänkt bevis-

krav eller en felony murder-regel enligt amerikansk modell. Den sistnämnda regeln innebär att den som ensam eller tillsammans med andra har begått eller försökt begå ett visst allvarligare brott skall, om någon person har dödats i samband med brottet, kunna dömas för mord, oavsett om han eller hon haft uppsåt att döda någon eller inte. I promemorian fastslås vidare att de nuvarande straffprocessuella och straffrättsliga reglerna är tillräckliga. I något avseenden ger Leijonhufvud emellertid förslag till förändringar, bl.a. föreslår hon ett utvidgat ansvar för efterföljande medhjälp.

Mot bakgrund av bl.a. Lindomefallet uppdrog också Riksåklagaren åt förre biträdande riksåklagaren Axel Morath att leda en arbetsgrupp för att utreda metodfrågor vid brottsutredningar rörande grova våldsbrott med flera misstänkta. Uppdraget bestod bl.a. i att kartlägga, analysera och lägga fram förslag till förbättringar av de arbetsmetoder som tillämpas av polis, åklagare och domstolar i de aktuella fallen. Gruppen skulle vidare göra en genomgång av Lindomefallet och det i många avseenden likartade Albyfallet. För en redogörelse för sistnämnda fall hänvisas till Straffansvarsutredningens betänkande, avsnitt 10.3.2.

Arbetsgruppen lämnade i sin rapport Metodfrågor, Grova våldsbrott (1995:1) vissa rekommendationer och förslag som i korthet kan sammanfattas enligt följande:

- utredningar bör bedrivas på bred front och inriktningen på utredningen bör inte låsas för tidigt,
- bevisning bör säkras på ett tidigt stadium,
- resurser bör sättas in snabbt och den expertis och de tvångsmedel som finns tillgängliga bör användas,
- eftersom det är svårt att bedöma vilken betydelse olika uppgifter slutligen kommer att få bör alla åtgärder som vidtas och alla uppgifter som insamlas dokumenteras,
- gärningsbeskrivningen bör inte formuleras för snävt och det bör noga övervägas om överklagande bör ske beträffande samtliga eller flertalet i fall där flera personer är tilltalade,
- tillräcklig bevisning skall åberopas och saken skall presenteras på ett klart och tydligt sätt för domstolarna.

Slutligen har problemet också behandlats av Straffansvarsutredningen. Utredningen tar framför allt upp frågan om regelverkets utformning men diskuterar också Riksåklagarens rapport om metodfrågor. Straffansvarsutredningens slutsats är att det svenska straff- och straffprocessrättsliga regelverket uppfyller de krav som kan ställas på regler av detta slag i en rättsstat. Några ändringar i reglerna föreslås därför inte men i sammanhanget framhåller utredningen att risken för framtida Lindomefall minskar om de förslag som Riksåklagaren lämnat följs.

5.6.2 Överväganden

Regeringens bedömning: Någon ändring i de nuvarande straffrättsliga och straffprocessuella reglerna bör inte göras.
--

Utredningen: Utredningens bedömning överensstämmer i sak med regeringens.

Remissinstanserna: De remissinstanser som har yttrat sig i frågan har förklarat sig instämma i utredningens bedömning.

Skälen för regeringens bedömning: Den bedömning som utredningen gjort i fråga om behovet av lagändringar till följd av Lindome-problematiken är väl underbyggd. Regeringen instämmer därför i de överväganden som görs av utredningen. I det följande utvecklas de skäl som ligger bakom regeringens ställningstagande.

5.6.2.1.1 Krävs förändrade regler?

Det bör redan inledningsvis framhållas att Lindome-problematiken i grunden hänger samman med möjligheterna att i efterhand fastställa vad som hänt t.ex. på en brottsplats. Problemet i Lindomefallet är, med andra ord, att ingen utomstående med säkerhet kan slå fast vad som egentligen hände i den mördade mannens hus. Det kan inte uteslutas att det förhöll sig så att en av de misstänkta dödade mannen utan varje inblandning från den andre, dvs. att en av dem var helt oskyldig.

Som framgått tidigare är det dock inte i varje situation nödvändigt att få exakt klarhet i vad som har hänt för att det skall vara möjligt att hålla någon straffrättsligt ansvarig. I vissa fall är situationen sådan att man visserligen inte vet exakt vad som hänt men har tillräcklig kunskap för att kunna utesluta alla sådana händelseförlopp som skulle innebära att den tilltalade är oskyldig. I fall där flera personer är inblandade kan det också förhålla sig så att man inte vet exakt vad var och en har gjort men ändå vet så mycket att det kan fastställas att var och en av de tilltalade har gjort sig skyldiga till brott (antingen som medgärningsmän eller som medhjälpare). Om man kan styrka att var och en av de inblandade åtminstone främjat brottet finns det inte heller hinder mot att döma var och en för medhjälp till brottet. Det bör framhållas att s.k. psykiskt främjande är tillräckligt. Med psykiskt främjande avses att den medverkande genom sitt agerande styrkt gärningsmannen i dennes uppsåt att begå brottet.

I Lindomefallet kunde emellertid, som sagts, varken medgärningsmannaskap eller medhjälp styrkas. Det kunde med andra ord inte uteslutas att den ene av de båda misstänkta överhuvudtaget inte varit inblandad i dödandet.

Principiellt kan sägas att det finns två vägar att gå om man genom förändrade regler vill komma till rätta med Lindomeproblematiken. Den ena lösningen bygger på att man tillåter sig att döma personer trots att det råder osäkerhet om var skulden ligger, dvs. man låter den bristande kunskapen om vad som skett gå ut över de tilltalade. Detta kan ske t.ex. genom sänkt beviskrav, omvänd bevisbörda eller tillämpning av presumtioner. I dag gäller att gärningsmannens skuld skall vara ställd utom rimligt tvivel. Detta beviskrav har ibland till följd att en person som är skyldig till ett visst brott går fri på grund av otillräcklig bevisning. Ett sådant resultat är naturligtvis inte på något sätt önskvärt. Alternativet är emellertid en reglering som innebär att oskyldiga kommer att bestraffas. Detta är en ofrånkomlig konsekvens av ett sänkt beviskrav. För en stat som gör anspråk på att vara en rättsstat är valet mellan dessa alternativ

enkelt; det är självklart att osäkerheten om vad som har hänt i en viss situation inte kan gå ut över den misstänkte. Detta kommer till uttryck i den rättsstatliga grundprincip, enligt vilken det är värre att en oskyldig döms än att tio skyldiga går fria. Enligt grundläggande straffrättsliga principer är det åklagaren som har bevisbördan för att den tilltalade har begått brott. En ordning som innebär att en tilltalad i stället skulle behöva bevisa sin oskuld är inte acceptabel. Sammanfattningsvis är regeringen, i likhet med både utredningen och remissinstanserna, av den uppfattningen att någon ändring av beviskravet eller bevisbördan i brottmål inte bör genomföras.

Den andra lösningen bygger på tillskapandet av regler som gör det möjligt att döma personer till stränga straff för de gärningar som faktiskt kan styrkas. Detta innebär att den tilltalade döms för den gärning han eller hon bevisligen har begått men att straffet för gärningen bestäms på ett sätt som gör att denne i praktiken får svara för gärningar som han eller hon inte har begått. I detta sammanhang har en s.k. felony murder-regel enligt amerikansk modell diskuterats. En sådan reglering innebär i princip att den som tillsammans med andra har begått eller försökt att begå ett brott av visst allvarigare slag kan dömas för mord om någon skulle dödas i samband med brottets utförande. Detta gäller även för de inblandade som saknat uppsåt till dödandet. Regeln innebär alltså att man i praktiken dömer en person för något som denne egentligen inte gjort sig skyldig till och som han eller hon inte ens haft uppsåt till. Detta står givetvis i strid med den grundläggande ideologin bakom svensk straffrätt, nämligen att var och en svarar individuellt för vad han eller hon har gjort och att straffansvar alltid bygger på skuld. Som ovan angetts finns det visserligen också enligt svensk rätt möjligheter att fälla flera personer till ansvar för en gärning som rent faktiskt endast utförts av en av dem. Detta förutsätter emellertid att det kan styrkas att den eller de som döms åtminstone främjat gärningen och dessutom haft uppsåt till den. Även oaktsamt främjande och främjande till oaktsamt brott kan komma ifråga. En konsekvens av att en felony murder-regel skulle stå i strid med grundläggande principer inom svensk straffrätt är naturligtvis att en sådan regel också är omöjlig att förena med gällande straffrättsliga regler i olika avseenden, bl.a. vad gäller påföljdsbestämning. Det kan dessutom ifrågasättas om inte en felony murder-reglering skulle strida mot den s.k. oskuldspresumtionen i artikel 6.2 i Europakonventionen. Sammantaget är regeringen därför, i likhet med utredningen och samtliga remissinstanser, av den uppfattningen att en felony murder-regel av något slag är ett oacceptabelt sätt att komma till rätta med situationer som motsvarar den som aktualiserades i Lindomefallet.

I promemorian Efter Lindome har Leijonhufvud fört fram tanken att det skulle kunna vara möjligt att döma för medhjälp till brott om det varit fråga om efterföljande medhjälp som inte ingått i en gemensam brottsplan. För Lindomefallet skulle en sådan reglering kunna innebära att någon av de tilltalade kunde dömas för efterföljande medhjälp till mord. Såsom Straffansvarsutredningen framhåller skulle en sådan reglering dock knappast kunna leda till något annat resultat än det som idag kan uppnås med tillämpning av bestämmelsen om skyddande av brottsling i 17 kap. 11 § brottsbalken. Även om rubriceringen skulle bli

en annan – medhjälp till mord istället för skyddande av brottsling – är det inte rimligt att tänka sig att den som t.ex. efter ett mord blir ombedd att köra mördaren från platsen skulle kunna dömas till ett straff som ens ligger i närheten av det straff som mordet föranleder. Straffvärdet för en sådan gärning skulle istället normalt ligga i paritet med straffvärdet för skyddande av brottsling. Som utredningen påpekar bör man också beakta att det skulle uppstå en betydande diskrepans mellan brottets rubricering (som indikerar att brottet är synnerligen allvarligt) och det straffvärde som brottet normalt har. Möjligen skulle en dylik regel också skapa behov av förändringar av begreppet främja i medverkansbestämmelsen i 23 kap. 4 § brottsbalken. Mot bakgrund av det anförda gör regeringen därför, i likhet med utredningen, bedömningen att det inte finns tillräckligt starka skäl att utvidga medverkansansvaret till att omfatta även efterföljande medhjälp.

I övrigt har utredningen pekat på att vissa av de generella förslag som läggs fram möjligen kan ha betydelse för bedömningen av situationer där det begås grova våldsbrott. Bland annat framhålls förslagen om en ny regel om medgärningsmannaskap, ett utvidgat ansvar för underlåtenhet att avslöja eller hindra brott och förslaget om en kriminalisering av underlåtenhet att bistå nödställd.

Som tidigare nämnts i avsnitt 5.4 har den utvidgning av tillämpningsområdet för underlåtenhet att avslöja eller hindra brott som föreslås av utredningen redan genomförts.

I övrigt har regeringen gjort bedömningen att utredningens förslag i de ovan nämnda delarna inte bör genomföras. Detta torde dock, precis som utredningen har anført, inte ha någon betydelse för den framtida bedömningen av Lindomesituationer. Att flera personer tillsammans kan vara medgärningsmän till ett brott är redan idag klarlagt genom fast praxis. Problemet med Lindomefallet var, som ovan nämnts, att vare sig medgärningsmannaskap eller medhjälp kunde styrkas. Inte heller torde bedömningen av Lindomefallet ha utfallit annorlunda om utredningens förslag kriminalisering av underlåtenhet att bistå nödställd hade varit införd när brottet förövades. Såsom utredningen själv påpekar kan bestämmelsen inte tillämpas om det inte går att bevisa att personen ifråga varit närvarande när den angripne hamnat i nödläge eller att han eller hon på annat sätt uppfattat det.

Vad kan göras för att undvika problemet i framtiden?

Det bör framhållas att det inte är möjligt att helt försäkra sig mot att nya Lindomefall uppstår också i framtiden utan att ta till lösningar som ovan har förkastats såsom oacceptabla. För att helt gardera sig mot nya Lindomefall fordras att man antingen är beredd att använda ett väsentligt sänkt beviskrav i brottmål eller är beredd att döma någon för en gärning som inte motsvarar vad personen faktiskt gjort. Båda dessa alternativ har avvisats i det föregående.

Den viktigaste åtgärden som kan vidtas för att i möjligaste mån undvika situationer sådana som den som aktualiserades i Lindomefallet torde vara att se till att brott utreds på ett snabbt, effektivt och noggrant sätt. Det är framförallt väsentligt att förundersökningen sker på ett

omsorgsfullt sätt, bl.a. genom noggranna brottsplatsundersökningar. Redan genom en större medvetenhet om att problemet kan uppstå är mycket vunnet. Om man härutöver följer de förslag och rekommendationer som ges i Riksåklagarens rapport Metodfrågor, Grova våldsbrott (1995:1) kommer risken för framtida Lindomefall med all säkerhet att minska. Till detta kommer att den tekniska och medicinska utvecklingen med stor sannolikhet i framtiden kommer att erbjuda allt bättre och säkrare metoder för att i efterhand kunna rekonstruera ett visst händelseförlopp. I detta sammanhang bör också särskilt nämnas Rikskriminalpolisens Riksmordskommission och gärningsmannaprofilgruppen. Riksmordskommissionen besitter särskild kompetens när det gäller utredningar rörande våldsbrott. Den fungerar också som en stödfunktion i dessa avseenden åt de lokala myndigheterna. Gärningsmannaprofilgruppen, som bl.a. består av personer representerande en bred vetenskaplig expertis på området, arbetar med gärningsmannaprofiler i syfte att underlätta och effektivisera brottsutredningar.

6 Förberedelse till brott

6.1 Nuvarande reglering

En brottslig gärning kan vara noggrant planerad eller förberedd utan att försökspunkten för den skull har uppnåtts. Det kan vara så att den eller de handlingar som gärningsmannen har företagit inte innebär att han eller hon därigenom börjat verkställa eller förverkliga brottsplanen. Vissa sådana handlingar är straffbelagda som förberedelse eller stämpling till brott.

Brott på planeringsstadiet indelas i två huvudkategorier. Den ena kategorin, förberedelse till brott, är av materiell natur och avser befattning på visst sätt med pengar som kostnadsersättning eller lön för brott eller befattning med föremål som kan utgöra hjälpmedel vid brott. Den andra kategorin, stämpling till brott, är av immateriell natur och avser att man sätter sig i förbindelse med andra personer för att förbereda, möjliggöra eller underlätta brott. Både förberedelseansvaret och stämplingsansvaret är avsett att omfatta sådana företeelser på planeringsstadiet som med hänsyn till risken för att brott skall begås är särskilt farliga. Syftet med bestämmelsen är naturligtvis att samhället skall ha möjligheter att ingripa mot viss svårare brottslighet på ett tidigt stadium.

Förberedelse och stämpling till brott regleras i en gemensam allmän bestämmelse i 23 kap. 2 § brottsbalken. Liksom försök är förberedelse och stämpling straffbelagt bara om det i samband med det straffbud som gäller för det aktuella brottet finns en bestämmelse som anger att detta brott skall bestraffas också på förberedelse- och stämplingsstadiet. Nedan följer en kortfattad beskrivning av det nuvarande förberedelse- och stämplingsbrottet. För en utförligare beskrivning av gällande rätt och

praxis på området hänvisas till utredningens betänkande. I betänkandet redogörs också för förhållandet i vissa andra länder.

6.1.1 Förberedelse till brott

Enligt 23 kap. 2 § första stycket brottsbalken skall dömas för förberedelse till brott om någon, med uppsåt att utföra eller främja brott, lämnar eller mottager pengar eller annat som utgör förlag eller vederlag för brottet eller med sådant uppsåt anskaffar, förfärdigar, lämnar, mottager, förvarar, fortskaffar eller tar annan dylik befattning med gift, sprängämne, vapen, dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel.

För att någon skall kunna dömas för ett förberedelsebrott krävs att det förelegat fara för att brottet skulle ha fullbordats och att denna fara inte var ringa. Dessutom krävs det, som framgått ovan, att det särskilt har föreskrivits att förberedelse till den aktuella brottstypen är straffbar.

Ansvar för förberedelse till brott förutsätter också, på ett mer allmänt plan, att händelseförloppet inte fortlöpt så långt att ansvar för fullbordat brott eller försök till brott kan utdömas. Den som t.ex. anskaffar ett vapen åt en annan person som har uppsåt att begå mord skall dömas för medhjälp till försök till mord om gärningsmannen försöker utföra dådet men misslyckas och för medhjälp till mord om den andre personen lyckas utföra brottet.

Det krävs också att det är fråga om förberedelse till ett uppsåtligt brott. Förberedelse till oaktsamhetsbrott, i den mån sådan alls kan förekomma, är inte straffbart. I övrigt bör anmärkas att gärningsmannens uppsåt inte behöver avse en viss bestämd gärning utan att det räcker att uppsåtet avser att brott av visst slag förr eller senare kommer till stånd.

De två gärningsformerna

Förberedelsebrottet kan sägas bestå av två olika huvudtyper. Den ena tar sikte på att någon lämnar eller tar emot ekonomisk ersättning för brottet. Den andra huvudtypen gäller de fall då någon tar befattning med vissa föremål som är ägnade att användas som hjälpmedel vid brottslig verksamhet.

En form av förberedelseansvar avser således viss befattning med pengar eller annat av ekonomisk värde som ersättning för brottet (de s.k. finansieringsfallen). I paragrafen används begreppen förlag och vederlag. Med begreppet förlag avses pengar eller annat ekonomiskt värde, även lån av pengar, som någon lämnar i förväg för att täcka kostnader som är förenade med den brottsliga verksamheten. Med vederlag menas pengar eller annat av ekonomiskt värde som i förväg lämnas som lön eller arvode för brott som skall förövas.

Det är endast förfaranden som består i att lämna eller att motta ersättning som är kriminaliserade. Att utfästa eller lova viss ersättning för brott är inte straffbart (om det inte omfattas av stämplingsansvaret, se nedan).

Bestämmelsen torde vidare vara att förstå så att det bara är lämnande av förlag eller vederlag med uppsåt att främja brott respektive mot-

tagande av förlag eller vederlag med uppsåt att utföra brott som omfattas av det straffbelagda området. Med *brott* i 23 kap. 2 § brottsbalken avses således endast brott i gärningsmannaskap. Förberedelse till medhjälp till brott omfattas inte av straffansvaret.

Den andra formen av förberedelseansvar avser vad som kan betecknas som hjälpmedelsfallen; nämligen att någon, med uppsåt att utföra eller främja brott, tar befattning på visst sätt med föremål som har karaktären av hjälpmedel vid brott.

Förberedelsehandlingen beskrivs genom en exemplifiering som är avsedd att vara normerande. Genom att lagtexten också talar om "annan dylik befattning" finns dock vissa möjligheter att även innefatta andra handlingssätt som är jämförbara till sin typ.

Också när det gäller vilka föremål som kan utgöra hjälpmedel finns en normerande exemplifiering i paragrafen. Med uttrycket "annat sådant hjälpmedel" markeras att inte varje vardagligt föremål som kan användas vid brott omfattas av förberedelsebestämmelsen. I detta sammanhang bör nämnas att även om enstaka föremål, var för sig, kanske inte anses som sådana hjälpmedel som avses i bestämmelsen har man i praxis i vissa fall jämställt samlingar av föremål med "annat sådant hjälpmedel". Det har t.ex. gällt en samling inbrottsverktyg eller ett stort antal nycklar.

Ringa fara för brottets fullbordan

Ansvar för förberedelsebrott föreligger inte om faran för brottets fullbordan var ringa. Det spelar ingen roll om faran var utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter. Som exempel kan nämnas att ett åtal för förberedelse till misshandel ogillades beträffande en s.k. slangbomb, eftersom det ansågs föreligga en liten risk att bomben skulle explodera på ett så kort avstånd från en människa att skador skulle uppkomma om bomben, vilket var avsikten, kastades mot ett demonstrationståg. Förberedelse till brott är inte heller straffbart om brottets fullbordan är så avlägsen i tiden eller kräver sådana ytterligare åtgärder, att det föreligger ringa fara för fullbordan. Som exempel kan nämnas att någon har tagit emot pengar som vederlag för mord trots att han aldrig tänkt utföra mordet. Ansvar för förberedelse till mord för den som lämnat pengarna med uppsåt att främja den andres brott kommer då inte i fråga, eftersom faran för brottets fullbordan kan anses ringa (jfr SvJT 1980 rf. s. 20)

Bedömningen av huruvida faran för brottets fullbordan varit ringa skall göras med utgångspunkt från förhållandena vid tidpunkten för förberedelsegärningen.

6.1.2 Stämpling

Enligt 23 kap. 2 § andra stycket brottsbalken förstås med stämpling till brott att någon i samråd med en annan person beslutar sig för att utföra ett brott, att någon söker anstifta annan person att begå gärningen eller att någon åtar sig eller erbjuder sig att utföra den. Genom föreskriften om stämpling till brott straffbeläggs alltså vissa former av förfaranden på

planeringsstadiet som kan sägas ha det gemensamt att de innebär att någon sätter sig i förbindelse med andra personer.

I likhet med vad som gäller för förberedelsebrottet krävs för stämpling att det förelegat en konkret fara för brottets fullbordan och att denna fara inte var ringa. Därutöver krävs det, som framgått ovan, att det särskilt har föreskrivits att stämpling till den aktuella brottstypen är straffbar. Stämpling är endast undantagsvis straffbelagd i brottsbalken. Sådant ansvar är föreskrivet för brott som mord, våldtäkt, rån, sabotage och spioneri. I specialstraffrätten är stämplingsansvar föreskrivet för folk-mord, vissa narkotikabrott samt varusmugglingsbrott avseende narkotika.

Stämplingsansvar kan, i likhet med vad som gäller för förberedelsebrottet, bara förekomma i förhållande till uppsåtliga brott. Uppsåtet behöver inte hänföra sig till en konkret gärning utan det räcker att uppsåtet omfattar att brott av ifrågavarande slag förr eller senare kommer till stånd.

De tre gärningsformerna

Ansvar för stämpling är föreskrivet för tre olika gärningsformer.

Den första gärningsformen består i att någon i samråd med annan beslutar att ett brott skall utföras. Beslutet behöver inte innehålla någonting om när, hur eller av vem brottet skall utföras.

Den andra formen innebär att någon söker anstifta, dvs. förmå, någon annan att begå brottet. Denna form kräver direkt uppsåt för att ansvar skall kunna komma ifråga.

Den tredje formen består i att någon åtar sig eller erbjuder sig att begå ett brott. Det skall vara fråga om en allvarligt menad utfästelse att utföra ett brott och det finns ingen egentlig anledning att göra någon skillnad mellan att åta sig och att erbjuda sig att begå brott.

Faran för brottets fullbordan provas på samma sätt som i fråga om förberedelse. Om den var ringa föreligger inte straffansvar.

6.2 Behovet av en reform

Regeringens bedömning: Förberedelsebrottet bör reformeras.

Utredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser som har yttrat sig i frågan instämmer i bedömningen att förberedelsebrottet behöver reformeras.

Skälen för regeringens bedömning: Såväl förberedelseansvaret som stämplingsansvaret är avsett att endast omfatta sådana företeelser på planeringsstadiet som kan anses vara särskilt farliga med hänsyn till risken för att brott skall begås. Den nuvarande lagstiftningen har tagit sin utgångspunkt i detta förhållande och förberedelse- och stämplingsansvaret har därför försetts med självständiga brottsbeskrivningar, till skillnad från försöksbrottet som hänför sig till brottsbeskrivningen avseende det fullbordade brottet.

Den allmänna förberedelsebestämmelsen, som i viss mån innebar en utvidgning av straffansvaret, infördes år 1948. Denna reform skedde således för mer än 50 år sedan och brottsligheten har, såväl ifråga om omfattning som karaktär, givetvis undergått stora förändringar sedan dess. Liksom tidigare torde visserligen de flesta brott begås spontant utan någon mer ingående planering. För sådan brottslighet saknar förberedelseansvaret normalt sett relevans. Den tekniska och ekonomiska utvecklingen av samhället har emellertid skapat nya möjligheter till planerad och organiserad brottslighet. Således kan den ökade rörligheten av varor och personer mellan länder antas ha ökat möjligheterna till storskalig smuggling av t.ex. narkotika. Den tilltagande användningen av olika elektroniska betalningsmedel har vidare skapat möjligheter att begå nya former av bedrägerier. Tillgången till information och möjligheter att kommunicera via Internet och andra telekommunikationer har också öppnat nya vägar för planering och förberedelse av brottslig verksamhet. Detta talar för att det finns skäl att ompröva utformningen av straffansvaret för planering och annan förberedelse till brottslig verksamhet.

Utredningen har konstaterat att förberedelseparagrafen, redan vid en första anblick, framstår som kasuistisk och otidsenlig. Regeringen delar denna uppfattning. Detta gäller särskilt den delen av regleringen som behandlar hjälpmedel. Kretsen hjälpmedel som enligt paragrafen kan komma i fråga är begränsad och avser endast de föremål som till sin natur är särskilt farliga med hänsyn till risken för tillkomst av brott. Bestämmelsen får ses i ett historiskt perspektiv och kan sägas vara främst riktad mot traditionell brottslighet. Vad som skall anses omfattas av uttrycket ”annat sådant hjälpmedel” i förberedelsebestämmelsen måste också passa till den i vissa delar ålderdomliga uppräkningslistan. Som exempel på föremål som ansetts falla utanför uppräkningslistan kan nämnas anteckningar med anvisningar för avgivande av osant vittnesmål (SvJT 1969 rf. s. 24), kamera att användas vid spioneri (jfr SOU 1944:69 s. 68) och kniv, skruvmejsel och skiftnyckel, som skulle användas vid ett inbrott (SvJT 1960 rf. s. 62).

Det kan, enligt regeringens uppfattning, ifrågasättas om inte den nuvarande regleringen, särskilt i fråga om ”hjälpmedelsfallen”, är alltför begränsad och att straffvärda förfaranden därigenom kommit att falla utanför tillämpningsområdet.

Begreppet hjälpmedel har också varit föremål för svårigheter när det gäller gränsdragningen mellan de hjälpmedel som faller in under förberedelsebestämmelsen och de som faller utanför. Mot bakgrund av att bestämmelsen i princip inte är avpassad till dagens förhållande har dock en försiktig utvidgning av dess tillämpningsområde kunnat ses i praxis. Så har t.ex. samlingar av föremål i rättspraxis jämförts med annat sådant hjälpmedel. Som exempel kan nämnas en samling inbrottsverktyg (NJA 1960 s. 442), en stor mängd nycklar (RH 1990:76) och en stor mängd föremål och kemiska ämnen som kunde användas för tillverkning av narkotika (NJA 1992 s. 524).

Förberedelsebestämmelsen är i princip tillämplig på brott i IT-miljön. Den exemplifierande uppräkningslistan av hjälpmedel avser dock endast fysiska objekt och inte program eller annan mjukvara. Frågan om immateriella objekt kan utgöra hjälpmedel enligt dagens reglering har

visserligen inte prövats men det torde i och för sig inte vara uteslutet att t.ex. mjukvara skulle kunna omfattas av det gällande förberedelseansvaret. Rättsläget är dock för närvarande oklart och mycket talar därför för att en reformering av bestämmelsen bör syfta till att klargöra att även immateriella objekt omfattas av begreppet hjälpmedel.

Mot bakgrund av vad som nu anförts framstår det som angeläget att reformera ansvaret för förberedelse till brott. Bestämmelserna bör moderniseras och i någon mån anpassas till de krav på ett flexibelt regelsystem som dagens brottstyper samt den tekniska och internationella utvecklingen kan sägas ställa.

Utgångspunkten för en sådan reformering bör givetvis även fortsättningsvis vara inriktad på möjligheterna att bestraffa företeelser som är särskilt farliga med hänsyn till risken för uppkomst av fullbordade brott.

6.3 Ett reformerat förberedelsebrott

Regeringens förslag: Förberedelseansvaret, såvitt det avser befattning med hjälpmedel, skall omfatta den som med uppsåt att utföra eller främja brott skaffar, tillverkar, sammanställer, lämnar, tar emot, förvarar, transporterar eller tar annan liknande befattning med något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid brottet.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att ansvar för förberedelse till brott skall föreligga om någon, med uppsåt att utföra eller främja brott, vidtar planeringsåtgärder, befattar sig med hjälpmedel eller pengar eller vidtar andra förberedande åtgärder som hade varit att bedöma som åtminstone medverkan för det fall brottet hade fullbordats eller utgjort straffbart försök. Utredningen har vidare föreslagit strafffrihet för ringa fall av förberedelse. Därutöver har utredningen föreslagit att frivilligt förebyggande av brottslig användning av hjälpmedel inte längre automatiskt skall leda till strafffrihet. I stället skall en presumtion gälla för att sådana handlingar medför att förberedelsebrottet är att betrakta som ringa om inte särskilda skäl talar emot det. Detsamma skall gälla för den som annars har vidtagit skäliga åtgärder för att förhindra brottets fullbordande, trots att brottet kommit att fullbordas. Utredningen har föreslagit att straffansvaret för förberedelse till brott avskaffas för ringa fall av utpressning enligt 9 kap. 4 § brottsbalken. Utredningen har vidare föreslagit att förberedelse till brott mot 40 § fiskelagen (1993:787) straffbeläggs genom en särskild straffbestämmelse.

Remissinstanserna: Remissopinionen är positiv till förslaget att reformera förberedelsebrottet och har framförallt, vilket tidigare angetts, bejakat behovet av en reform. Flera remissinstanser har emellertid ställt sig kritiska till utredningens förslag om att den eller de förberedande handlingarna som konstituerar ansvar skall ha varit att bedöma åtminstone som en medverkansgärning. *Göta hovrätt* anser att innebörden i denna del av förslaget är svår att förstå och framhåller att det nödvändiggör hypotetiska bedömningar, vilket utredningen i andra delar av betänkandet förkastat, eftersom sådana bedömningar inte uppfyller de

krav som man bör ställa på en straffrättslig reglering. *Hovrätten för Övre Norrland* pekar på att förslaget torde ge utrymme för att döma för medverkan till medverkan på förberedelsestadiet. Hovrätten är av uppfattningen att ett genomförande av förslaget bör föregås av en djupare konsekvensanalys. *Statsåklagarmyndigheten för speciella mål* och *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* anser att det kan uppkomma tillämpningsproblem med den föreslagna konstruktionen, som enligt sin ordalydelse endast passar riktigt väl om brottet begås av någon annan än den som förberett det. De anser att det kan bli svårt att bedöma var gränsen går mellan straffria och straffbelagda förberedelseåtgärder när någon själv planerar att utföra gärningen. *Åklagarmyndigheten i Västerås* anser att förberedelseansvaret möjligen blir för omfattande och pekar särskilt på att också psykisk medverkan blir straffbar på förberedelsestadiet.

Majoriteten av remissinstanserna har inte haft något att erinra mot vilka brott som skall vara straffbelagda när det gäller förberedelse. Några instanser anser emellertid att brottskatalogen borde kunna utvidgas något såvitt avser förberedelsebrottet. *Riksåklagaren* anser att det behövs förnyade överväganden om vilka brott som skall vara straffbelagda på förberedelsestadiet, framförallt i fråga om ekonomisk brottslighet men också ifråga om olika typer av miljöbrottslighet. *Statsåklagar-myndigheten för speciella mål* anser att förberedelsebrott bör övervägas för skattebrott och grovt skattebrott, undandragandebrottet i 1 § 2 st varusmuggningslagen (dåvarande lydelse enligt SFS 1960:418, numera ersatt av lag om straff för smuggling, SFS 2000:1225) och eventuellt några av brotten i 11 kap. brottsbalken, särskilt oredlighet mot borgenärer. *Åklagarmyndigheten i Malmö* är av uppfattningen att förberedelse till häleri bör kunna bestraffas och *Generaltullstyrelsen* anser att förberedelsebrottet eventuellt bör få konsekvenser för 8 § varusmuggningslagen (dåvarande lydelse enligt SFS 1960:418, numera ersatt av lag om straff för smuggling, SFS 2000:1225). *Fiskeriverket* anser att de intentioner beträffande ändringar i fiskelagen som föreslås av utredningen bör kunna läggas till grund för lagstiftningsåtgärder men menar att det dessförinnan krävs ytterligare överväganden av förslaget.

Skälen för regeringens förslag: Som har redovisats i föregående avsnitt delar regeringen utredningens uppfattning att det finns behov av att reformera förberedelsebrottet. Liksom utredningen anser regeringen att en sådan reform bör leda till att tillämpningsområdet för bestämmelsen om förberedelse till brott utvidgas.

Utredningen har föreslagit ett generellt utformat förberedelsebrott som innebär att alla typer av förberedande åtgärder som vidtas med syfte att utföra eller främja brott skall kunna leda till straffansvar. Straffansvaret skall dock vara begränsat till fall där åtgärden kan bedömas som åtminstone en medverkansgärning, dvs. att den skulle ha innefattat åtminstone ett främjande av brottet om detta hade kommit till stånd. Dessutom skall ansvar vara uteslutet i ringa fall.

Enligt regeringens bedömning har förslaget flera förtjänster. Bestämmelsen innehåller ett tillräckligt mått av flexibilitet och kan därvid komma att träffa nya brottstyper, t.ex. på IT-området. Förslaget är också ägnat att underlätta uppfyllandet av framtida internationella

åtaganden om kriminalisering av verksamhet som har anknytning till organiserad brottslighet.

Flera remissinstanser har emellertid, som ovan har redovisats, framfört kritik mot förslaget. Kritiken rör bl.a. kopplingen till medverkansansvaret. Några remissinstanser har framhållit att förslaget i detta hänseende visserligen synes fungera väl när det gäller främjande av annans brott men att det möjligen passar mindre väl när fråga är om förberedelse till egen brottslighet. Med förslaget blir det nödvändigt att fingera att den förberedande åtgärden har utförts för någon annan som skulle ha begått brottet trots att den som utfört åtgärden haft för avsikt att begå brottet själv. Detta tankeprov är kanske inte möjligt att göra i varje enskilt fall, även om det normalt sett inte torde möta några större svårigheter.

Begreppet medverkansgärning i förslaget skall förstås på samma sätt som i 23 kap. 4 § brottsbalken. Bedömningen av om en företagen handling kan utgöra medverkan till brott enligt detta stadgande kräver dock i princip att agerandet kan visas ha bidragit till en konkret gärning som objektivt sett utgör brott. Handlingen måste ha haft ett visst samband med det bestämda brottet eller brotten. Ett sådant samband kan dock vara svårare att fastställa när det gäller förberedelse till brott, eftersom bestämmelserna om förberedelse till brott i princip aktualiseras endast i fall där något fullbordat brott inte har begåtts. Bedömningen av förberedelsegärningens relevans för brottet fick, om utredningens förslag genomfördes, i stället göras i förhållande till ett fingerat fullbordat brott.

Även psykisk medverkan skulle kunna bli straffbar på förberedelsestadiet. Med utredningens förslag torde endast krävas att den medverkandes gärning verkat i en brottsbefrämjande riktning. Även om flertalet situationer troligen skulle undantas från straffansvaret på grund av det föreslagna undantaget för ringa fall kan förslaget i denna del innebära konsekvenser som är svåra att överblicka.

Utredningen har som skäl för sitt förslag anført bl.a. att även omfattande planeringsåtgärder eller rekognoscering bör kunna straffas som förberedelse till brott. Regeringen instämmer i och för sig i denna bedömning. Detta talar för att det straffbara området bör utvidgas till att omfatta också andra förfaranden än befattning med pengar eller hjälpmedel. Behovet av att utvidga straffansvaret för förberedelse till brott måste emellertid vägas mot intresset av att straffbestämmelsen innehåller en tydlig avgränsning av det straffbara området och att den inte träffar fall som har litet straffvärde, även med ett undantag för ringa fall.

Således bör straffansvaret inte utsträckas så långt att planering som endast består i tankeverksamhet hos gärningsmannen blir straffbar. Den, som med uppsåt att begå brott, för sig själv funderar över hur brottet skulle kunna genomföras bör rimligen inte straffas för detta, även om brottsplanen avslöjas, t.ex. genom att vederbörande berättar om sina planer för någon annan. Någon straffvärd gärning i egentligt mening har då inte begåtts. Vidare torde gränsdragningen mellan sådan planering som endast försiggår i någons tankevärld och planering som består i t.ex. ren inhämtning av information vara svår att fastställa, i vart fall när inhämtandet av information består i rena iakttagelser, såsom vid rekognoscering. Att såsom utredningen föreslagit låta straffansvaret

teoretiskt omfatta varje tänkbar förberedande åtgärd utan att närmare ange vad i denna skall bestå skulle därför, enligt regeringens mening, kunna leda till otillfredsställande resultat. Bland annat skulle det, såväl för den enskilde som för rättsväsendet många gånger vara svårt att fastställa när förberedelse till brott påbörjats. I detta sammanhang bör man hålla i minnet att förberedelse är straffbelagt för en rad vitt skilda brottstyper, varav långt ifrån alla kan betecknas som grova. Enligt regeringens mening skulle en sådan generellt uppbyggd straffbestämmelse riskera att brista i förutsebarhet. Vad nu sagts innebär också att varje mer långtgående reformering av förberedelsebrottet nödvändiggör en noggrann och omfattande analys av reformens praktiska konsekvenser med avseende på de olika brottstyper som är kriminaliserade på förberedelsestadiet. Någon sådan konsekvensanalys har inte gjorts av utredningen och skulle knappast vara möjlig att genomföra inom ramen för den fortsatta beredningen.

Mot denna bakgrund framstår, enligt regeringens bedömning, inte utredningens förslag till avgränsning av förberedelsebrottet såsom en framkomlig väg för att åstadkomma en reform.

Regeringen är dock, i likhet med utredningen, av den uppfattningen att det på vissa områden kan finnas behov av en mer långtgående utvidgning av straffansvaret för förberedelse till brott. Ett sådant behov kan t.ex. finnas när det gäller särskilt allvarliga brottstyper som typiskt sett föregås av omfattande planeringsåtgärder, t.ex. rån av värdetransporter. Det är emellertid svårt att tillgodose detta intresse inom ramen för ett generellt förberedelsebrott utan att det leder till en reglering som omfattar också förfaranden som inte är straffvärda. En möjlig väg skulle kunna vara att kriminalisera vissa typiska och särskilt farliga förberedelsegärningar såsom självständiga brott. I förevarande ärende saknas dock underlag för att göra någon närmare analys av denna fråga men det finns anledning att överväga huruvida detta skulle kunna utgöra en framkomlig väg för framtiden.

Enligt regeringens mening bör i nuvarande skede övervägas om inte en reform av förberedelseansvaret kan åstadkommas med bibehållande av de grundrekvisit för avgränsningen av straffansvaret som den nuvarande ordningen är uppbyggd kring, nämligen befattning med pengar eller hjälpmedel. Det framstår som fullt möjligt att en sådan reform skulle kunna tillämpas i fråga om många straffvärda fall av t.ex. planering eller rekognoscering samtidigt som den skulle uppfylla kraven på förutsebarhet och dessutom underlätta den praktiska tillämpningen.

Befattning med pengar bör liksom i dag kunna utgöra straffbar förberedelse till brott

Den nuvarande utformningen av förberedelsebrottet straffbelägger mottagande eller lämnande av förlag eller vederlag för brottet. Med förlag avses pengar eller annat av värde för att täcka kostnader för brottets utförande. Med vederlag avses pengar eller annat av ekonomiskt värde som lön för brottet.

I likhet med utredningen anser regeringen att denna form av förberedelse bör kvarstå i ett reformerat förberedelsebrott. Enligt

regeringens bedömning finns inte något behov av en saklig förändring av förberedelseansvaret i dessa fall. Straffansvaret bör, liksom idag, gälla för såväl den som förbereder brott som någon annan skall begå, som den som förbereder ett eget brott.

I linje med utredningens förslag bör dock språket moderniseras genom att de mer ålderdomliga termerna *vederlag* och *förlag* utmönstras. Regeringens förslag innebär att förberedelseansvaret bör omfatta den som, med uppsåt att utföra eller främja brott, tar emot eller lämnar pengar eller annat som betalning för brottet eller för att täcka kostnader för brottets utförande. Någon skillnad i betydelse mellan begreppen vederlag och betalning samt förlag och pengar eller annat för att täcka kostnader är inte avsedd. Förslaget avser såväl pengar som annat av värde. Liksom enligt gällande rätt bör det göras en distinktion mellan pengar eller annat av värde å ena sidan och objekt som kan utgöra hjälpmedel enligt förberedelsebestämmelsens andra punkt å den andra.

Straffansvaret för befattning med hjälpmedel bör moderniseras.

Som tidigare konstaterats är den exemplifierande uppräkningslistan av hjälpmedel i den nuvarande paragrafen både ålderdomlig och kasuistisk. De exempel som anges i paragrafen, gift, sprängämne, vapen, dyrk och förfalskningsverktyg, framstår som illa anpassade till många nutida former av allvarlig brottslighet. Visserligen omfattas även ”annat sådant hjälpmedel” av dagens förberedelsereglering. I praxis har dock ställts relativt höga krav på att analogi med de uppräknade föremålen för att ett hjälpmedel skall anses omfattas av sistnämnda rekvisit. Hjälpmedlet måste således ha karaktär av brottsverktyg och – vid en jämförelse – passa till den nuvarande uppräkningslistan i bestämmelsen.

Regeringen anser, såsom tidigare angetts, att förberedelsebrottet bör reformeras och i viss mån utvidgas. Detta bör, enligt regeringens mening, ske genom att den nuvarande begränsande uppräkningslistan slopas och ersätts av ett mer generellt rekvisit. Straffansvaret bör istället avse befattning med *något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid brottet*. Genom ett sådant generellt rekvisit torde lagtexten bättre beskriva hjälpmedelsbegreppet såsom det har kommit att utvecklas i praxis. Vidare skulle bestämmelsen komma att bättre anpassas till de företeelser som, bl.a. med hänsyn till den tekniska utvecklingen, kan förekomma i dag. Dessutom ökas möjligheterna att lagstiftningen kan komma att täcka också sådana hjälpmedel som kan aktualiseras med anledning av den framtida tekniska utvecklingen samt nya former av brottslighet.

Ett reformerat förberedelsebrott bör givetvis avse befattning med åtminstone samtliga de typer av hjälpmedel som den nuvarande regleringen inrymmer såsom denna har kommit att tolkas i praxis. Således bör straffansvaret omfatta befattning med samtliga sådana föremål som inte har något annat användningsområde än att begå brott med. Som exempel kan nämnas avsågade hagelgevär eller vissa typer av förfalskningsverktyg samt föremål som är framställda särskilt för ett specifikt brott, såsom en karta över brottsplatsen. Även sådana hjälpmedel som i viss mån har ett legalt användningsområde men som kan sägas vara särskilt farliga med hänsyn till risken för uppkomst av brott, t.ex.

skjutvapen, sprängämne eller dyrkar bör omfattas. Detsamma bör gälla andra föremål som typiskt sett är särskilt lämpade för brottets genomförande. Såsom exempel på sådana kan nämnas olika brytverktyg som någon befattar sig med i uppsåt att begå inbrott eller en kniv som någon lämnar till annan med uppsåt att denne skall begå grov misshandel. Den närmare avgränsningen av vilka föremål som kan anses särskilt ägnade att användas som hjälpmedel vid olika brott måste givetvis överlämnas till rättstillämpningen att fastställa.

Den föreslagna ordningen bör även syfta till att klargöra att inte bara fysiska utan även immateriella objekt kan utgöra sådana hjälpmedel som omfattas av förberedelsebestämmelsen. Såsom särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid brottet bör således bl.a. datavirus räknas, liksom annan programvara som är framställd t.ex. uteslutande i syfte att begå dataintrång eller andra typer av brott, t.ex. olika former av förfalskning.

Såsom tidigare angetts har samlingar av föremål i praxis ansetts kunna utgöra hjälpmedel till brott i den mening som avses i bestämmelsen om förberedelse till brott, även om inte de föremål som ingår i samlingen var för sig kan kvalificeras såsom ett sådant hjälpmedel. För att klargöra detta bör rekvisitet *sammanställa* läggas till den uppräkningslista av olika former av befattningsföremål som finns i bestämmelsen. I linje med vad som nyss sagts om immateriella objekt bör en samling inte behöva bestå av föremål för att kunna utgöra hjälpmedel till brott. Även sammanställd information bör kunna omfattas av hjälpmedelsbegreppet, förutsatt att informationen kan anses vara särskilt ägnad att användas vid brott. Den som sammanställer uppgifter inför t.ex. ett rån av en värdetransport om färdväg, tidpunkter, bemanning och annat av betydelse för brottets genomförande bör således kunna dömas för förberedelse till brott, om sammanställningen kan tjäna som hjälpmedel vid brottets genomförande. En förutsättning för detta är att informationen är nedtecknad eller på annat sätt lagrad.

Allmänt sett bör, för att ett hjälpmedel skall anses vara särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid brottet, krävas att det med hänsyn till sin beskaffenhet är av någorlunda central betydelse för brottets genomförande. Kvalificeringen av hjälpmedlet skall således göras genom en objektiv bedömning. Hjälpmedlet skall vara typiskt sett lämpat för det aktuella brottet. Förutom rena brottsverktyg, kan i enlighet med vad nyss sagts, bl.a. sammanställd information om objektet för brottet omfattas, förutsatt att informationen är nedtecknad eller annars lagrad på ett sådant sätt att den kan sägas utgöra hjälpmedel. (Enbart kunskap om vissa förhållanden bör, i enlighet med vad tidigare sagts, inte anses falla inom hjälpmedelsbegreppet.) Även föremål som är av omedelbar betydelse för att undgå upptäckt i samband med brottets genomförande bör omfattas av hjälpmedelsbegreppet, t.ex. förfalskade identitetshandlingar eller maskering som är avsedd att användas vid rån. Det skulle emellertid enligt regeringens bedömning föra för långt att kriminalisera befattningsföremål helt vardagliga föremål som kan användas som hjälpmedel vid brott. Det faktum att en bil ingår som en nödvändig del vid genomförandet av en viss brottsplan innebär inte att bilen skall anses som ett hjälpmedel. Om fordonet inte utrustats på något särskilt sätt eller annars manipulerats, kan den inte anses vara särskilt ägnad att användas vid brottet. Samma

resonemang kan föras beträffande t.ex. en dator, en färgskrivare eller en mobiltelefon.

Även om enskilda, mer vardagliga föremål, således inte bör omfattas av straffansvaret kan de emellertid, om de ingår i en samling, komma att falla under straffstadgandet. Detta förutsätter givetvis att samlingen av föremål får karaktären av hjälpmedel som avses i stadgandet.

En distinktion mellan vad som utgör hjälpmedel och själva brottsobjektet måste också göras. Denna princip gäller redan idag. När ett brott består i att ett visst objekt hanteras på något sätt kan detta objekt inte anses utgöra hjälpmedel vid brott.

Liksom idag bör för ansvar för förberedelse till brott krävas att faran för brottet fullbordan inte var ringa. Bedömningen av faran skall göras med avseende på tidpunkten för förberedelsehandlingen. Detta utgör en betydelsefull avgränsning av straffansvaret för förberedelse till brott. Generellt sett kan sägas att faran för brottets fullbordan är större ju närmare i tiden fullbordanspunkten ligger. På motsvarande sätt måste faran för brottets fullbordan normalt anses större om befattningen avser ett från brottssynpunkt särskilt farligt hjälpmedel än ett mera harmlöst sådant. Detta innebär att inte varje befattningsmedel som i och för sig kan anses var särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid brott skall utgöra straffbar förberedelse, även om befattningen sker med uppsåt att främja eller utföra brottet. Bedömningen måste således göras med beaktande av flera omständigheter.

Den nu föreslagna ändringen av bestämmelsen om förberedelse till brott torde tillskapa en ordning som är bättre anpassad till nutida brottslighet och som lättare låter sig anpassas till den tekniska utvecklingen och till andra förändringar av samhället. Genom att tydligt markera att samlingar av såväl föremål som information kan utgöra sådant hjälpmedel till brott som omfattas av bestämmelsen, sker också en viss utvidgning av straffansvaret när det gäller förberedelse till brott. Detta torde inte minst vara av betydelse för tillämpning av bestämmelsen på olika former av mer organiserad brottslighet.

Såsom tidigare anförts är det inte uteslutet att det kan finnas behov av att i större utsträckning än vad den nu föreslagna ändringen medför straffbelägga planering och rekognoscering av viss allvarlig brottslig verksamhet. Enligt regeringens bedömning bör en sådan kriminalisering i så fall inte genomföras inom ramen för det generella förberedelsebrottet utan bör ske specifikt med avseende på sådana förfaranden som kan anses vara särskilt straffvärda.

Regeringen anser inte att det finns skäl att i detta sammanhang göra några ändringar av den katalog av brott som är straffbelagda på förberedelsestadiet.

6.4 Stämpling

Regeringens bedömning: Inga förändringar bör göras i det nuvarande ansvaret för stämpling till brott.
--

Utredningens förslag: Utredningen har, i samband med förslaget till nytt förberedelsebrott, föreslagit att brottsformen stämpling till brott avskaffas.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna har inte haft något att erinra mot att stämplingsansvaret avskaffas som självständig gärningsform. Några instanser har emellertid varit tveksamma till förslaget. *Hovrätten för Övre Norrland* pekar på att stämplingsansvaret till viss del kommer att ingå som en del av förberedelsebrottet och därigenom utvidgas. Hovrätten efterlyser därför en mer djupgående analys av konsekvenserna av förslaget. *Riksåklagaren* menar att det finns risk för att inte alla gärningsformer av stämpling omfattas av utredningens förslag till förberedelse och att det nuvarande straffansvaret för stämpling därför kan komma att begränsas, vilket skulle kunna få oönskade effekter.

Skälen för regeringens bedömning: Såväl förberedelsebrottet som stämplingsbrottet kan sägas utgöra del i planeringen av brott. I fråga om stämpling till brott tar detta sig uttryck i att någon sätter sig i förbindelse med annan eller andra för att diskutera eller besluta det tilltänkta brottet eller t.ex. för att försöka övertala någon att begå brott. Uppsåtet att begå stämplingsbrott behöver dock inte hänföra sig till en konkret gärning. Det räcker med att uppsåtet omfattar att brott av visst slag förr eller senare kommer till stånd, vilket motsvarar vad som gäller för förberedelse till brott.

Utredningen har i samband med förslaget till ett reformerat förberedelsebrott föreslagit att stämpling som brottsform slopas. En av gärningsformerna för stämpling, "att söka anstifta annan att begå brott" torde enligt utredningen närmast automatiskt täckas av den föreslagna regleringen. De övriga två gärningsformerna av stämpling omfattas dock inte nödvändigtvis av förslaget. Enligt utredningen innebär detta dock, praktiskt sett, inte någon förändring av det nuvarande rättsläget, eftersom något ingripande mot stämpling i dessa fall knappast sker innan någon planering, hantering av hjälpmedel eller någon annan förberedande åtgärd, som i sig skulle ha varit att bedöma som en medverkansgärning, har företagits. Till stöd för detta anför utredningen att sådana gärningar normalt sett är svåra att bevisa.

Utredningens förslag innebär således att det straffbelagda området för stämpling, i vart fall i formen att söka anstifta annan att begå brott, utökas till att avse samtliga de brott för vilka förberedelse är straffbelagt men torde samtidigt kunna innebära att övriga former av stämpling i viss mån avkriminaliseras. Stämpling är för närvarande straffbelagt endast vid mycket allvarliga brott som mord, våldtäkt, rån, folkmord, högförräderi m.m., främst med hänsyn till att denna brottsform kan komma i fråga på ett mycket tidigt stadium vid planeringen av brott. Redan mot den bakgrunden är regeringen tveksam till att vidta åtgärder som innebär att stämplingsansvaret kan komma att begränsas. När det, å andra sidan, gäller utvidgningen av stämplingsansvaret anser regeringen att det bör finnas ett uttalat kriminalpolitiskt behov till stöd för en sådan utvidgning. Vidare är det givetvis av stor vikt att en noggrann konsekvensanalys genomförs i samband med en utvidgning av tillämpningsområdet för stämpling genom att det föreskrivs för ytterligare brott. Såsom anförts i

det föregående har utredningen inte gjort någon sådan analys och en dylik är knappast möjlig att genomföra inom ramen för den fortsatta beredningen.

Sammanfattningsvis anser regeringen att det inte finns skäl att ändra reglerna om stämpling till brott.

7 Vållandebrotten i 3 kap. 7 och 8 §§ brottsbalken

7.1 Nuvarande reglering

Enligt 3 kap. 7 § brottsbalken döms den som av oaktsamhet orsakar annans död för vållande till annans död till fängelse i högst två år, eller om brottet är ringa, till böter. Om brottet är grovt föreskrivs fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Enligt 3 kap. 8 § brottsbalken skall den som av oaktsamhet åsamkar annan sådan kroppsskada eller sjukdom som inte är ringa dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. Om brottet är grovt skall dömas till fängelse i högst fyra år. Någon ringa form av detta brott finns inte. Straffbestämmelsen är utformad på väsentligen samma sätt som bestämmelsen om vållande till annans död.

För att någon skall kunna dömas till ansvar för vållande till annans död eller vållande till kroppsskada eller sjukdom krävs att gärningsmannen har orsakat offrets död, skada eller sjukdom och att detta har skett genom oaktsamhet. Vidare krävs att oaktsamheten varit relevant i förhållande till den inträffade effekten. I kravet på oaktsamhet ligger att gärningsmannen måste ha haft anledning att vid sitt handlande ta risken för effekten, dvs. den dödliga utgången, skadan eller sjukdomen, i beräkning. Både en handling och en underlåtenhet att handla kan innebära ansvar för något av dessa brott.

Vid bedömningen av om brottet är grovt skall hänsyn tas till samtliga föreliggande omständigheter. I den nuvarande lagstiftningen anges emellertid endast en vägledande omständighet att beakta vid denna bedömning. En gärning skall normalt bedömas som grov om den har begåtts vid förande av motorfordon och gärningsmannen vid detta tillfälle var påverkad av alkohol eller andra medel. Avsikten med detta rekvisit, som infördes år 1994, var att markera att om ett vållandebrott begås i samband med onykterhet i trafik skall brottet som regel bedömas som grovt.

7.2 Vållande till annans död och vållande till kroppsskada eller sjukdom

Regeringens förslag: Vid bedömning av om ett brott enligt 3 kap. 7 eller 8 §§ brottsbalken, vållande till annans död eller vållande till kroppsskada eller sjukdom, är grovt skall särskilt beaktas om gärningen har innefattat ett medvetet risktagande av allvarligt slag eller, när
--

det har ställts särskilda krav på uppmärksamhet eller skicklighet, om gärningsmannen har varit påverkad av alkohol eller något annat medel eller annars gjort sig skyldig till allvarlig försummelse.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att det vid bedömningen av om ett vållandebrott enligt 3 kap. 7 eller 8 §§ skall bedömas som grovt särskilt skall beaktas om gärningen har innefattat ett medvetet allvarligt risktagande eller, när det har ställts särskilda krav på uppmärksamhet eller skicklighet, om gärningsmannen har varit påverkad av alkohol eller något annat medel eller annars genom försummelse visat särskild hänsynslöshet.

Remissinstanserna: En helt övervägande del av de remissinstanser som har yttrat sig i frågan tillstyrker utredningens förslag. Några instanser har synpunkter på de föreslagna omständigheterna som skall beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. *Malmö tingsrätt* anser att lokutionen "särskilda krav på uppmärksamhet eller skicklighet" är alltför obestämd och tillämpningsområdet därför blir alltför vidsträckt. *Riksåklagaren* anser att det finns anledning att överväga om inte begreppet "medvetet risktagande" bör användas i stället för "medvetet allvarligt risktagande" när det gäller frågan om brottet bör bedömas som grovt. Vidare anför Riksåklagaren att rekvisitet "risk för synnerligen allvarlig skada" tydligt bör anges som en omständighet i lagtexten som kan leda till att brottet bedöms som grovt. *Göta hovrätt* ifrågasätter om särskild hänsynslöshet kan visas genom försummelse och anser därför att ordalydelsen inte synes vara adekvat för att träffa det som avses, nämligen att någon som har att övervaka en riskfylld process underlåter att vidta säkerhetsåtgärder. Den allvarliga underlåtenheten skulle, enligt hovrättens uppfattning, kanske hellre beskrivas med att gärningsmannen "annars gjort sig skyldig till allvarlig försummelse".

Skälen för regeringens förslag: Den lösning som valts i de nu aktuella bestämmelserna för vad som särskilt skall beaktas vid bedömandet av om brottet är grovt avviker från hur andra liknande bestämmelser i brottsbalken är utformade. I denna typ av stadganden anges nämligen genomgående antingen flera vägledande exempel på omständigheter som kan föranleda att brottet bedöms som grovt eller ges inte några anvisningar alls.

Den omständighet som nu anges i de aktuella straffstadgandena är inte heller ensam avgörande för om brottet är grovt eller inte. Bedömningen i det enskilda fallet skall ske med hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter. Hänsyn måste därvid tas även till sådana omständigheter som har betydelse för brottsrubriceringen, t.ex. att brottet begåtts under provokation eller i självförsvar.

I sitt yttrande över den lagrådsremiss som föregick propositionen med förslag till den nu gällande lydelsen (prop. 1993/94:44) uttalade Lagrådet att det med hänsyn till bestämmelsernas vida tillämpningsområde framstod som överraskande att som enda grund för bedömningen av om grovt brott föreligger ange det fallet att brottet har begåtts vid framförandet av något motorfordon och att föraren då varit påverkad av alkohol eller något annat medel. Lagrådet påpekade att denna typ av brottslighet förekommer, inte bara med anledning av trafikolyckor, utan också i

många andra sammanhang, t.ex. vid olyckor i arbetslivet, felbehandling inom sjukvården, vådaskjutningar vid jakt eller militärövningar och överförande av venerisk smitta eller HIV-smitta. I sammanhanget skall också nämnas att regeringen i den nämnda propositionen gjorde uttalanden av innebörd att den hade för avsikt att återkomma i frågan om vilka omständigheter som allmänt sett borde föranleda att ett vållandebrott bedöms som grovt.

Regeringen anser att det både med hänsyn till de mycket vida tillämpningsområden som gäller för gärningarna och mot bakgrund av hur andra jämförliga stadganden är utformade ter sig något missvisande att förevarande bestämmelser endast anger *en* sådan speciell omständighet som skall beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Det är, enligt regeringens uppfattning, därför lämpligt att det nuvarande rekvisitet i de aktuella straffbestämmelserna byts ut mot en mer generell reglering.

Frågan är då vilka kvalificerade omständigheter som bör anges i lagtexten.

Utredningen har gjort en genomgång av såväl publicerad rättspraxis som opublicerade underrättsavgöranden och därvid pekat på olika typsituationer där vållandebrott nästan alltid bedöms som grova. En handling som innefattar ett medvetet risktagande av allvarligt slag torde, enligt utredningen, genomgående leda till att ett vållandebrott bedöms som grovt. Detta gäller givetvis under förutsättning att förmildrande omständigheter kring gärningen inte har förelegat. En typ av oaktsamt handlande som i prop. 1993/94:44 (s. 45) anges som exempel på när ett vållandebrott i 3 kap. 7 § brottsbalken kan vara grovt är då någon utövat dödligt våld mot annan utan att uppsåt förelegat i förhållande till den dödliga effekten. Det torde i de flesta fall finnas anledning att bedöma ett sådant handlingssätt som ett ”medvetet risktagande av allvarligt slag”. Ett annat tänkbart fall är då en nykter bilförare gör sig skyldig till ett så utpräglat risktagande att han eller hon kan anses ha varit i det närmaste helt likgiltig för konsekvenserna av sitt handlande utan att eventuellt uppsåt varit för handen. Det finns således, enligt regeringens uppfattning, starka skäl att införa detta rekvisit som en av de vägledande omständigheterna vid bedömningen av brottens grovhet. Härvid bör det, i enlighet med de riktlinjer som utvecklats i praxis, krävas att risktagandet är medvetet och av allvarligt slag.

Utredningen har också föreslagit att brotten bör bedömas som grova om gärningsmannen varit påverkad av alkohol eller av något annat medel i en situation där det ställts särskilda krav på uppmärksamhet eller skicklighet. I det tidigare lagstiftningsärendet från 1994 ansåg Väg- och sjöfyllerikommittén att vållandebrott som begåtts under inflytande av alkohol eller narkotika ofta ter sig som grova. Kommittén ansåg också att det borde införas en regel som mer allmänt tar sikte på situationer där ett brott av nu aktuell typ har begåtts i trafik eller i en annan jämförbar situation under påverkan av självförvållat rus. I motiven till 1994 års lagändring (prop. 1993/44:44, s. 46–47) uttrycktes emellertid tveksamhet mot att införa en sådan reglering, eftersom det befarades att den skulle få ett alltför vidsträckt tillämpningsområde. I likhet med utredningen anser emellertid regeringen att det finns många andra områden, vid sidan av

den motoriserade vägtrafiken, där det kan finnas anledning att se särskilt allvarligt på berusning. Inom områden som sjukvården, processindustrin eller försvaret förekommer ofta uppgifter som vid sitt utförande ställer stora krav på uppmärksamhet, reaktionsförmåga, omdöme, säkerhet eller precision. Ett oaktsamt handlande som framkallats av berusning, och som leder till att någon skadas eller dödas, framstår som lika straffvärt oavsett om det äger rum inom t.ex. sjukvården eller inom vägtrafiken. Regeringen anser därför att den nuvarande regleringen bör ändras så att det i straffbestämmelsen kommer till uttryck att berusning, både i trafiksituationer och i situationer som i övrigt innefattar ansvarsfulla eller särskilt farliga förhållanden, som huvudregel bör leda till att brottet bedöms som grovt. Detta bör lämpligen ske genom att berusning på ett mer oinskränkt sätt anges som en kvalificerande omständighet i bestämmelserna.

När fråga är om en situation där det ställs särskilda krav på uppmärksamhet och skicklighet bör emellertid inte bara självförvållat rus anges som en försvårande omständighet. När någon t.ex. har som uppgift att övervaka en farlig verksamhet men helt försummar sin övervakningsuppgift så att ett dödsfall eller en svår kroppsskada eller sjukdom inträffar, kan gärningsmannen många gånger, även i nyktert tillstånd, ha gjort sig skyldig till sådan allvarlig försummelse att gärningen bör bedömas som grovt brott. Som en kvalificerande omständighet bör därför, enligt regeringens uppfattning, anges att gärningsmannen, när det har ställts särskilda krav på uppmärksamhet eller skicklighet, gjort sig skyldig till allvarlig försummelse på annat sätt än genom att berusa sig. Regeringen anser härvid att det inte särskilt behöver anges att gärningsmannen genom försummelse visat hänsynslöshet om krav i stället ställs på att försummelsen skall ha varit allvarlig.

Det bör i detta sammanhang noteras att de två sistnämnda rekvisiten i många fall torde kunna ses som specialfall av rekvisitet ”medvetet risktagande av allvarligt slag” och därigenom innebära en viss överlappning. Med hänsyn till dels att berusningsfallet torde vara det praktiskt vanligaste förekommande exemplet på medvetet risktagande av allvarligt slag, dels till att vissa fall av försummelse kan vara av mycket allvarligt slag även om de sker omedvetet är det, enligt regeringens mening, motiverat att nämna dessa fall särskilt i bestämmelsen.

Som tidigare nämnts är angivandet av de omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt eller inte endast exempel. Det finns således andra situationer där en sträng bedömning av de aktuella vållandebrotten är befogad. I detta sammanhang kan särskilt noteras risken att för att synnerligen allvarlig skada uppkommer generellt bör beaktas vid denna bedömning. I likhet med utredningen anser emellertid regeringen att den första kvalificerande omständighet som föreslås införd ”medvetet risktagande av allvarligt slag” bör förstås såsom en indikation på att både risken för skada och skadans allvarlighet bör inverka på bedömningen av om brottet är grovt. Detta torde särskilt gälla i fråga om brottet vållande till kroppsskada eller sjukdom.

8 Kostnader

De föreslagna ändringarna såvitt avser bestämmelserna om förberedelse till brott syftar till att utvidga det kriminaliserade området. Denna utvidgning kan leda till en ökad måltillströmning, dock troligen inte av någon mer omfattande betydelse. Å andra sidan torde ett reformerat förberedelsebegrepp leda till att vissa former av straffvärda gärningar blir lättare att utreda och lagföra, vilket i sin tur främjar effektiviteten. Den eventuella ökningen av kostnader för rättsväsendet torde därför kunna finansieras inom nuvarande anslag. De ändringar som föreslås i fråga om brotten vållande till annans död och vållande till kroppsskada eller sjukdom är av mer lagteknisk natur och torde inte leda till någon nämnvärd kostnadsökning.

9 Ikraftträdande

De nya bestämmelserna bör träda i kraft den 1 juli 2001. Inga övergångsbestämmelser behövs.

10 Författningskommentar

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

3 kap. 7 §

I paragrafen, som behandlas i avsnitt 7, har en ändring gjorts i *andra stycket*. Ändringen innebär att ytterligare kvalificerande omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömande av om ett brott är grovt har angetts. Bedömningen av om ett brott är grovt bör i och för sig ske utifrån en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet och de angivna omständigheterna utgör endast exempel.

Det första kvalificerande rekvisitet tar sikte på fall av medvetet risktagande av allvarligt slag. Ett sådant risktagande kan exempelvis anses föreligga om en gärningsman siktar mot någon med ett skarpladdat vapen och vapnet därvid går av eller om gärningsmannen medvetet avlossar ett skott som genom oaktsamhet träffar någon.

Den andra kvalificerande omständigheten som anges förutsätter att en situation föreligger som ställer särskilda krav på uppmärksamhet eller skicklighet. I likhet med det nuvarande rekvisitetet bör den omständigheten att gärningsmannen varit självförvållat påverkad av alkohol eller något annat medel särskilt beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Bestämmelsen tar dels sikte på trafiksituationer, dels andra typer av situationer som inbegriper ansvarsfulla eller särskilt farliga uppgifter. Sådana situationer kan t.ex. förekomma inom sjukvården eller i militär verksamhet. För att berusningen skall kunna betraktas som en

försvårande omständighet måste den ha haft någon betydelse för effekten. Detta följer av det grundläggande kravet på ett orsakssamband mellan oaktsamheten och den brottsliga effekten. Det krävs dock inte att alkoholpåverkan varit den enda, eller ens den främsta, orsaken till att effekten har uppstått. Det kan räcka med att påverkan har satt ned omdömet eller reaktionsförmågan på ett sätt som medverkat till händelseförloppet. Ju högre påverkansgraden är desto mindre torde krävas för att visa ett orsakssamband mellan berusningen och effekten.

Den nya lydelsen är inte avsedd att innebära någon förändring av vad som för närvarande gäller i fråga om förhållandet mellan vållandebrott och rattfylleribrott. Över dessa både brott bör således även i fortsättningen dömas i brottskonkurrens och vållandebrottet bör som regel i dessa fall betraktas som grovt.

Ytterligare en angiven omständighet, i en situation som ställer särskilda krav på uppmärksamhet eller skicklighet, är att gärningsmannen annars visat allvarlig försummelse. Denna omständighet tar bl.a. sikte på situationer där någon har till uppgift att övervaka en farlig verksamhet men är oaktsam, vilket orsakar någons död. Som exempel kan nämnas den som har till uppgift att kontrollera en särskilt riskfylld process men som inte vidtar rimliga säkerhetsåtgärder. Ett annat exempel kan vara en ansvarig arbetsledare som tillåter arbete förenat med risker utan att iaktta gällande säkerhetsföreskrifter.

De föreslagna ändringarna får konsekvenser även för arbetsmiljöbrottet i 3 kap. 10 § brottsbalken. Någon ändring av lagtexten i denna paragraf är emellertid inte påkallad.

3 kap. 8 §

Paragrafen skall tillämpas på motsvarande sätt som 3 kap. 7 § när det gäller frågan om en gärning är att anse som grovt brott. Samma omständigheter som för vållande till annans död blir således bestämmande för rubriceringsfrågan. Ett särskilt exempel på ett medvetet risktagande av allvarligt slag av betydelse för detta brott kan t.ex. föreligga om inte uppsåt kan anses styrkt vid överförande av HIV-smitta.

23 kap. 2 §

Paragrafen har behandlats i avsnitt 6.2 och 6.3.

Ändringarna i *första stycket, första punkten*, är inte avsedda att ha någon saklig innebörd utan syftar endast till att modernisera språket. Med begreppen förlag och vederlag har redan tidigare förståtts betalning, i pengar eller annat av värde, för brotts utförande eller betalning för kostnader som kan uppkomma i samband med brotts utförande. I övrigt har vissa redaktionella ändringar gjorts.

I *första stycket, andra punkten*, har sakliga ändringar gjorts. När det gäller de uppräknade förberedelsehandlingarna har ytterligare en handling, "sammanställer", lagts till. Tillägget syftar till att markera att även samlingar av föremål eller sammanställd information kan utgöra ett sådant hjälpmedel som avses i paragrafen. Exemplifieringen av förberedelsehandlingar; skaffar, tillverkar, sammanställer, lämnar etc., är avsedd att vara normerande men även andra handlingar än de som anges kan givetvis komma ifråga om de kan anses vara jämförbara till sin typ,

t.ex. omarbetning. Begreppet "annan liknande befattning" skall förstås på samma sätt som den tidigare lydelsen "annan dylik befattning".

Liksom tidigare bör begreppet befattning förstås i inskränkt bemärkelse. Att köpa eller sälja ett hjälpmedel utan att någonsin ha innehaft det utgör inte en sådan befattning som avses. Befattningen behöver dock i och för sig inte ha varit fysisk, t.ex. i situationer där flera gärningsmän agerar tillsammans och det mest beror av en slump vem som tar omedelbar befattning med hjälpmedlet. Även förvaring av hjälpmedel omfattas av begreppet befattning. I dessa situationer blir emellertid många gånger omständigheterna kring befattningen avgörande för frågan om straffansvar inträder.

Begreppet hjälpmedel i paragrafen har ändrats genom att den tidigare normerande uppräkningslistan slopats och ersatts av ett mer generellt rekvisit; *"något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid brottet"*.

Givetvis omfattas de föremål som redan ingår i dagens exemplifierande uppräkningslista och som knappast har något annat användningsområde än att begå brott med, t.ex. ett avsågat hagelgevär liksom föremål som framställts särskilt för ett specifikt brott såsom ett manipulerat fordon att användas vid narkotikasmuggling eller en karta över brottsplatsen. Även andra föremål, som också kan ha ett legalt användningsområde, t.ex. vapen eller olika former av brytverktyg att användas vid inbrott, omfattas av det reformerade hjälpmedelsbegreppet. Bestämmelsen bör också kunna tillämpas ifråga om hjälpmedel som syftar till att undgå upptäckt eller identifikation i samband med brottet, t.ex. en s.k. rånarluva, eftersom bedömningen av de objekt som kan falla under bestämmelsen frigörs från den exemplifierande uppräkningslistan.

De objekt som faller under bestämmelserna kan vara av vilket slag som helst. Befattning med datorprogram och annan mjukvara kan således bedömas som förberedelse till brott, t.ex. till dataintrång, urkunds- eller penningförfalskning eller grov skadegörelse.

Samlingar av föremål har redan tidigare, enligt praxis, ansetts kunna utgöra hjälpmedel vid brott på sätt som avses i förberedelsebestämmelsen även om föremålen var för sig möjligen inte varit av sådan karaktär att de skulle omfattas av hjälpmedelsbegreppet.

Begreppet hjälpmedel avser också samlingar av information, t.ex. en sammanställning av ett antal koder till olika datorsystem, som nedtecknats i syfte att användas vid datorintrång. När det gäller hjälpmedel som kan sägas bestå av i huvudsak information krävs emellertid att denna har nedtecknats eller lagrats på något annat sätt. Ren kunskap om tillvägagångssätt som gärningsmannen besitter eller information han eller hon inhämtat och besitter efter inläring omfattas inte av hjälpmedelsbegreppet.

Gränsdragningen mellan vad som utgör hjälpmedel eller inte bör i detta sammanhang givetvis ske med utgångspunkt från frågan om samlingen eller sammanställningen är särskilt ägnad att användas vid brottet. Vid bedömningen av om två eller flera föremål tillsammans kan anses utgöra hjälpmedel enligt förslaget bör föremålens enskilda karaktär inte vara avgörande. Det bör i stället vara deras kumulativa relevans i fråga om risken för tillkomst av brott, dvs. om de tillsammans kan anses

vara särskilt ägnade för detta, som läggs till grund för bedömningen om samlingen är särskilt ägnad att användas vid brott.

Redan idag gäller att en distinktion mellan vad som utgör hjälpmedel och själva brottsobjektet måste göras. När ett brott består i att ett visst objekt hanteras på något sätt kan detta objekt inte anses utgöra hjälpmedel vid brott. Befattning med narkotika vid narkotikabrott eller varusmuggling kan således inte anses utgöra befattning med hjälpmedel, utan är straffbar såsom fullbordat brott. Dock kan råvaror för tillverkning av objektet, t.ex. narkotika, utgöra hjälpmedel (NJA 1992:524).

Med begreppet "vid brottet" åsyftas inte endast det aktuella brottet, om detta går att närmare konkretisera, utan också brott av ett visst slag i allmänhet. Hjälpmedlets relevans för användandet vid brottet skall bedömas från objektiva utgångspunkter. Det faktum att gärningsmannen felaktigt tror sig kunna använda ett visst föremål har ingen betydelse för bedömningen av om befattning med hjälpmedel har skett eller ej.

Bestämmelsens tillämplighet begränsas emellertid av att straffansvar inte föreligger om faran för brottets fullbordan var ringa. Denna bedömning skall göras vid den tidpunkt då förberedelsehandlingen företogs. Gärningsmannen går således fri från ansvar antingen om faran för brottets fullbordan var helt utesluten eller om fara i och för sig förelåg men den var ringa. Straffbar förberedelse föreligger t.ex. inte om brottets fullbordan är så avlägset i tiden eller kräver sådana ytterligare åtgärder att faran för brottets uppkomst är ringa.

Liksom idag krävs det givetvis att befattningen sker med uppsåt att utföra eller främja brott. Med "brott" avses här, liksom enligt gällande rätt, fullbordat brott.

I andra och tredje styckena har ändringar av språklig natur gjorts.

De nu redovisade ändringarna får viss betydelse för reglerna om förverkande i 36 kap. brottsbalken. Förverkandereglerna i 36 kap. 2 § brottsbalken omfattar bl.a. egendom vars användande utgör brott eller egendom med vilken tagits befattning som utgör brott. Här åsyftas bland annat bestämmelserna om hjälpmedel vid förberedelse till brott. Befattning med egendom som utgör straffbar förberedelse utgör således en grund för förverkande enligt nämnda lagrum. Förändringarna i 23 kap. 2 § brottsbalken medför därför att tillämpningsområdet för 36 kap. 2 § brottsbalken ändras i motsvarande mån.

Sammanfattning av betänkandet (SOU 1996:185)

Inledning och allmänna utgångspunkter (del A)

Sedan brottsbalken trädde i kraft år 1965 har allmänstraffrättsliga frågor uppmärksammas endast i liten utsträckning. Ett undantag är dock den lagstiftning som antogs år 1994 och som innebar dels att en översyn av ansvarsfrihetsreglerna i 24 kap. brottsbalken gjordes, dels att legalitetsprincipen gavs en starkare ställning.

Den sålunda inledda översynen av den allmänna straffrätten bör fortsätta. Ett skäl för detta är att många bestämmelser av allmänstraffrättslig art fick sin utformning för relativt länge sedan, vilket gör att åtminstone vissa av de överväganden som låg till grund för dessa framstår som föråldrade. Ett annat är att frågan om mera enhetliga regler på den allmänna straffrättsens område inom Europa efter hand tilldrar sig alltmer ökad uppmärksamhet.

Vid en översyn av den allmänna straffrätten bör det vara en strävan att utforma de centrala reglerna så att en effektiv lagföring av straffvärda förfaranden underlättas samtidigt som legalitetsprincipen inom straffrätten ytterligare befästs. Vid sidan härav gör sig också vissa andra grundläggande tankar och synpunkter gällande. En sådan kommer till uttryck i konformitetsprincipen, vilken innebär att ingen bör hållas ansvarig för en gärning, om han inte kunde rätta sig efter lagen. En annan viktig synpunkt är att det i ett alltmer integrerat Europa framstår som angeläget att undvika system och konstruktioner som vi i Sverige är i princip ensamma om. Det är också viktigt att ta till vara de möjligheter som på vissa områden finns att begränsa det straffbelagda området. Härigenom kan rättsväsendets begränsade resurser i större utsträckning inriktas mot mer allvarliga och straffvärda beteenden. Detta kan i sin tur såväl höja effektiviteten i det brottsbeivrande arbetet som i positiv riktning påverka allmänhetens tilltro till rättssystemet i stort.

Vår översyn har lett oss till slutsatsen att det i en del fall krävs relativt ingripande förändringar av den centrala straffrättsliga regleringen för att den skall motsvara de krav som man bör ställa i vårt nutida samhälle.

Förslagen (del B)

Uppsåtsbegreppet (3 kap.)

Uppsåtsbegreppet är av central betydelse inom straffrätten. Trots detta har det aldrig varit föremål för någon definition i lag utan har vuxit fram genom en växelverkan mellan rättsvetenskap och rättspraxis. Den svenska uppsåtsläran uppvisar vissa särdrag vid en internationell jämförelse, framför allt genom den innebär att det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov används för gränsdragningen mellan uppsåt och oaktsamhet. Uppsåt föreligger enligt denna uppsåtsform, om gärningsmannen insåg risken för att det brottsliga resultatet skulle uppkomma som en följd av gärningen (eller att vissa gärningsomständigheter förelåg) och om det med säkerhet kan fastslås att han skulle ha företagit gärningen även om han hade varit säker på att det brottsliga resultatet skulle inträffa (eller att gärningsomständigheterna förelåg).

Mot användandet av eventuellt uppsåt kan riktas en rad invändningar av såväl principiell som praktisk natur. Uppsåtsformen, som ursprungligen skapades av en tysk rättsvetenskapsman under slutet av 1800-talet, är teoretisk och svårbegriplig t.o.m. för jurister och naturligtvis än mer för allmänheten. Det måste också för gemene man framstå som märkligt att en domstol kan avgöra frågan om gärningsmannens uppsåt inte utifrån vad som mera direkt är bevisat angående händelseförloppet, utan utifrån ett hypotetiskt antagande om vad gärningsmannen skulle ha gjort om situationen hade varit en annan än den som, såvitt kunnat bevisas, förelåg. Det finns vidare en risk för att det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov inriktas på gärningsmannens person ochandel i stället för på bedömningen av den åtalade gärningen. Kravet på att ett åtminstone potentiellt viljemoment skall ha förelegat hos gärningsmannen kan också ibland leda till oförutsägbara och svårmotiverade resultat vid prövningen av uppsåtsfrågan. Uppsåtsformen måste dessutom te sig kränkande för den dömda. Ytterligare en invändning är att en internationell jämförelse visar att vi i Sverige är nästan ensamma om att godta det hypotetiska eventuella uppsåtet. Vi menar att det föreligger starka skäl att avskaffa det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov och att ett avskaffande bör ske genom lagstiftning.

Vad man brukar benämna det centrala uppsåtsområdet, direkt och indirekt uppsåt enligt den nuvarande terminologin, är likartat i större delen av världen. Det saknas skäl att ändra detta område.

Vi föreslår att uppsåtsbegreppet får en mer insiktsrelaterad utformning. När gärningen är avsiktlig, dvs. när gärningsmannen har för avsikt att åstadkomma det brottsliga resultatet föreligger naturligtvis uppsåt. Vi anser för övrigt att avsiktssuppsåt är en bättre beteckning på denna kvalificerade uppsåtsform än den nuvarande beteckningen direkt uppsåt. Någon ändring i sak är dock inte påkallad. Uppsåt bör emellertid föreligga också i en situation när gärningen motsvaras av vad gärningsmannen har insett, uppfattat eller antagit om den (insiktssuppsåt). Insiktssuppsåtet är tänkt att täcka den del av det centrala uppsåtsområdet

som i dag benämns indirekt uppsåt, men även det område med en lägre grad av insikt som gränsar mot den medvetna oaktsamheten. I praktiken rör det sig om ett kvalificerat sannolikhetsuppsåt.

Vi bedömer att insiktsuppsåtet kommer att leda till mer förutsebara och för allmänheten mer förståeliga resultat i jämförelse med det eventuella uppsåtet. I ett särskilt avsnitt belyser vi hur ett reformerat uppsåtsrekvisit inverkar på rättstillämpningen (se avsnitt 3.7.7). Som framgår av det avsnittet torde ett antagande av insiktsuppsåtet inte medföra några större förändringar av det straffbelagda området för uppsåtliga brott, även om gränsen mellan uppsåt och oaktsamhet kan komma att dras något annorlunda i vissa fall. Det kan dock förutses att uppsåt kommer att konstateras i något fler fall än enligt gällande rättspraxis vid grövre våldsbrott där skjutvapen eller kniv kommit till användning. Vi finner en sådan utveckling rimlig.

Den speciella problematiken kring uppsåt och HIV belyser vi i ett särskilt avsnitt (se avsnitt 3.7.8). Enligt vår bedömning leder inte ett reformerat uppsåtsrekvisit till att uppsåtsproblemen vid HIV-relaterade gärningar minskar. Frågan bör i stället lösas genom att HIV-fallen regleras särskilt, antingen genom att det tillskapas ett särskilt HIV-brott eller genom att det införs en straffbestämmelse som särskilt tar sikte på att någon uppsåtligt framkallar fara för att t.ex. en smittosam sjukdom skall överföras, utan att det krävs att allmän fara i den mening som avses i 13 kap. brottsbalken föreligger. Frågan, som ligger utanför ramen för vårt uppdrag, kommer att behandlas av den parlamentariska kommitté som nyligen har tillsatts av regeringen med uppgift att se över det svenska smittskyddet i sin helhet (dir. 1996:68).

Straffansvar vid rus (4 kap.)

Vid många av de brott som begås i vårt samhälle finns alkohol, narkotika eller något annat rusmedel med i bilden, ofta som en bidragande orsak till brottets uppkomst. Frågan om rusets betydelse för straffansvaret är därför av vital betydelse för straffrättsskipningen i stort.

Den straffrättsliga verkan av att någon har begått en gärning under påverkan av självförvållad berusning regleras i gällande rätt av bestämmelsen i 1 kap. 2 § andra stycket brottsbalken. I bestämmelsen föreskrivs att det förhållandet att gärningen har begåtts under självförvållat rus inte skall föranleda att gärningen inte anses som brott. Med självförvållat rus likställs andra former av självförvållad tillfällig sinnesförvirring. Bestämmelsen har länge varit föremål för skilda tolkningar och gällande rätt är i viss mån fortfarande oklar. Genom rättsfallet NJA 1973 s. 590 har rättsläget dock så till vida klarnat att 1 kap. 2 § andra stycket brottsbalken ger uttryck för att ett undantag skall göras från kravet på full subjektiv täckning när gärningsmannen var berusad. Hur långt detta undantag sträcker sig har emellertid inte blivit fastlagt i rättstillämpningen.

Vi har försökt att utforma en lösning på den straffrättsliga problematiken kring självförvållad berusning som är hållbar från såväl straffrättsteoretiska som kriminalpolitiska utgångspunkter. Vi har därvid övervägt

en rad olika modeller, bl.a. sådana som innebär att det införs ett särskilt rusbrott, att man fingerar eller efterger kravet på uppsåt eller att det även vid uppsåtliga brott räcker med oaktsamhet i vissa hänseenden, om gärningsmannen var självförvållad berusad. Vi har emellertid funnit att ingen av dessa modeller uppfyller de krav som bör ställas. Samtidigt har vi funnit att det finns starka skäl att göra vissa avsteg från konformitetsprincipen vid självförvållad berusning. I sammanhanget måste man nämligen beakta den nuvarande rusbestämmelsens stora straffprocessuella betydelse. Den medför att det knappast görs några obefogade invändningar om bristande uppsåt när gärningsmannen själv har försatt sig i sitt berusade tillstånd. Vi har därför stannat för att den nuvarande ordningen i princip bör behållas, men att rättsläget bör förtydligas genom att det i lagtexten ställs upp ett krav på att det har förelegat ett orsakssamband mellan berusningen och bristen i det subjektiva rekvisitet för att bestämmelsen skall kunna tillämpas. Vi har även formulerat om lagtexten så att den tydligare anger att det är fråga om ett undantag från täckningsprincipen.

Den nuvarande föreskriften i 1 kap. 2 § andra stycket brottsbalken omfattar inte brister i det subjektiva rekvisitet som har sin grund i att gärningsmannen genom eget vållande har kommit i ett tillstånd som utgör en allvarlig psykisk störning. Vi anser att detta är otillfredställande och föreslår att bestämmelsen utvidgas till att omfatta även dessa fall. Det kan t.ex. röra sig om olika toxiska psykoser orsakade av att gärningsmannen frivilligt har förtärt alkohol, narkotika eller en blandning av alkohol och tabletter. Som krav för att bestämmelsen skall tillämpas i dessa fall bör gälla att gärningsmannen t.ex. på grund av tidigare erfarenheter har varit medveten om att han riskerade att reagera psykiskt avvikande vid exempelvis alkoholintag. Det kan tilläggas att det vid bruk av vissa former av narkotika, t.ex. LSD eller ecstasy, är allmänt känt att preparaten kan leda till tillstånd av psykotisk karaktär.

Fleras deltagande i brott (5 kap.)

Brott begås ofta av flera personer tillsammans. Ibland är den brottsliga gärningen resultatet av ett gemensamt agerande. I vissa fall förhåller sig så att någon utför själva gärningen, medan andra hjälper till eller bistår på olika sätt. I svensk rätt regleras samtliga dessa fall genom bestämmelsen om medverkan till brott i 23 kap. 4 § brottsbalken. Den nuvarande terminologin i medverkansbestämmelsen är emellertid både oklar och svårförståelig. Med medverkande kan enligt gällande rätt förstås såväl enbart anstiftare och medhjälpare (medverkan i strikt mening) som alla som deltar i brottet, dvs. även gärningsmän (medverkan i utvidgad mening). Denna begreppsbildning kan ibland vara förvirrande. Av legalitetsskäl finns det också skäl att i medverkansbestämmelsen tydligare än i dag ange när någon skall dömas som gärningsman och när någon i stället skall dömas som anstiftare eller medhjälpare.

Vi föreslår att det skall införas en särskild bestämmelse om medgärningsmannaskap (23 kap. 3 § brottsbalken i förslaget). Genom en sådan bestämmelse klargörs att en föreskrift om ansvar (ett straffbud)

gäller även när en gärning utförs av två eller flera personer i samverkan. Gärningsmännen skall tillsammans uppfylla de objektiva brottsrekvisiten och var och en av dem skall uppfylla det subjektiva rekvisitet för gärningen som helhet. Däremot krävs inte att var och en uppfyller alla objektiva brottsrekvisit. Inte ens bör det vara något krav att var och en formellt uppfyller något av dessa. Det skall dock vara fråga om en gemensam gärning där man i viss utsträckning kan sägas vara ömsesidigt beroende av varandras agerande. Företagandet av den gemensamma gärningen kan innefatta en arbetsfördelning mellan de olika medgärningsmännen. Det krävs dock inte att gärningen har föregåtts av någon gemensam planering. Det är tillräckligt att gärningen utförs i samverkan. Bestämmelsen är avsedd att nära ansluta till vad som får bedömas vara gällande rätt, men bör kunna leda till att domstolarna på ett tydligare sätt än i dag kan avgöra var gränserna för medgärningsmannaskap går. Frågor om medgärningsmannaskap kan ofta få stor betydelse för straffansvaret vid gängbrottslighet eller brottslighet i mer organiserade former.

Vi föreslår att medverkan till brott i fortsättningen skall vara en beteckning endast på anstiftan och medhjälp till brott.

För ansvar för medverkan till brott skall, även vad gäller brotten i brottsbalken, generellt krävas att fängelse ingår i straffskalan för brottet. Medverkansansvaret avskaffas därför för brott i brottsbalken för vilka endast böter är föreskrivet. Särskilda undantag från denna princip har dock i förslaget gjorts för hemfridsbrott och olaga intrång enligt 4 kap. 6 § brottsbalken samt för olaga spridande av efterbildning enligt 14 kap. 10 § brottsbalken.

Vårt förslag innebär vidare att medverkansbestämmelsen (23 kap. 4 § brottsbalken) i förtydligande syfte formuleras om i språkligt och strukturellt hänseende. Som en begränsning av det straffbelagda området föreslås att ringa fall av medverkan till brott generellt skall vara fritt från ansvar. Slutligen föreslår vi att det införs en särskild straffskala vid medverkan som innebär att straffet skall kunna bestämmas högst till vad som gäller för brott i gärningsmannaskap. Därigenom öppnas en generell möjlighet att underskrida minimum i straffskalan vid medverkansgärningar, vilken främst torde komma till användning vid medhjälp till brott.

Försök till brott (6 kap.)

Försök till brott föreligger enligt 23 kap. 1 § brottsbalken om någon har påbörjat utförandet av ett visst brott och om fara har förelegat för brottets fullbordan eller sådan fara har varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter. Enligt vår bedömning saknas det skäl att vidta några större förändringar av det straffbelagda området för försök till brott. Inte heller konstruktionen av försöksbrottet bör ändras i annat än detaljer. Vi föreslår således inga förändringar vad gäller försökspunktens placering, det straffbelagda området för s.k. otjänliga försök eller försöksuppsåtet.

Frivilligt tillbakaträdande från försök leder i dag alltid till ansvarsfrihet. Vi föreslår att det vid frivilligt tillbakaträdande från försök i stället skall gälla en presumtion för att försöksgärningen är ringa och därmed från fri från ansvar, men att den som har trätt tillbaka i vissa fall, om det föreligger särskilda skäl, skall kunna fällas till ansvar för försöksbrott. Regleringen av den straffrättsliga verkan av tillbakaträdande skall också föras över till själva försöksbestämmelsen och frikopplas från bestämmelsen om ansvar för förberedelsebrott. Härigenom kan en del märkliga konsekvenser av den nuvarande regleringen undvikas.

Som en begränsning av det straffbelagda området föreslår vi att ringa fall av försöksbrott skall vara fria från ansvar. Slutligen föreslår vi att straffskalan för försöksbrott ändras genom att den nuvarande begränsningen som innebär att straffet inte får sättas under fängelse, om det för det fullbordade brottet inte är föreskrivet lägre straff än fängelse i två år, tas bort. Ändringen i straffskalan motiveras främst av att tröskeleffekter bör undvikas.

Förberedelse till brott (7 kap.)

Vi har övervägt om den i förberedelsebestämmelsen (23 kap. 2 § brottsbalken) angivna avgränsningen av vilka handlingar som är straffbara som förberedelse till brott är ändamålsenlig och svarar mot dagens krav. Därvid har vi funnit att redan en snabb genomläsning av den nuvarande förberedelsebestämmelsen ger vid handen att den är föråldrad och behöver ändras. För en förändring talar också att förberedelseansvaret under senare år har utvidgats till att omfatta en rad nya brottstyper, där emellertid huvuddelen av de förberedelseåtgärder som kan vidtas knappast omfattas av den nuvarande förberedelseparagrafen. Detta gäller bl.a. immaterialrättsliga brott, brott mot alkohollagen och företagsspioneri. Dessutom förhåller det sig så att klart straffvärda förberedelseåtgärder som sker med hjälp av ny teknologi, t.ex. IT-brottslighet, eller förberedelser till bolagsplundring och annan ekonomisk brottslighet sällan går att få in under förberedelseparagrafens tillämpningsområde. Det straffbelagda området för förberedelse till brott är således långt ifrån heltäckande. Det framstår därmed som slumpmässigt. En bättre ordning skulle enligt vår mening uppnås om man övergick till ett mer generellt förberedelseansvar, varvid också en större likhet med konstruktionen av de andra osjälvständiga brottsformerna i 23 kap. brottsbalken skulle kunna åstadkommas.

Vi föreslår att förberedelse till brott skall föreligga om någon på förberedelsestadiet vidtar åtgärder som åtminstone är att bedöma som en medverkansgärning, dvs. ett främjande i den mening som avses i 23 kap. 4 § brottsbalken. Med att det *åtminstone* skall vara fråga om ett främjande markeras att även "förberedande gärningsmannaåtgärder" omfattas av det föreslagna nya förberedelseansvaret. Som en exemplifiering kan nämnas att det kan vara fråga om planeringsåtgärder, befattningsmed hjälpmedel eller pengar eller andra förberedande åtgärder. Med planeringsåtgärder avses t.ex. att någon kartlägger olika värdetransporter i avsikt att senare föröva rån mot dessa eller att någon

med samma uppsåt rekognoscerar i en bank- eller postlokal. Befattning med hjälpmedel kan avse att någon anskaffar eller på annat sätt handhar brottsverktyg, men även anskaffande eller annat handhavande av t.ex. en stulen bil som är avsedd att användas vid ett rån bör kunna bedömas som befattning med hjälpmedel liksom spridande av en diskett med virusmittade program. På samma sätt som i dag skall krävas att gärningsmannen har haft uppsåt att utföra eller främja det fullbordade brottet. Vid företagandet av förberedelsegärningen skall det också ha förelegat en konkret fara för brottets fullbordan.

Vårt förslag till ett reformerat förberedelsebrott innebär en förhållandevis kraftig utvidgning av det straffbelagda området. Enligt vår uppfattning är en sådan utvidgning emellertid befogad, om det rör sig om förberedelse till allvarlig brottslighet. Den ger dessutom möjligheter för de brottsbeivrande myndigheterna att ingripa mot allvarlig och organiserad brottslighet på ett tidigare stadium än i dag, varigenom brottsligheten kan hejdas innan planerna har satts i verket. Detta är något som bör ha en inte obetydlig brottspreventiv effekt.

Som en följd av ett utvidgat förberedelseansvar finns det inte längre behov av ett självständigt ansvar för stämpling till brott. Vi föreslår därför att stämpling till brott avskaffas som särskild brottsform.

Enligt vår uppfattning bör som utgångspunkt gälla att förberedelse till brott är straffbelagd endast om det på det fullbordade brottet kan följa mer än ett års fängelse. Denna utgångspunkt tillgodoses med relativt få undantag redan i dag. Det saknas därför behov av att vidta några stora förändringar av det straffbelagda området vid förberedelse.

Som en begränsning av det straffbelagda området föreslår vi att ringa fall inte skall leda till ansvar. Förberedelsegärningen presumeras vara ringa dels om faran för att den skulle leda till brottets fullbordan var liten, dels om gärningsmannen frivilligt har tillbakaträtt från förberedelsebrottet. Utrymmet för ansvarsfrihet vid frivilligt tillbakaträdande utvidgas genom att det inte längre skall krävas att den som frivilligt tillbakaträder verkligen förhindrar brottets fullbordan, utan det skall räcka att han vidtar skäligen åtgärder i detta syfte.

Straff för förberedelse skall liksom enligt gällande rätt alltid sättas under vad som skulle ha följt på det fullbordade brottet. Vi föreslår emellertid att den nuvarande begränsningen, som innebär att straffet normalt inte får bestämmas högre än till fängelse i två år, tas bort. Härigenom bör vissa mindre lämpliga tröskeleffekter kunna undvikas samtidigt som ändringen bör sörja för att domstolen i alla de olika fall som kan förekomma skall kunna mäta ut straffet efter förberedelsegärningens straffvärde och med beaktande av de andra omständigheter som enligt 29 kap. brottsbalken skall påverka straffmätningen.

Underlåtenhet att reagera mot annans brott (8 kap.)

Vi föreslår att bestämmelsen om underlåtenhet att avslöja eller hindra brott enligt 23 kap. 6 § brottsbalken – liksom för övrigt medverkansansvaret enligt 23 kap. 4 § brottsbalken – skall avse straffbelagda gärningar och inte, som i dag, brott. Vidare föreslår vi att

ansvaret för underlåtenhet att avslöja eller hindra brott skall vara subsidiärt i förhållande både till ansvaret för brott i gärningsmannaskap (oäkta underlåtenhetsbrott) och till ansvaret för medverkan genom underlåtenhet. Därigenom markeras att det är fråga om en form av passiv medverkan som går längre än vad medverkansansvaret gör. Ansvar för underlåtenhet att avslöja brott förtydligas genom att det direkt i lagtexten anges att straffansvar skall kunna utdömas endast om den straffbelagda gärningen helt eller delvis kunde ha hindrats som en följd av en anmälan eller något annat uppgiftslämnande. Vidare föreslår vi att straffansvaret skall avse även medverkansgärningar, i de fall huvudgärningen skulle, helt eller delvis, ha hindrats om medverkansgärningen hade avslöjats. Den särskilda regeln om intressekollision föreslås utvidgad till att avse inte bara fara för den handlande själv eller hans närmaste, utan även fara för någon annan utomstående, t.ex. en arbetskamrat eller en vän. Underlåtenhet att avslöja brott görs i förslaget straffbar även vid grovre sexualbrott som våldtäkt, grov våldtäkt och grovt sexuellt utnyttjande av barn.

Underlåtenhet att bistå nödställd (9 kap.)

I svensk rätt saknas för närvarande en allmän skyldighet att bistå personer som befinner sig i livsfara eller i allvarlig fara för sin hälsa. Det finns däremot vissa specialbestämmelser, bl.a. i 39 § räddningstjänstlagen (1986:1102). I våra nordiska grannländer och på kontinenten finns det däremot ofta en allmän straffsanktionerad skyldighet att bistå nödställda. Denna skyldighet gäller oberoende av om nödsituationen är en följd av ett brott eller en olyckshändelse eller har uppkommit på annat sätt. I dessa rättssystem har man alltså i viss utsträckning en skyldighet att själv ingripa, t.ex. genom att dra upp en drunknande person ur vattnet.

Vid övervägande av om man bör införa en straffbestämmelse om underlåtenhet att bistå nödställd ställs man inför en rad svåra frågor av moralisk och rättslig natur. Vi menar emellertid att det ligger ett värde i att det i lag slås fast att det finns en gräns för hur pass likgiltig man får vara inför sina medmänniskors väl och ve. För många måste det framstå som stötande att vissa beteenden av nu berört slag, som ter sig högst straffvärda, inte ryms inom det straffbelagda området, medan andra närmast bagatellartade förseelser gör det. Som exempel kan nämnas att det enligt svensk rätt inte är straffbart att underlåta att rädda en person som håller på att drunkna, även om det skulle kunna ske utan uppoffring, eller att bara stå och se på utan att ingripa eller tillkalla hjälp (förutsatt att föreskriften i 23 kap. 6 § brottsbalken inte är tillämplig) när en äldre person i en folksamling misshandlas av några ungdomar. Däremot är det straffbart som fyndförseelse att underlåta att lämna in en sak som man har hittat på gatan, och det även om värdet är litet.

Vi föreslår att det införs en ny straffbestämmelse i 3 kap. brottsbalken som avser underlåtenhet att bistå nödställd. Straffrättsligt ansvar skall enligt paragrafen kunna dömas ut om någon underlåter att tillkalla hjälp, att försöka rädda eller att på annat sätt bistå en person som befinner i allvarlig fara för liv eller hälsa eller i en annan därmed jämförlig utsatt

situation. Ett underlåtenhetsansvar förutsätter att det med hänsyn till omständigheterna skäligen kunde begäras att ett ingripande ägde rum. Ringa fall bör undantas från det straffbelagda området. Ansvarsfrihet bör också föreligga om ett ingripande inte kan ske utan fara för den handlande själv eller någon annan. Den som fälls till ansvar enligt bestämmelsen föreslås kunna dömas till böter eller fängelse i högst två år.

Den s.k. Lindomeproblematiken (10 kap.)

En väsentlig del av vårt uppdrag har varit att belysa de spörsmål som det uppmärksammade Lindomefallet (se Rättsfall från hovrätterna 1991:51) har aktualiserat. Spörsmålet gäller främst hur ansvarsfrågan skall bedömas när två personer har varit närvarande när ett brott har begåtts men det inte med tillräcklig grad av säkerhet går att avgöra vem av dem som begått brottet eller om de båda utfört gärningen tillsammans. Vår utgångspunkt har varit att det inte är en framkomlig väg att sänka beviskravet i brottmål eller att förändra de regler som gäller för bevisbördans placering, men att det är viktigt för rättsmedvetandet och för allmänhetens tilltro till rättsväsendet att stötande resultat i rättskipningen undviks så långt det är möjligt med hänsyn till de krav på rättssäkerhet som måste gälla.

Vi redovisar relativt ingående omständigheterna i Lindomefallet och i det s.k. Albyfallet, sådana de framgår av domstolarnas avgöranden, eftersom vi har tyckt oss finna att många inte har en alldeles riktig uppfattning om vilka omständigheter som låg till grund för domstolarnas avgöranden. Vi redogör också för de rekommendationer och förslag till förbättringar som har lagts fram av en arbetsgrupp som tillsattes av Riksåklagaren för att se över metodfrågor vid brottsutredningar rörande grova våldsbrott med flera misstänkta (Riksåklagarens rapport Metodfrågor, Grova våldsbrott [1995:1]), vilka tar sikte på de mer straffprocessuella aspekterna av Lindomeproblematiken, t.ex. vilka utredningsåtgärder som bör vidtas under en förundersökning när de misstänkta skyller på varandra. Vidare redovisar vi i betänkandet de tankar och förslag som lades fram i departementspromemorian Efter Lindome (Ds 1993:15). Vi gör också en översikt över hur "Lindomesituationer" hanteras i andra rättsordningar. Denna översikt visar att utgången i de flesta andra länder skulle ha blivit densamma som den blev hos oss. I många länder har det för övrigt förekommit likartade rättsfall som lett till frikännande domar eller till ansvar för ett i sammanhanget mindre allvarligt brott för båda som har varit närvarande på platsen när en tredje person har dödats eller skadats svårt, men där det inte har kunnat utredas vem av dem som begick brottet eller om det var de båda som tillsammans gjorde det.

Det är naturligtvis mycket olyckligt att den eller de som utförde mordet i Lindome inte har kunnat dömas för detta. En utgångspunkt för oss har varit att om utgången i Lindomefallet berodde på att de regler som gäller för brottsutredning och lagföring – dvs. de straffrättsliga eller straffprocessuella reglerna – är felaktiga eller mindre lämpliga i något hänseende så skall de ändras. Det är också synnerligen angeläget att

åtgärder sätts in i syfte att minska risken för att något sådant som hände i Lindomefallet sker på nytt.

Vi har funnit att det främst är de rutiner som gäller för förundersökningen som är av betydelse när det gäller att undvika att nya Lindomesituationer uppkommer. Vår bedömning är att om de olika åtgärder som har föreslagits av Riksåklagarens arbetsgrupp vidtas så är mycket vunnet.

Men även om detta sker kan vi för framtiden inte helt gardera oss mot att nya Lindomefall inträffar. Vi har därför övervägt om det är möjligt att genom förändringar av de straffrättsliga eller straffprocessuella reglerna ytterligare bidra till att motverka uppkomsten av sådana situationer. Slutsatsen blir dock att det nuvarande regelsystemet i mycket stor utsträckning uppfyller de krav som man bör och måste ställa på straffrättsliga och straffprocessuella regler i en rättsstat. Vi har därvid inte kunnat ställa oss bakom de tankar som förts fram i debatten kring Lindomefallet om att man skulle kunna införa något sorts kollektivt ansvar, att man skulle kunna döma även för efterföljande medhjälp eller att man skulle införa någon form av felony murder-regel i svensk rätt.

Vissa av våra förslag i övrigt bör emellertid allmänt sett kunna underlätta lagföringen vid grova våldsbrott. Här bör särskilt nämnas en förändring av uppsåtsbegreppet, en särskild lagregel om medgärningsmannaskap, ett något utvidgat och preciserat ansvar för underlåtenhet att avslöja brott samt införandet av en särskild straffbestämmelse om underlåtenhet att bistå nödställd. Sammantagna med de rekommendationer och åtgärdsförslag som Riksåklagaren lagt fram i den tidigare nämnda rapporten torde dessa förslag ändå innebära goda möjligheter att motverka uppkomsten av nya Lindomesituationer.

Övriga frågor (11 och 12 kap.)

Vi föreslår att de nuvarande föreskrifterna om vad som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om brotten vållande till annans död (3 kap. 7 § brottsbalken) och vållande till kroppsskada eller sjukdom (3 kap. 8 § brottsbalken) är grova ersätts med en mera allmänt hållen reglering. Vid bedömningen om dessa brott är grova skall enligt vårt förslag särskilt beaktas om gärningen har innefattat ett medvetet allvarligt risktagande eller, när det har ställts särskilda krav på uppmärksamhet och skicklighet, om gärningsmannen har varit påverkad av alkohol eller något annat medel eller annars genom försummelse har visat särskild hänsynslöshet.

Vi anser att det finns behov av att införa en bestämmelse som ger lagstöd åt den rättstillämpning som innebär att en företrädare för en juridisk person kan straffas, om straffansvar är föreskrivet för någon i särskild ställning och denna ställning innehas av en juridisk person. Vi avstår emellertid från att lägga fram ett formellt förslag till lagstiftning, eftersom frågan har ett nära samband med de spörsmål som övervägs av Utredningen om företagsbot (Ju 1995:06) och den utredningen, enligt vad vi har inhämtat, kommer att behandla frågan.

Genomförandet av förslaget i del B (14 kap.)

Vi bedömer att förslaget i del B bör kunna träda i kraft den 1 januari 1999. Några särskilda övergångsbestämmelser torde inte vara nödvändiga. Förslaget i denna del kommer enligt vår bedömning att inte annat än marginellt påverka kostnaderna för rättsväsendet.

En modell för en ny lagstiftning (del C)

Psykiskt störda lagöverträdarens straffrättsliga ansvar (16 kap.)

Principen att vissa personer på grund av sin psykiska status bör ges straffrättslig särbehandling har gällt sedan lång tid både i vårt land och i andra länder. I nästan alla andra delar av världen gäller att ansvarsförmåga eller tillräknelighet utgör en brottsförutsättning på samma sätt som kravet på uppsåt eller oaktsamhet. Detta var också vad som gällde i Sverige under strafflagens tid. Genom brottsbalken avskaffades emellertid tillräknelighetsläran i svensk rätt. Såvitt oss bekant är det endast på Grönland och i tre amerikanska delstater som, förutom i Sverige, tillräknelighet inte ställs upp som krav för straffrättsligt ansvar.

Även den som har begått en gärning med en fullständigt förvrängd verklighetsuppfattning omfattas således enligt svensk rätt av det straffrättsliga systemet och kan dömas för brott. De tankar som ligger till grund för tillräknelighetsläran påverkar i brottsbalkens system i stället påföljdsbestämningen. Enligt 30 kap. 6 § brottsbalken gäller ett förbud för domstolen att bestämma påföljden till fängelse, om gärningen har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Vidare kan den tilltalade under samma omständigheter, om inga andra påföljder är lämpliga, förklaras vara fri från påföljd. Många gånger bestäms påföljden till överlämnande till rättspsykiatrisk vård, som förenas med särskild utskrivningsprövning om det föreligger risk för att gärningsmannen till följd av störningen återfaller i brottslighet av allvarligt slag.

Den nuvarande ordningen har gett upphov till en rad olika problem. En del av dessa aktualiserades i samband med Flinkmålet (NJA 1995 s. 48). Det gäller särskilt frågan, hur man straffrättsligt skall hantera psykiska undantagstillstånd som åtminstone till en del kan tillskrivas gärningsmannens eget vållande, t.ex. genom att han har förtärt alkohol eller något annat medel.

En avgörande brist är att den svenska regleringen inte tar hänsyn till att det finns fall där man helt bör fria från straffrättsligt ansvar och inte bara föreskriva inskränkningar i påföljdsvalet. Skall man följa konformitetsprincipen och de tankar som bär upp denna bör man inte ålägga något straffrättsligt ansvar om inte gärningsmannen har haft förmåga att rätta sig efter lagen. En allvarlig psykisk störning som har medfört en fullständigt förvrängd verklighetsuppfattning eller en mycket hög grad av tvångsmässighet innebär många gånger att sådan förmåga har saknats. Något straffrättsligt ansvar bör då inte följa. Däremot finns det

naturligtvis ofta skäl för samhället att ingripa med reaktioner grundade på gärningsmannens behov av vård eller på behovet av samhällsskydd.

För att den nuvarande ordningen behöver förändras genom att ansvarsförmåga åter görs till en brottsförutsättning talar även de problem som föreligger vid bedömningen av det subjektiva rekvisitet. Det nuvarande "fängelseförbudet" ger också upphov till skevheter i systemet, t.ex. att vissa generellt sett lämpliga påföljder, som skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård, inte kan användas. För en återgång till en ordning med krav på tillräknelighet talar vidare det internationella argumentet. Vi bör undvika svenska särlösningar i en alltmer internationaliserad värld.

Vi föreslår därför att ansvarsförmåga åter skall vara en förutsättning för att någon skall kunna dömas till straffrättsligt ansvar. En sådan förändring för med sig behov av en rad andra ändringar i reaktionssystemet för psykiskt störda lagöverträdare. Vi bedömer att det inte är möjligt att inom ramen för vårt uppdrag lägga fram förslag i dessa delar som mera omedelbart kan läggas till grund för lagstiftning. Vi har i stället, som ett underlag för ett fortsatt beredningsarbete, utarbetat en modell för hur man enligt vår uppfattning bör utforma ett nytt reaktionssystem för psykiskt störda lagöverträdare.

Vi anser att man i ett nytt reaktionssystem för psykiskt störda lagöverträdare bättre än i dagens system måste skilja de olika aspekter åt som gör sig gällande. *Den straffrättsliga aspekten* pekar på att den som inte kan klandras för gärningen inte heller bör hållas straffrättsligt ansvarig för den (konformitets- eller skuldprincipen), men å andra sidan att den som trots en allvarlig psykisk störning kan anses straffrättsligt ansvarig också bör erhålla ett straff primärt utmätt efter gärningens straffvärde (proportionalitetsprincipen). *Vårdaspekten* talar för att den som är i behov av vård bör erhålla sådan. *Samhällsskyddsaspekten* pekar på att det, när det föreligger en påtaglig risk för återfall i straffbelagda gärningar av allvarligt slag, bör finnas möjligheter för samhället att reagera för att undanröja eller minska denna risk. Genom att bättre skilja mellan dessa aspekter torde man bl.a. kunna komma till rätta med de medicinskt-etiska problem som den nuvarande ordningen med särskild utskrivningsprövning i vissa fall har gett upphov till, samtidigt som man också bör kunna sänka kostnaderna för den rättspsykiatriska vården avsevärt.

Huvuddragen i vår modell är följande.

Den straffrättsliga aspekten tillgodoses genom att en tillräknelighetsreglering införs. Samtidigt avskaffas det nuvarande fängelseförbudet i 30 kap. 6 § brottsbalken och påföljden överlämnande till rättspsykiatrisk vård.

Den som har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning och är i behov av vård men är fri från straffrättsligt ansvar till följd av bristande ansvarsförmåga eller bristande uppsåt, skall på talan av åklagare kunna dömas till rättspsykiatrisk vård som särreaktion. Beslutet skall fattas av brottmålsdomstolen. Vården skall kunna förenas med särskilda restriktioner vad gäller permissioner och frigång, om detta behövs för att behovet av samhällsskydd skall kunna tillgodoses. Ingen skall emellertid kunna hållas kvar i rättspsykiatrisk vård som inte längre har ett medicinskt vårdbehov som påkallar sluten vård. Utskrivnings-

prövningen i dess nuvarande form föreslås därför försvinna. I en del fall, där samhällsskyddet gör sig särskilt starkt gällande, skall förvaltningsdomstol i stället under vissa begränsade förutsättningar kunna besluta om s.k. samhällsskyddsåtgärder. Detta gäller alltså när det inte längre föreligger förutsättningar för fortsatt rättspsykiatrisk vård. I de, såvitt kan bedömas, ytterst få fall där något vårdbehov inte föreligger men behovet av samhällsskydd gör sig särskilt starkt gällande, skall också brottsmålsdomstolen, under samma begränsade förutsättningar, kunna direkt besluta om en samhällsskyddsåtgärd. Samhällsskyddsåtgärderna skall kunna äga rum såväl i slutna former som genom kontrollåtgärder när gärningsmannen befinner sig ute i samhället. De är i princip tidsobestämda, men skall omprövas kontinuerligt av domstol.

Den som har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning, men som anses kunna ta ett straffrättsligt ansvar, skall fällas till ansvar för brott. I princip bör han därför kunna dömas till straff eller andra påföljder på samma sätt som andra lagöverträdare. Av olika skäl, främst humanitära och medicinskt-etiska men även brottspreventiva, bör det emellertid alltså ske en särbehandling inom ramen för påföljdsbestämningen, dock med andra utgångspunkter än enligt dagens system. Behovet av vård måste nämligen kunna tillgodoses inom ramen för verkställigheten. Är gärningens straffvärde lägre än ett år eller, i vissa fall, två år kan påföljden ofta bestämmas till annat än fängelse. Här kan särskilt nämnas att kontraktsvård skall kunna användas vid ett genomförande av vår modell. Är det av olika skäl inte möjligt att bestämma påföljden till något annat än fängelse skall den dömda, så länge vårdbehovet kvarstår, verkställa straffet genom rättspsykiatrisk vård. Vi föreslår därför att det införs en ny verkställighetsform, fängelse genom rättspsykiatrisk vård. Den rättspsykiatriska vården skall liksom i dag ges av sjukvårdshuvudmännen, men eftersom det är fråga om verkställighet av ett straff är staten genom Kriminalvårdsstyrelsen formellt och därmed även finansiellt ansvarig.

Fängelse genom rättspsykiatrisk vård skall kunna utdömas även om gärningsmannens psykiska störning inte är allvarlig, om han samtycker till vården.

Föreligger vid tidpunkten för villkorlig frigivning alltså behov av vård och föreligger till följd av den psykiska störningen en påtaglig risk för fortsatt brottslighet skall förvaltningsdomstol, under vissa begränsade förutsättningar, kunna besluta att den dömda direkt efter den villkorliga frigivningen skall genomgå rättspsykiatrisk vård med särskilda restriktioner. Föreligger inget behov av vård men är det särskilt påkallat med hänsyn till behovet av samhällsskydd, skall förvaltningsdomstol, under i övrigt samma begränsade förutsättningar, i stället kunna besluta om samhällsskyddsåtgärder.

Enligt vår uppfattning är det inte logiskt att i farlighetshänseende dra en så skarp gräns som i det nuvarande systemet mellan den som har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning och den som har begått gärningen under påverkan av en psykisk störning som inte är att anse som allvarlig men där det erfarenhetsmässigt föreligger en påtaglig risk för återfall i allvarlig brottslighet. Tvärtom finns det med hänsyn till behovet av samhällsskydd i stället många gånger större

anledning att fokusera på vissa personlighetsstörda lagöverträdare. Vi föreslår därför att det skall ske en samhällsskyddsprövning även beträffande vissa psykiskt störda lagöverträdare, som inte var allvarligt psykiskt störda när de begick gärningen. Vi pekar här särskilt på de lagöverträdare som enligt den ordning som gällde före år 1992 uppfyllde det s.k. jämställdhetskriteriet. Även dessa skall alltså kunna underkastas samhällsskyddsåtgärder, om det vid tidpunkten för villkorlig frigivning föreligger en påtaglig risk för att de till följd av sin störning återfaller i brottslighet av allvarligt slag.

Ett genomförande av vår modell torde kräva att den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten utvidgas. Ett §-7 intyg bör normalt inhämtas när en samhällsskyddsprövning kan bli aktuell. Antalet rättspsykiatriska undersökningar (RPU) kommer sannolikt att öka något. Det bör i princip alltid föreligga en RPU för att någon skall kunna frikännas på grund av bristande ansvarsförmåga. Dessutom kommer det för såväl brottmålsdomstolen som förvaltningsdomstolen att finnas behov av ett utökat rättspsykiatriskt underlag för bedömningen av återfallsrisken. Vi föreslår därför att det skall införas en ny typ av utredningar, som vi benämner särskild rättspsykiatrisk utredning (SRU).

Enligt vår principiella inställning bör staten ha det finansiella ansvaret för den rättspsykiatriska vården, eftersom det inte är rimligt att staten undandrar sig detta när det, som här, är fråga om en betydelsefull del av samhällets straffrättspolitik (se vidare avsnitt 20.1.4).

Tillfällig sinnesförvirring (17 kap.). Barns straffrättsliga ansvar (18 kap.)

Vi föreslår att tillfällig sinnesförvirring, som uppkommit utan eget vållande, skall regleras på samma sätt i ansvarshänseende som allvarlig psykisk störning. Tillräknelighetsregleringen skall med andra ord omfatta även dessa fall.

Vi föreslår också att det nuvarande påföljdsförbudet avseende barn under femton år i 1 kap. 6 § brottsbalken ändras till en ansvarsfrihetsregel. Härmed klargörs bättre varför barn inte skall straffas. Den som har begått en straffbelagd gärning innan han har fyllt femton år kommer således inte att omfattas av det straffrättsliga systemet. Ändringen medför inga andra krav på följdändringar än att ordet "brott" i vissa lagrum måste bytas ut mot "straffbelagd gärning".

Genomförandet av förslaget i del C (20 kap.)

Kostnaderna för den rättspsykiatriska vården har under senare år ökat kraftigt. Med utgångspunkt från antalet inneliggande patienter torde kostnaden i dag vara närmare 850 miljoner kr per år och enligt vissa prognoser kommer kostnaden en bit in på 2000-talet att uppgå till en miljard kr årligen. Som en jämförelse kan nämnas att den totala kostnaden för all kriminalvård i anstalt för budgetåret 1994/95 uppgick till 2,2 miljarder kr. Vi bedömer att ett genomförande av vår modell kommer att innebära att kostnaderna för rättspsykiatrin som helhet kan sänkas med ca 170 miljoner

kr per år. Detta gäller även om man tar hänsyn till den kostnadsökning för staten som de nämnda samhällsskyddsåtgärderna kan medföra.

Eftersom vår modell för en ny lagstiftning avseende psykiskt störda lagöverträdare kräver en fortsatt beredning med parlamentarisk medverkan innan något fullständigt lagförslag kan läggas fram, har vi inte gått in på frågorna om tidpunkten för ett ikraftträdande och om behovet av övergångsbestämmelser.

Kommitténs lagförslag (SOU 1996:185)

1. Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 4 kap. 9 b § och 23 kap. 5 § skall upphöra att gälla,

dels att i balken skall införas två nya paragrafer, 1 kap. 2 a § och 3 kap. 9 a § med följande lydelse,

dels att 1 kap. 2 §, 3 kap. 7, 8 och 11 §§, 4 kap. 10 §, 6 kap. 11 och 12 §§, 8 kap. 12 §, 9 kap. 7 och 11 §§, 11 kap. 3 §, 12 kap. 5 §, 13 kap. 12 §, 14 kap. 12 §, 15 kap. 4, 6, 7 och 15 §§, 16 kap. 17 §, 17 kap. 11 §, 18 kap. 7 och 8 §§, 19 kap. 14–16 §§, 21 kap. 15 §, 22 kap. 7 § samt 23 kap. 1–4 och 6 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap. Om brott och brottspåföljder

2 § första stycket

En gärning skall, om inte annat är särskilt föreskrivet, anses som brott endast då den begås uppsåtligen.

2 §

Om inte annat är särskilt föreskrivet utgör en gärning brott endast då den begås uppsåtligen.

En gärning begås uppsåtligen om den är avsiktlig eller om den motsvarar vad gärningsmannen har insett, uppfattat eller antagit om den.

2 § andra stycket

Har gärningen begåtts under självförvållat rus eller var gärningsmannen på annat vis genom eget vållande tillfälligt från sina sinnens bruk, skall detta inte föranleda att gärningen inte anses som brott.

2 a §

Befann sig gärningsmannen i villfarelse på grund av självförvållat rus, någon annan form av självförvållad tillfällig sinnesförvirring eller på grund av påverkan av en allvarlig psykisk störning, som uppkommit genom gärningsmannens eget vållande, skall detta inte föranleda att gärningen inte anses som brott.

3 kap. Om brott mot liv och hälsa

7 §

Den som av oaktsamhet orsakar annans död, döms för vållande till annans död till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. *Har gärningen begåtts vid förande av motorfordon skall vid bedömning av om brottet är grovt särskilt beaktas om gärningsmannen varit påverkad av alkohol eller något annat medel.*

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. *Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen har innefattat ett medvetet allvarligt risktagande eller, när det har ställts särskilda krav på uppmärksamhet eller skicklighet, om gärningsmannen har varit påverkad av alkohol eller något annat medel eller annars genom försummelse visat särskild hänsynslöshet.*

8 §

Åsamkar någon av oaktsamhet annan person sådan kroppsskada eller sjukdom som ej är ringa, döms för vållande till kroppsskada eller sjukdom till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet grovt, döms till fängelse i högst fyra år. *Har gärningen begåtts vid förande av motorfordon skall vid bedömning av om brottet är grovt särskilt beaktas om gärningsmannen varit påverkad av alkohol eller något annat medel.*

Är brottet grovt döms till fängelse i högst fyra år. *Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen har innefattat ett medvetet allvarligt risktagande eller, när det har ställts särskilda krav på uppmärksamhet eller skicklighet, om gärningsmannen har varit påverkad av alkohol eller något annat medel eller annars genom försummelse visat särskild hänsynslöshet.*

9 a §

Den som underlåter att tillkalla hjälp eller att försöka rädda eller på annat sätt bistå en person som befinner sig i allvarlig fara för liv eller hälsa eller i en därmed jämförlig utsatt situation, döms för underlåtenhet att bistå nödställd

till böter eller fängelse i högst två år.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar. Till ansvar skall inte heller dömas om ett ingripande inte kan ske utan fara för den handlande eller för någon annan.

11 §

För försök eller förberedelse till mord, dråp, barnadråp *eller sådan* misshandel som *ej* är ringa, *så ock* för stämpling till mord, dråp *eller grov misshandel* eller underlåtenhet att avslöja *sådant brott dömes* till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

För försök eller förberedelse till mord, dråp, barnadråp, *grov misshandel* eller misshandel, som *inte* är ringa, *samt* för underlåtenhet att avslöja *mord, dråp eller grov misshandel skall dömas* till ansvar enligt 23 kap.

4 kap. Om brott mot frihet och frid

10 §

För försök, förberedelse *eller stämpling* till människorov, olaga frihetsberövande eller försättande i nödläge, för underlåtenhet att avslöja sådant brott, *så ock* för försök eller förberedelse till olaga tvång som är grovt *dömes* till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

För försök *eller* förberedelse till människorov, olaga frihetsberövande eller försättande i nödläge, för underlåtenhet att avslöja sådant brott *samt* för försök eller förberedelse till olaga tvång som är grovt *skall dömas* till ansvar enligt 23 kap.

Föreskriften i 23 kap. 4 § skall tillämpas även när någon har medverkat till hemfridsbrott eller olaga intrång.

6 kap. Om sexualbrott

11 §

Ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för gärning som begås mot någon under viss ålder skall ådömas även den som *inte insåg* men *hade* skälig anledning anta att den andre *ej* uppnått sådan ålder.

Ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för gärning som begås mot någon under viss ålder skall ådömas även den som *inte hade uppsåt till* men skälig anledning anta att den andre *inte* uppnått sådan ålder.

12 §

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, grovt sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande, grovt sexuellt utnyttjande, sexuellt utnyttjande av underårig, grovt sexuellt utnyttjande av underårig, koppleri *och* grovt koppleri *döms* till ansvar enligt *vad som föreskrivs i 23 kap.* Detsamma gäller i fråga om förberedelse *och stämpling* till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande av underårig *och* grovt koppleri.

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, grovt sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande, grovt sexuellt utnyttjande, sexuellt utnyttjande av underårig, grovt sexuellt utnyttjande av underårig, koppleri *eller* grovt koppleri *skall dömas* till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller i fråga om förberedelse till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande av underårig *eller* grovt koppleri *samt för underlåtenhet att avslöja sådant brott.*

8 kap. Om stöld, rån och andra tillgreppsbrott

12 §

För försök eller förberedelse till stöld, grov stöld, rån, grovt rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel eller olovlig kraftavledning, *så ock för stämpling till eller underlåtenhet att avslöja rån eller grovt rån dömes* till ansvar enligt *vad i 23 kap. stadgas. Skulle* tillgrepp av fortskaffningsmedel, *om brottet fullbordats, hava varit att anse* som ringa, *må dock ej dömas till ansvar som nu sagts.*

För försök eller förberedelse till stöld, grov stöld, rån, grovt rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel eller olovlig kraftavledning *samt* för underlåtenhet att avslöja rån eller grovt rån *skall dömas* till ansvar enligt 23 kap. *Vad som nu har sagts skall dock inte gälla* tillgrepp av fortskaffningsmedel som är ringa.

9 kap. Om bedrägeri och annan oredlighet

7 §

Är brott som avses i 6 § att anse som ringa, döms för håleriförseelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

För håleriförseelse skall också dömas den som

1. i annat fall än som avses i 6 § andra stycket på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande förvärvar eller mottar något som skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott,
2. i fall som avses i 6 § första stycket inte *insåg* men *hade* skälig anledning att anta att brott förelåg, eller
2. i fall som avses i 6 § första stycket inte *hade uppsåt till* men skälig anledning anta att brott förelåg, eller

3. på sätt som anges i 6 § första stycket 1 medverkat vid det brott varigenom egendomen frånhändes annan och inte *insåg* men *hade* skälig anledning att anta att brott förövades.

3. på sätt som anges i 6 § första stycket 1 medverkat vid det brott varigenom egendomen frånhändes annan och inte *hade uppsåt till* men skälig anledning att anta att brott förövades.

11 §

För försök eller förberedelse till bedrägeri, grovt bedrägeri, utpressning eller ocker *dömes* till ansvar enligt *vad i 23 kap. stadgas; dock skall vad i 23 kap. 3 § sägs icke gälla i fråga om försök till utpressning.*

Såsom för förberedelse till bedrägeri eller grovt bedrägeri dömes den som för att bedraga försäkringsgivare eller eljest med bedrägligt uppsåt skadar sig eller annan till person eller egendom. Detsamma skall gälla, om någon med uppsåt som nyss sagts söker åstadkomma sådan skada. Har han innan skadan inträtt frivilligt avstått från att fullfölja gärningen, skall han vara fri från ansvar.

För försök eller förberedelse till bedrägeri, grovt bedrägeri, utpressning eller ocker *skall dömas* till ansvar enligt 23 kap. *Vad avser förberedelse skall dock vad som nu har sagts inte gälla utpressning som är ringa.*

11 kap. Om brott mot borgenärer m.m.

3 §

Den som, när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd, fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinniga ansvarsförbindelser eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån, döms för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst två år. Vad som nu sagts skall gälla

Den som, när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd, fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinniga ansvarsförbindelser eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån, döms för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst två år. Vad som nu sagts skall gälla

även om gärningsmannen inte *insåg* men *hade* skälig anledning anta att han var på obestånd eller att påtaglig fara förelåg för att han skulle komma på obestånd.

även om gärningsmannen inte *hade uppsåt till* men skälig anledning anta att han var på obestånd eller att påtaglig fara förelåg för att han skulle komma på obestånd.

Gäldenär, som vid skuldsanering enligt skuldsaneringslagen (1994:334), konkurs eller förhandling om offentligt ackord av grov oaktsamhet förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, dömes likaledes, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, för vårdslöshet mot borgenärer.

12 kap. Om skadegörelsebrott

5 §

För försök eller förberedelse till grov skadegörelse, *så ock* för underlåtenhet att avslöja sådant brott *dömes* till ansvar enligt *vad i* 23 kap. *stadgas*.

För försök eller förberedelse till grov skadegörelse *samt* för underlåtenhet att avslöja sådant brott *skall dömas* till ansvar enligt 23 kap.

13 kap. Om allmänfarliga brott

12 §

För försök, förberedelse *eller stämpling* till mordbrand, grov mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse, sabotage, grovt sabotage, kapning, sjö- eller luftfartssabotage, flygplatssabotage *eller* spridande av gift eller smitta *eller till* förgöring, *så ock* för underlåtenhet att avslöja sådant brott *dömes* till ansvar enligt *vad i* 23 kap. *stadgas*.

För försök *eller* förberedelse till mordbrand, grov mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse, sabotage, grovt sabotage, kapning, sjö- eller luftfartssabotage, flygplatssabotage, spridande av gift eller smitta *eller förgöring samt* för underlåtenhet att avslöja sådant brott *skall dömas* till ansvar enligt 23 kap.

14 kap. Om förfalskningsbrott

12 §

För försök eller förberedelse till urkundsförfalskning, grov urkundsförfalskning, undertryckande av urkund, signaturförfalskning, penningförfalskning, märkesförfalskning, förfalskning av fast

För försök eller förberedelse till urkundsförfalskning, grov urkundsförfalskning, undertryckande av urkund, signaturförfalskning, penningförfalskning, märkesförfalskning, förfalskning av fast

märke eller brukande av vad som förfalskats, så ock för underlåtenhet att avslöja penningförfalskning dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas. Skulle brottet, om det fullbordats, hava varit att anse som ringa, må dock ej dömas till ansvar enligt vad nu sagts.

märke eller brukande av vad som förfalskats samt för underlåtenhet att avslöja penningförfalskning skall dömas till ansvar enligt 23 kap. Vad som nu har sagts skall dock inte gälla för det fall brottet, om det fullbordats, hade varit ringa.

Föreskriften i 23 kap. 4 § skall tillämpas även när någon har medverkat till olaga spridande av efterbildning.

15 kap. Om mened, falskt åtal och annan osann utsaga

4 §

Prövas utsaga som avses i 1-3 §§ vara utan betydelse för saken, skall ej dömas till ansvar.

Vad nu sagts skall ock gälla, om någon lämnat osann uppgift eller förtigit sanningen angående sådant varom han ägt vägra yttra sig och omständigheterna innebära skälig ursäkt för honom.

Prövas utsaga som avses i 1-3 §§ vara utan betydelse för saken, skall inte dömas till ansvar. Till ansvar skall inte heller dömas om någon, som har haft uppsåt att utföra mened, under ed har lämnat osann uppgift men rättat denna innan förhöret har avslutats.

Vad som nu har sagts skall också gälla, om någon har lämnat osann uppgift eller förtigit sanningen angående sådant som han haft rätt att vägra yttra sig om och omständigheterna innebär skälig ursäkt för honom.

6 §

Angiver man oskyldig till åtal med uppsåt att denne må bli fälld till ansvar, dömes för falsk angivelse till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om han icke insåg men hade skälig anledning antaga, att den angivne var oskyldig, dömes för obefogad angivelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Anger man oskyldig till åtal med uppsåt att denne skall bli fälld till ansvar, döms för falsk angivelse till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om han inte hade uppsåt till men skälig anledning anta, att den angivne var oskyldig, döms för obefogad angivelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

7 §

Den som, i annat fall än 6 § avser, hos åklagare, polismyndighet eller annan myndighet sanningslöst tillvitar annan brottslig gärning, föregiver besvärande omständighet eller förnekar friande eller mildrande omständighet, *dömes*, om myndigheten har att *upptaga* anmälan i sådan sak, för falsk tillvitelse till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om han *icke insåg* men *hade* skälig anledning *antaga*, att utsagan var sanningslös, *dömes* för vårdslös tillvitelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Den som, i annat fall än 6 § avser, hos åklagare, polismyndighet eller annan myndighet sanningslöst tillvitar annan brottslig gärning, föregiver besvärande omständighet eller förnekar friande eller mildrande omständighet, *döms*, om myndigheten har att *uppta* anmälan i sådan sak, för falsk tillvitelse till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om han *inte hade uppsåt till* men skälig anledning *anta*, att utsagan var sanningslös, *döms* för vårdslös tillvitelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

15 §

För förberedelse till mened eller *stämpling till mened* som innebär att någon söker anstifta sådan gärning, så ock för försök till bevisförvanskning *dömes* till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas. Skulle brottet, om det fullbordats, hava varit att anse som ringa, må dock ej dömas till ansvar som nu sagts.

För förberedelse till mened eller för försök till bevisförvanskning skall dömas till ansvar enligt 23 kap. Vad som nu har sagts skall dock inte gälla för det fall brottet, om det fullbordats, hade varit ringa.

16 kap. Om brott mot allmän ordning

17 §

För förberedelse eller *stämpling till* eller underlåtenhet att avslöja myteri *döms* till ansvar enligt vad som sägs i 23 kap. Detsamma skall gälla försök eller förberedelse till grovt dobbleri.

För förberedelse eller underlåtenhet att avslöja myteri skall dömas till ansvar enligt 23 kap. Detsamma skall gälla försök eller förberedelse till grovt dobbleri.

17 kap. Om brott mot allmän verksamhet m.m.

11 §

Om någon döljer den som förövat brott, hjälper honom att undkomma, undanröjer bevis om brottet eller på annat dylikt sätt motverkar att det

uppdagas eller beivras, döms för skyddande av brottsling till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Den som inte *insåg* men *hade* skälig anledning *antaga* att den andre var brottslig, döms till böter. Den som inte *hade uppsåt till* men skälig anledning *anta* att den andre var brottslig, döms till böter.

Till ansvar skall inte dömas om gärningen är att anse som ringa med hänsyn till gärningsmannens förhållande till den brottslige och övriga omständigheter.

18 kap. Om högmålsbrott

7 §

För försök, förberedelse *eller stämpling* till uppror eller väpnat hot mot laglig ordning, för underlåtenhet att avslöja sådant brott, *så ock* för försök till brott mot medborgerlig frihet eller svikande av försvarspålikt *dömes* till ansvar enligt *vad i* 23 kap. *stadgas*.

För försök *eller* förberedelse till uppror eller väpnat hot mot laglig ordning, för underlåtenhet att avslöja sådant brott *samt* för försök till brott mot medborgerlig frihet eller svikande av försvarspålikt *skall dömas* till ansvar enligt 23 kap.

8 §

Gärning som avses i 3–5 kap. och innebär förgrípelse mot Konungen eller annan som är nämnd i 2 § *må ej* utan regeringens förordnande åtalas av åklagare, med mindre någon avlidit till följd av gärningen. Detsamma skall gälla i fråga om försök, förberedelse *eller stämpling* till gärning som nu sagts eller underlåtenhet att avslöja sådan gärning.

Gärning som avses i 3–5 kap. och innebär förgrípelse mot Konungen eller annan som är nämnd i 2 § *får inte* utan regeringens förordnande åtalas av åklagare, med mindre någon avlidit till följd av gärningen. Detsamma skall gälla i fråga om försök *eller* förberedelse till gärning som nu *har* sagts eller underlåtenhet att avslöja sådan gärning.

19 kap. Om brott mot rikets säkerhet

14 §

För försök, förberedelse *eller stämpling* till högförräderi, trolöshet vid förhandling med främmande makt, spioneri, grovt spioneri, grov obehörig befattning med hemlig uppgift eller olovlig underrättelseverksamhet, *så ock*

För försök *eller* förberedelse till högförräderi, trolöshet vid förhandling med främmande makt, spioneri, grovt spioneri, *obehörig befattning med hemlig uppgift*, grov obehörig befattning med hemlig uppgift eller olovlig

för försök eller förberedelse till obehörig befattning med hemlig uppgift dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas. Såsom stämpling till högförräderi skall även anses att träda i förbindelse med främmande makt för att förbereda, möjliggöra eller underlätta att sådant brott må förövas.

Den som underlåter att avslöja högförräderi, trolöshet vid förhandling med främmande makt, spioneri, grovt spioneri eller grov obehörig befattning med hemlig uppgift, dömes ock till ansvar enligt vad i 23 kap. sägs; och skall till sådant ansvar dömas jämväl om han icke insett men bort inse att brottet var å färde.

underrättelseverksamhet skall dömas till ansvar enligt 23 kap.

Den som underlåter att avslöja högförräderi, trolöshet vid förhandling med främmande makt, spioneri, grovt spioneri eller grov obehörig befattning med hemlig uppgift skall dömas till ansvar enligt 23 kap. 6 §. Till sådant ansvar skall han dömas även om han inte har haft uppsåt till men bort inse att en straffbelagd gärning var förestående eller inte avslutad.

15 §

Om någon, som med hänsyn till vad honom är veterligt, på grund av meddelad varning eller eljest bort inse att högförräderi, trolöshet vid förhandling med främmande makt, spioneri, grovt spioneri eller grov obehörig befattning med hemlig uppgift är å färde, medverkar till gärningen, dömes till ansvar såsom för medhjälp därtill; dock må ej dömas till svårare straff än fängelse i två år.

Om någon, som med hänsyn till vad som är känt för honom, på grund av meddelad varning eller av annat skäl bort inse att en gärning som utgör högförräderi, trolöshet vid förhandling med främmande makt, spioneri, grovt spioneri eller grov obehörig befattning med hemlig uppgift är förestående eller inte avslutad, medverkar till gärningen, skall dömas till ansvar såsom för medhjälp därtill, dock får inte dömas till svårare straff än fängelse i två år.

16 §

Olovlig underrättelseverksamhet, tagande av utländskt understöd eller olovlig värvning eller försök, förberedelse eller stämpling till olovlig underrättelseverksamhet får inte utan regeringens förordnande åtalas av åklagare.

Gärning som avses i 3 eller 4 kap. och innebär sådan kränkning

Olovlig underrättelseverksamhet, tagande av utländskt understöd eller olovlig värvning eller försök eller förberedelse till olovlig underrättelseverksamhet får inte utan regeringens förordnande åtalas av åklagare.

Gärning som avses i 3 eller 4 kap. och innebär sådan kränkning

av främmande makt som i 11 § sägs, *så ock försök, förberedelse eller stämpling* till sådan gärning *som nu sagts* eller underlåtenhet att avslöja *sådan gärning må ej* heller åtalas av åklagare utan förordnande av regeringen eller den regeringen bemyndigat därtill.

av främmande makt som i 11 § sägs *samt försök eller förberedelse till* sådan gärning eller underlåtenhet att avslöja *denna får inte* heller åtalas av åklagare utan förordnande av regeringen eller den regeringen bemyndigat därtill.

21 kap. Om brott av krigsmän

15 §

För försök, förberedelse *eller stämpling* till eller underlåtenhet att avslöja rymning samt för försök, förberedelse *eller stämpling* till våld eller hot mot förman skall dömas till ansvar enligt 23 kap.

För försök *eller* förberedelse till eller underlåtenhet att avslöja rymning samt för försök *eller* förberedelse till våld eller hot mot förman skall dömas till ansvar enligt 23 kap.

22 kap. Om landsförräderi m.m.

7 §

För försök, förberedelse *eller stämpling* till landsförräderi eller landssvek skall dömas till ansvar enligt 23 kap. *Som stämpling skall även anses att träda i förbindelse med fienden för att förbereda, möjliggöra eller underlätta att brott som nu sagts förövas.* För förberedelse *eller stämpling* under tid, då riket hotas av krig, ockupation eller andra fientligheter, skall dömas till ansvar trots att fientligheter inte utbrutit.

Den som underlåter att avslöja landsförräderi eller landssvek skall dömas till ansvar enligt 23 kap. Till sådant ansvar skall han dömas även om han inte *insett* men bort inse att *brottet höll på att ske.*

För försök *eller* förberedelse till landsförräderi eller landssvek skall dömas till ansvar enligt 23 kap. För förberedelse under tid, då riket hotas av krig, ockupation eller andra fientligheter, skall dömas till ansvar trots att fientligheter inte utbrutit.

Den som underlåter att avslöja landsförräderi eller landssvek skall dömas till ansvar enligt 23 kap. 6 §. Till sådant ansvar skall han dömas även om han inte *har haft uppsåt till* men bort inse att *en straffbelagd gärning var förestående eller inte avslutad.*

23 kap. Om försök, förberedelse, stämpling och medverkan till brott

23 kap. Om försök, förberedelse och fleras deltagande i brott, m.m.

1 §

Har någon påbörjat utförandet av visst brott utan att detta kommit till fullbordan, skall han i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för försök till brottet, såframt fara förelegat att handlingen skulle leda till brottets fullbordan eller sådan fara endast på grund av tillfälliga omständigheter varit utesluten.

Den som har påbörjat utförandet av visst brott döms, i de fall det är särskilt föreskrivet, för försök till brottet, om fara har förelegat för att försöksgärningen skulle leda till brottets fullbordan eller om sådan fara har varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar. Har gärningsmannen, genom att avbryta gärningens utförande eller på annat sätt, frivilligt föranlett att brottet inte fullbordats, skall försöksgärningen anses som ringa, om inte särskilda skäl talar mot det.

Straff för försök bestämmes högst till vad som gäller för fullbordat brott och må ej sättas under fängelse, om lägsta straff för det fullbordade brottet är fängelse i två år eller däröver.

Straff för försök till brott skall bestämmas högst till vad som gäller för fullbordat brott.

2 §

Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott, lämnar eller mottager penningar eller annat såsom förlag eller vederlag för brottet eller ock anskaffar, förfärdigar, lämnar, mottager, förvarar, fortskaffar eller tager annan dylik befattning med gift, sprängämne, vapen, dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel, skall i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för förberedelse till brottet, om han ej är förfallen till ansvar för fullbordat brott eller försök.

I fall som särskilt angivas dömes ock för stämpling till brott.

Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott, vidtar planeringsåtgärder, befattar sig med hjälpmedel eller pengar eller vidtar andra förberedande åtgärder skall, i de fall som det är särskilt föreskrivet, dömas för förberedelse till brottet, om fara för brottets fullbordan har förelegat och om de åtgärder som vidtagits hade varit att bedöma som åtminstone medverkan till brottet för det fall detta hade kommit till fullbordan eller till straffbart försök.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar. Var faran för att

Med stämpling förstås, att någon i samråd med annan beslutar gärningen, så ock att någon söker anstifta annan eller åtager eller erbjuder sig att utföra den.

Straff för förberedelse eller stämpling bestämmes under den högsta och må sättas under den lägsta gräns som gäller för fullbordat brott; ej må dömas till högre straff än fängelse i två år, med mindre fängelse i åtta år eller däröver kan följa å det fullbordade brottet. Var faran för brottets fullbordan ringa, skall ej dömas till ansvar.

3 §

Ansvar för försök, förberedelse eller stämpling till brott skall ej ådömas den som frivilligt, genom att avbryta gärningens utförande eller annorledes, föranlett att brottet ej fullbordats. Ändå att brottet fullbordats må den som tagit olovlig befattning med hjälpmedel ej på den grund dömas till ansvar, om han frivilligt förebyggt den brottsliga användningen av hjälpmedlet.

3 §

förberedelsegärningen skulle leda till brottets fullbordan liten eller har den som begått förberedelsegärningen frivilligt förebyggt brottslig användning av hjälpmedel eller annars vidtagit skäligen åtgärder för att förhindra brottets fullbordan, skall denna anses som ringa, om inte särskilda skäl talar mot det.

Straff för förberedelse skall sättas under vad som skulle ha följt på det fullbordade brottet.

En föreskrift om ansvar gäller även den som utför en gärning i samverkan med en eller flera andra personer (medgärningsmannaskap).

4 §

Ansvar som i denna balk är föreskrivet för viss gärning skall ådömas inte bara den som utfört

Den som medverkar till brott genom att främja en straffbelagd gärning, för vilken fängelse är

gärningen utan även annan som främjat denna med råd eller dåd. Detsamma skall gälla beträffande i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken fängelse är föreskrivet.

Den som inte är att anse som gärningsman döms, om han har förmått annan till utförandet, för anstiftan av brottet och annars för medhjälp till det.

Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last. Ansvar som är föreskrivet för gärning av syssloman, gäldenär eller annan i särskild ställning skall ådömas även den som tillsammans med honom medverkat till gärningen.

Vad som sägs i denna paragraf skall inte gälla, om något annat följer av vad för särskilda fall är föreskrivet.

föreskrivet, döms för anstiftan till brottet, om han har förmått annan till utförandet, eller annars för medhjälp därtill. Kan ansvar ådömas även vid oaktsamhet, gäller det också för den som medverkar.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar.

Straff för medverkan till brott skall bestämmas högst till vad som gäller för brott i gärningsmannaskap.

6 §

Underlåter någon att i tid anmäla eller eljest avslöja brott som är å färde, när det kan ske utan fara för honom själv eller någon av hans närmaste, skall han i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för underlåtenhet att avslöja brottet enligt vad som är stadgat för den som allenast i mindre mån medverkat till sådant brott; dock må ej i något fall dömas till svårare straff än fängelse i två år. I de fall då det är särskilt föreskrivet skall för underlåtenhet att avslöja brott ansvar enligt vad nu sagts ådömas jämväl den som ej insett men bort inse att brottet var å färde.

Om föräldrar eller andra uppfostrare eller förmyndare, i annat fall än första stycket avser, underlåta att från brott hindra den som står under deras vård eller lydnad, när det kan ske utan fara

Den som underlåter att anmäla eller på annat sätt lämna uppgifter om en förestående eller inte avslutad straffbelagd gärning skall, i de fall det är särskilt föreskrivet, dömas för underlåtenhet att avslöja gärningen, om denna därigenom hade kunnat hindras helt eller delvis

Den som i egenskap av förälder eller annan uppfostrare eller förmyndare, i andra fall än som avses i första stycket, underlåter att hindra den som står under hans vård eller lydnad från att begå en

för dem själva eller deras närmaste och utan anmälan till myndighet, dömes för underlåtenhet att hindra brottet enligt vad i första stycket är stadgat.

Ej må för underlåtenhet att avslöja eller hindra brott dömas, med mindre den gärning som var å färde så fortskridit att straff kan följa därå.

straffbelagd gärning, döms för underlåtenhet att hindra gärningen.

Vad som föreskrivs i första och andra styckena skall inte gälla om gärningen skall föranleda ansvar för brott i gärningsmannaskap enligt någon annan straffbestämmelse eller om ansvar för medverkan till brott föreligger enligt 4 §.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar. Till ansvar skall inte heller dömas om ett ingripande inte kan ske utan fara för den handlande eller för någon annan eller, i fall som avses i andra stycket, om ett ingripande förutsätter anmälan till myndighet.

Straff för brott enligt första eller andra styckena skall bestämmas till böter eller fängelse i högst två år.

2 Förslag till lag om ändring i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling

Härigenom föreskrivs att 8 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §

För försök till varusmuggling döms till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken. Detsamma gäller förberedelse till varusmuggling avseende narkotika *samt stämpling till sådan varusmuggling avseende narkotika* som inte är ringa.

Har *flera* medverkat till en i denna lag straffbelagd gärning tillämpas bestämmelserna i 23 kap. brottsbalken. Beträffande varusmuggling, som är ringa, gäller dock vad som nu har sagts endast om gärningen avser narkotika.

För försök till varusmuggling *skall dömas* till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken. Detsamma gäller förberedelse till varusmuggling avseende narkotika.

Har *någon* medverkat till en i denna lag straffbelagd gärning tillämpas bestämmelserna i 23 kap. brottsbalken. Beträffande varusmuggling, som är ringa, gäller dock vad som nu har sagts endast om gärningen avser narkotika.

3 Förslag till lag om ändring i lagen (1964:169) om straff för folkmord

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1964:169) om straff för folkmord skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

För försök, förberedelse *eller stämpling* till folkmord, *så ock* för underlåtenhet att avslöja sådant brott *dömes* till ansvar enligt *vad i* 23 kap. brottsbalken *stadgas*.

För försök *eller* förberedelse till folkmord *samt* för underlåtenhet att avslöja sådant brott *skall dömas* till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

4 Förslag till lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64)

Härigenom föreskrivs att 4 och 5 §§ narkotikastrafflagen (1968:64) skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

4 §

För försök eller förberedelse till narkotikabrott eller grovt narkotikabrott *liksom för stämpling till narkotikabrott, som inte är att anse som ringa, eller till grovt narkotikabrott döms,* om gärningen avser annan befattningsenhet än som avses i 1 § 6, till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

För försök eller förberedelse till narkotikabrott eller grovt narkotikabrott *skall dömas* till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken. *Vad som nu har sagts skall dock gälla endast om gärningen avser annan befattningsenhet än som avses i 1 § 6.*

5 §

Har *flera* medverkat till brott som avses i 1–4 §§ och innefattar gärningen inte endast befattningsenhet enligt 1 § 6, gäller bestämmelserna i 23 kap. brottsbalken.

Har *någon* medverkat till brott som avses i 1–4 §§ och innefattar gärningen inte endast befattningsenhet enligt 1 § 6, gäller bestämmelserna i 23 kap. brottsbalken.

5 Förslag till lag om ändring i sjömanslagen (1973:282)

Härigenom föreskrivs att 69 § sjömanslagen (1973:282) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

69 §

För förberedelse *eller stämpling* till brott som avses i 68 § eller underlåtenhet att avslöja sådant brott *dömes* till ansvar enligt *vad som stadgas* i 23 kap. brottsbalken. Detsamma gäller försök eller förberedelse till brott som avses i 67 §, om *ej* brottet skulle ha varit att anse som ringa om det fullbordats.

För förberedelse till brott som avses i 68 § eller underlåtenhet att avslöja sådant brott *skall dömas* till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken. Detsamma gäller försök eller förberedelse till brott som avses i 67 §, om *inte* brottet skulle ha varit att anse som ringa om det *hade* fullbordats.

6 Förslag till lag om ändring i fiskelagen (1993:787)

Härigenom föreskrivs i fråga om fiskelagen (1993:787)

dels att det i lagen skall införas en ny paragraf, 40 a §, med följande lydelse,

dels att 40 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

40 §

Den som med uppsåt eller av oaktsamhet bryter mot föreskrifter som meddelats med stöd av 19–23 §§ genom att

1. fiska med otillåten fiskemetod, otillåtet redskap eller i otillåten omfattning,
 2. fiska där det råder fiskeförbud,
 3. fiska efter sådana fiskarter som det inte är tillåtet att fiska,
 4. behålla, föra i land, föra in till landet eller saluhålla fisk som inte uppfyller föreskrivna minimimått,
 5. föra i land, föra in till landet eller saluhålla fisk som fångats med otillåten fiskemetod eller otillåtet redskap,
 6. foderfiska förbjuden art,
 7. låta bli att märka ut fiskeredskap eller vattenbruksanläggning eller att märka fiskeredskap på föreskrivet sätt, eller
 8. åsidosätta krav som uppställts för att hindra spridning av kräftpest eller annan sjukdom
- döms till böter eller fängelse i högst sex månader, om inte annat följer av 41 §.

Den som gör sig skyldig till försök *eller förberedelse* till brott som avses i första stycket döms till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

Den som gör sig skyldig till försök till brott som avses i första stycket döms till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

40 a §

Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott som avses i 40 §, vidtar förberedande åtgärder genom att

1. vid färd på allmänt eller enskilt vatten medföra eller där lägga ut otillåtet fiskeredskap eller anordning som är särskilt ägnad att användas vid fiske med otillåten fiskemetod eller för fiske efter arter som det inte är tillåtet att fiska eller,
2. vid färd på allmänt eller enskilt

*vatten där det råder fiskeförbud
medföra fiskeredskap eller där
lägga ut fiskeredskap, döms till
böter.*

Förteckning över remissinstanserna

Följande remissinstanser har beretts tillfälle att avge synpunkter på betänkandet SOU 1996:185 Straffansvarets gränser

Riksdagens ombudsmän, Svea hovrätt, Göta hovrätt, Hovrätten för Övre Norrland, Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Kristianstads tingsrätt, Karlstads tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Riksåklagaren, Rikspolisstyrelsen, Kriminalvårdsstyrelsen, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Statens räddningsverk, Socialstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Statens institutionsstyrelse, Jämställdhetsombudsmannen, Statskontoret, Generaltullstyrelsen, Riksrevisionsverket, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet, Fiskeriverket, Diskrimineringsombudsmannen, Ungdomsstyrelsen, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Svenska arbetsgivareföreningen, Landsorganisationen i Sverige, Tjänstemännens centralorganisation, Sveriges akademikers Centralorganisation (SACO), Sveriges Domareförbund, Sveriges Advokatsamfund, Svenska Polisförbundet, Föreningen Sveriges Polischefer, Sveriges köpmannaförbund, Brottsofferjourernas riksförbund, (BOJ), Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS), Akademikerförbundet SSR, Sveriges försäkringsförbund, Riksförbundet för sexuellt likaberättigade (RFSL), Röda korset och Svenska cardiologföreningen

Yttrande har dessutom inkommit från Svenska Bankföreningen.